

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN
2000-2012 DÖNEMİ
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet KARACA

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN
2000-2012 DÖNEMİ
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet KARACA

Danışman: Prof. Dr. Suat Oktar

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bölümünde TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MEHMET KARACA'nın İKTİSATIN 2000-2012 DÖNEMİ CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.06.2013 tarih ve 2013-24/17 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği ~~kararıyla~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 11.02.2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. SUAT OKTAR
2. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. KAMİL USLU
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. MEHMET İMİN ARAT

İmza

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Mehmet Karaca
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Teorisi
Tez Danışmanı	: Prof.Dr. Suat Oktar
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Temmuz 2013
Anahtar Kelimeler	: Cari Açık, Tasarruf Eksikliği

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin 2000-2012 yılları arasındaki cari açık sorununun nedenleri, bu açığın finansmanı ve cari açığa karşı çözüm yolları araştırılmıştır. Türkiye, özellikle de 2002 sonrası dönemde yakaladığı büyüme performansı neticesinde yapısal sorunlarından dolayı önemli ölçülerde cari açık vermeye başlamıştır. Çünkü büyümek ve kalkınmak için üretmek zorunda olan Türkiye ekonomisinde, üretim artışının ithalata bağımlı olması; dış ticaret dengesini bozmakta, bozulan dış ticaret dengesi de doğrudan cari açığa sebep olmaktadır. Böylece Türkiye, büyüdükçe cari açık veren bir ülke sarmalına girmektedir.

Türkiye'de cari açığın en temel nedenlerinden biri, iç tasarruflarının yetersiz oluşudur. İç tasarruflarının yetersiz oluşu, mevcut yatırımları karşılamak için dış tasarrufa ihtiyaç duyulmasına neden olmakta, bu da Türkiye'yi başkalarının tasarruflarıyla büyüyen bir ülke konumuna sokmaktadır.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde çok önemli bir noktada olan tasarruf eksikliği sorununun çözümü oldukça kapsamlı ve uzun vadede uygulanacak istikrarlı politikalara bağlıdır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mehmet Karaca
Field : Economics
Programme : Economics Theory
Supervisor : Prof. Dr. Suat Oktar
Degree Awarded and Date : Master-July 2013
Keywords : Current Account Deficit, Lack of Savings

ABSTRACT

In this study, we would like to search for reasons of Turkey's current account deficit, financing of that current account deficit and how to solve this economical major problem. To understand better this subject we analyzed term of 2002 to 2012.

Especially the years follow 2002, with the results of high-growth performance of Turkey, the country had been started to face with current account deficit as one of the major problem. Turkey finance have to produce for development and growth; However because of economical growth of Turkey dependent to importing, the deterioration of trade balance increases. Thus, increasing of deterioration of trade balance directly causes current account deficit as a major problem of Turkey.

Likewise, one of the other fundamental reason of the current account deficit has been identified in literature as inadequate domestic savings. In this point, outcome of Turkey's deal with current account deficit depend on success of Turkey's government on long-term and comprehensive stable policies.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ONAY SAYFASI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ÖNEMİ

1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	4
1.1.1. Çift Kayıt Sistemi.....	6
1.1.2. Piyasa Değeri.....	7
1.1.3. Yerleşik Olma Kavramı.....	7
1.1.4. Otonom ve Denkleştirici İşlemler.....	7
1.2. ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ANA HESAP GRUPLARI.....	8
1.2.1. Cari İşlemler Hesabı.....	8
1.2.1.1. Dış Ticaret Hesabı.....	9
1.2.1.2. Hizmet Hesabı.....	10
1.2.1.3. Gelir Hesabı.....	10
1.2.1.4. Cari Transferler.....	11
1.2.2. Sermaye ve Finans Hesabı.....	11
1.2.3. Resmi rezervler Hesabı.....	12
1.2.4. Net Hata ve Noksan.....	13

1.3. ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİ.....	14
1.3.1. Temel Denge.....	14
1.3.2. Likidite Dengesi.....	15
1.3.3. Resmi Rezervler Dengesi.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU

2.1. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİMİ.....	18
2.2. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ NEDENLERİ.....	20
2.2.1. İktisadi Büyüme ve Cari Açık İlişkisi.....	21
2.2.1.1. Dış Ticaret Dengesi ve Cari Açık İlişkisi.....	22
2.2.1.2. Enerji Bağımlılığı ve Cari Açık İlişkisi.....	26
2.2.1.2.1. Türkiye’de Enerji Üretimi.....	27
2.2.1.2.2. Türkiye’de Enerji Tüketimi.....	29
2.2.1.2.3. Türkiye’nin Enerji Bağımlılığı Sorununa İlişkin Çözüm Yolları.....	30
2.2.2. Reel Kur ve Cari Açık İlişkisi.....	33
2.2.3. Kredi Genişlemesi ve Cari Açık İlişkisi.....	40
2.3. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI.....	43
2.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	44
2.3.2. Portföy Yatırımları.....	46
2.4. İKTİSADIN GÜNCEL TARTIŞMASI:CARİ AÇIK SORUN MUDUR?....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNUNUN

ANA KAYNAĞI: YURTIÇİ TASARRUF EKSİKLİĞİ

3.1. TASARRUF KAVRAMININ TANIMI VE ÖNEMİ.....	54
3.2. TASARRUF EĞİLİMLERİNİN TEORİK TEMELLERİ.....	58
3.3. TASARRUF EKSİKLİĞİ SORUNUNUN GELİŞİMİ.....	60

3.3.1. 1990-2000 Dönemi Tasarruf Eksikliği Sorunu.....	60
3.3.2. 2001-2012 Dönemi Tasarruf Eksikliği Sorunu.....	62
3.4. ÖZEL TASARRUFLARDAKİ DÜŞÜŞÜN NEDENLERİ.....	67
3.4.1. Geleceğe Olan Güvenin Yükselmesi.....	68
3.4.2. 2001 Krizi Sonrasında Yaşanan Tüketim Patlaması.....	68
3.4.3. Dış Ticaret Hadlerindeki Bozulma.....	69
3.4.4. Enflasyon Oranındaki Düşüş.....	69
3.4.5. Kamu Tasarruflarındaki Artış.....	70
3.4.6. Kredi İmkanlarının Bollaşması.....	71
3.4.7. Reel Faiz Hadlerindeki Gerileme.....	71
3.4.8. Demografik Faktörler.....	72
3.5. YURTIÇİ TASARRUF EKSİKLİĞİ SORUNUNA İLİŞKİN ÇÖZÜM	
YOLLARI.....	73
3.5.1. İstikrarlı Ekonomik Ortam.....	75
3.5.2. Kadınların İşgücüne Katılımı.....	75
3.5.3. Kurumsal Tasarrufların Artırılması.....	76
3.5.4. Yabancı Sermaye Politikası.....	76
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	81

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Cari Açığın Gelişimi (2000-2012).....	18
Tablo 2: Türkiye’de Büyüme ve Cari Açık İlişkisi.....	20
Tablo 3: Dış Ticaret Dengesi ve Cari Açık İlişkisi (2000-2012).....	23
Tablo 4: Reel Efektif Döviz Kuru Endeksinde Değişim.....	34
Tablo 5: Türkiye’de Reel Kur ve Dış Ticaret İstatistikleri (2000-2012).....	35
Tablo 6: Türkiye Ekonomisinin Cari İşlemler Dengesi.....	49
Tablo 7: 1990-2000 Dönemi Yurtiçi Tasarrufların Seyri.....	60
Tablo 8: 2001-2012 Dönemi Yurtiçi Tasarrufların Seyri.....	62
Tablo 9: Toplam Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımları.....	63
Tablo 10: Uluslar arası Karşılaştırmalarla Toplam Tasarruf Oranları.....	65

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye'nin ithalat ve ihracat performansı (2000-2012).....	21
Şekil 2: Cari Denge-Enerji Hariç Cari Denge.....	24
Şekil 3: Türkiye'de Enerji Üretim Kaynakları.....	26
Şekil 4: Türkiye'de Enerji Tüketiminin Kaynaklara Göre Dağılımı.....	28
Şekil 5: Reel Döviz Kuru.....	36
Şekil 6: Gelişmekte Olan Ülke Kurları.....	37
Şekil 7: Kredi Büyüme Oranları ve Toplam Krediler.....	39
Şekil 8: Kredi Büyümesi ve Cari Açık.....	40
Şekil 9: Kredi Değişimi ve GYSH/Cari Açık.....	41
Şekil 10: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri.....	44
Şekil 11: Portföy Yatırımları (2000-2012).....	46
Şekil 12: Cari Açığın Temel Finansman Kaynaklarının Dağılımı.....	47
Şekil 13: Tasarruflardan Büyümeye Potansiyel Geçiş Kanalları.....	56
Şekil 14: Tasarruf Yatırım Dengesi.....	64

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CİA	: Cari İşlemler Açığı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
FED	: Amerikan Merkez Bankası
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
PY	: Portföy Yatırımları

GİRİŞ

Cari işlemler açığı sorunu, Türkiye ekonomisinin uzun yıllardır süregelen sorunlarından biridir. Bu sorun özellikle de 2002 sonrası süreçte Türkiye için ciddi bir iktisadi kriz tehdidi oluşturmaya başlamıştır. Çünkü iktisat literatüründe kriz riski açısından bir eşik olarak kabul edilen % 4-5 GSYH/cari açık oranları 2002 sonrasında fazlasıyla aşılmıştır. Buna karşın Türkiye, 2002 sonrası süreçte cari açık kaynaklı bir ekonomik kriz yaşamamıştır.

Türkiye özellikle 2004 yılıyla beraber ciddi oranda cari işlemler açığı vermeye başlamıştır. Bunun en temel nedeni yapısal sorunlarından dolayı ekonomik büyümedir. Türkiye büyüdükçe cari işlemler açığı veren bir ülke durumundadır. Çünkü büyümek için üretmek zorunda olan Türkiye, üretim için kullandığı ara ve yatırım mallarının önemli bir bölümünü ithal etmektedir. İmalat sanayinin üretimi ithalata bağımlı bir yapıdadır ve üretim için ithalat bir zorunluluk olmaktadır. Bunun neticesinde de ürettiğinin bir kısmını ihraç eden Türkiye’de ihracat da ithalata bağımlı olmakta ve dolayısıyla ihracat arttıkça ithalat da paralel olarak artmaktadır. Bu durum da Türkiye’nin dış ticaret dengesini bozmakta, ekonomik büyüme hızı arttıkça cari açık da aynı hızda artmaktadır ve Türkiye cari açık ile ekonomik büyüme arasında adeta bir tercih noktasında kalmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, ödemeler bilançosunun teorik temeli oluşturulmuş, bu çerçevede ödemeler bilançosunun önemi, tanımı ve ana hesap grupları üzerinde durulmuştur. Ödemeler bilançosunun en önemli hesap grubu olan cari işlemler hesabı üzerinde daha ayrıntılı durularak tüm alt kalemlerinin tanımı ve kapsamı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’nin cari işlemler açığı sorunu irdelenmiştir. Türkiye’nin 2002 sonrasında en ciddi ve kronik sorunlarından biri haline gelen cari açık sorununun özellikle 2000 sonrası dönemde gelişimi anlatılarak, nedenleri ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ayrıntılı analiz edildiği üzere, Türkiye’nin cari açığın birçok nedeni bulunmaktadır. İktisadi büyüme, buna

bağlı olarak imalat sanayinin ithalata bağımlılığındaki artış, enerjide dışa bağımlılık büyüme kanalıyla cari açığın en önemli nedenlerinden birkaçını oluşturmaktadır. Bu bölümde cari açığın nedenlerinin yanısıra kredi genişlemesi ve reel döviz kuru gibi değişkenlerin cari açık ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Bunun yanısıra son bölümde ise ülke ekonomileri açısından cari açığın bir sorun oluşturup oluşturmadığı tartışması üzerinde teorik bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'nin cari açık sorununun en temel nedeni konumunda olan iç tasarruf eksikliği sorunu üzerinde durulmuştur. İç tasarruf eksikliği sorunu, son yıllarda Türkiye'nin uzun zamandır alışlagelmiş bir sorunu olmanın ötesinde üzerinde daha ciddi tartışmaların yapıldığı bir sorun haline dönüşmüştür. Çünkü iktisadi büyümesini sürdürülebilir kılmak için Türkiye'nin iç tasarruflarını artırması gerekmektedir. İç tasarruf eksikliği sorunu Türkiye'yi kendi tasarruflarıyla değil de yabancı ülkelerin tasarruflarıyla büyüyen bir ülke konumuna sokmaktadır. Bu durum da sürdürülebilir büyüme açısından ciddi kırılganlıklar ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu kırılganlık ve riskleri ortadan kaldırmak için Türkiye'nin uzun vadeli planlarında iç tasarrufların artırılması oldukça önemlidir.

Türkiye'nin 2002 krizi sonrasındaki iç tasarrufları incelendiğinde özellikle de son dönemlerde, sorunun özel kesim tasarruflarındaki gerilemelerden kaynaklandığı görülmektedir. Özellikle de 2004 sonrası dönemde özel kesimin tasarrufların ciddi bir kırılma yaşanmış, 2012 yılsonu itibariyle son 10 yıllık dönemde özel kesim tasarruflarında yaklaşık yüzde 10 puanlık bir düşüş yaşanmıştır. Hanehalkı tasarruflarındaki bu düşüşün birçok olası nedenleri vardır ancak bu nedenlerin hiçbirisi bu özel kesim tasarruflarındaki büyük düşüşü tam olarak açıklayamamaktadır. Bu nedenle hanehalkı tasarruflarının nasıl artıralacağı tartışması da daha zor ve karmaşık bir noktaya gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde hanehalkı tasarruflarının önemi ve tasarruf oranlarındaki gerilemenin nedenleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında özel kesim tasarruflarının artırılması noktasında çözüm yolları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ÖNEMİ

Uluslararası iktisat literatürünün en önemli konularından biri ödemeler bilançosudur. Ülkelerin ekonomik durumunun adeta bir aynası görünümünde olan ödemeler bilançosu, ülkelerdeki iktisadi gelişmelerin dış seyrini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir. Çünkü ödemeler bilançosundaki bir açık veya fazla, ülke ekonomisi üzerinde oldukça geniş kapsamlı etkiler doğurmaktadır. Örneğin ülkedeki milli gelir ve çalışma düzeyi, kalkınma hızı, döviz kurları, enflasyon oranı, ücret artışları, gelir dağılımı ve dış borçlar gibi temel ekonomik değişkenler dış ödemeler dengesiyle sıkı sıya ilişkilidir. Ödemeler dengesi, bir ülkenin döviz kazandırıcı ve döviz harcayıcı faaliyetlerini yıllık bazda sergilemektedir.¹ Dolayısıyla, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sağlıklı bir yolda olup olmadığının belirlenmesi, bir sorun varsa gerekli önlemlerin zamanında alınması ve politika düzenlemelerinin yapılması için ödemeler bilançosu istatistiklerinin sürekli olarak takip edilmesi gerekmektedir.

Ülkelerin ekonomik, mali ve parasal politikalarını belirleyen ve yöneten kuruluşlar (Örneğin Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı vb.) dış ödemeler dengesindeki gelişmelerle yakından ilgilidirler. Bazı hükümet uygulamaları ise doğrudan dış denge durumundaki gelişmelere tepki niteliğindedir. Bir dış açık veya fazlasının döviz kurlarını etkilememesi için merkez bankasının döviz piyasasına müdahalede bulunması buna örnek verilebilir. Aslında, ekonomik ve mali politikaların belirlenmesinde yalnızca ülkenin kendi dış denge durumunun izlenmesi de yeterli değildir. Bu amaçla dünya ekonomisinin genel gidişi ve ülkenin yakın ekonomik ilişkide bulunduğu ülkelerdeki gelişmeler de gözden uzak tutulmamalıdır.

¹Erinç Yeldan, "Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri" ,Çalışma ve Toplum, 2005, s.48, <http://calismatoplum.org/sayi7/makale2.pdf>, (Erişim:04.05.2013)

1.1. Ödemeler Bilançosunun Tanımı ve Özellikleri

Ödemeler bilançosu kavramı 1720’li yıllarda Isaac Gervaise’den beri bilinmektedir. David Hume, Adam Smith, David Ricardo gibi iktisatçılar bu kavramı geliştirmiş, Gottfried Haberler, Jacop Viner, W.A. Meade ise bilanço kavramını günümüz koşullarına uygun hale getirmişlerdir.²

Literatürde ödemeler bilançosunun tanımıyla ilgili birbirine benzer olmakla birlikte, birçok farklı tanımlama yapılmıştır. Ödemeler dengesi için bir ülkenin yurttaşlarının ya da yurttaşları olmasa bile yerleşik olanların bir başka ülkenin yerleşikleri ile olan iktisadi ilişkilerin belirli bir hesap düzeni içinde analitik olarak gösterilmesidir diyebiliriz.³ Diğer bir tanımlamaya göre ödemeler dengesi, bir ülkenin yabancı ülkelerin gelir ve üretimleri üzerindeki haklarındaki artış ile yabancıların o ülkenin yurtiçi gelir ve üretimleri üzerinde benzer şekilde sahip oldukları haklardaki artış arasındaki farktır. Case, Fair ve Oster’e göreyse ödemeler dengesi bir ülkenin diğer ülkelerle olan mal, hizmet ve varlıklarla ilgili işlemlerin kaydıdır, aynı zamanda bir ülkenin döviz kaynakları ile döviz kullanımlarının kaydını ifade etmektedir.⁴

Bu tanımlamaların ardından, üzerinde durulmaya değer birkaç noktanın altının çizilmesi gerekir. Bunlardan ilki ödemeler bilançosu kavramının stok değil, akım kavram olduğudur. Diğer bir deyişle ödemeler dengesi, ülkenin belli bir andaki borç ve alacaklarını değil, ülkenin bir yıl içerisinde diğer ülkelerle yapmış olduğu işlemlerin hangi yönde değiştiğini gösteren bir kavramdır.

²Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım, 4.Baskı, İstanbul,1996, s.373

³Ömer Faruk Çolak, Alaaddin Aktaş, **Makroekonomik Göstergelerin Yorumlanması**, Eflatun Yayıncılık, 2.Baskı, Şubat 2010, Ankara, s.87

⁴Karl E. Case, Ray C. Fair, Sharon M. Oster, Çeviri: Ertuğrul Deliktaş, Metin Karadağ, Mehmet Güçlü, **Ekonominin İlkeleri**, 9. Baskı, Palma Yayıncılık, 2011, İstanbul, s.691

Ödemeler bilançosu kayıtlarının tutulması birçok açıdan gerekli ve faydalıdır. Çünkü ödemeler dengesi göstergeleri ekonominin durumu açısından çok önemli sinyal ve ipuçları verir. Özellikle de dışa açık ekonomilerde ödemeler dengesi kayıtları sorumlu kurumlar tarafından dikkatle izlenmektedir. Ödemeler bilançosu kayıtların tutulmasındaki en önemli amaç; ülkenin uluslararası alandaki durumu ile ilgili para ve maliye otoritelerine bilgi vermek ve onlara karar alma süreçlerinde katkıda bulunmaktır. Türkiye’de 1975 yılına kadar Maliye Bakanlığı tarafından derlenen ödemeler bilançosu istatistikleri, 1975 yılından itibaren Merkez Bankası tarafından hazırlanmaya başlanmıştır.

Ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar, ulusal ekonomi üzerinde çok ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden ödemeler bilançosunda açık veren ülkeler bu konuda büyük baskı altında kalmaktadırlar. Çünkü mevcut döviz rezervlerinin tükenme olasılığı vardır. Dolayısıyla Türkiye gibi özellikle cari işlemler açığı veren ülkelerde dış ticaret politikasının temel amacı; döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi veya döviz giderleri doğuran işlemlerin kısıtlanması yoluyla dış açıkların kapatılmasıdır.⁵

Ülke yönetimlerince farklı stratejilerle yönetilen ödemeler dengesi politikası ise, hükümetlerin ödemeler bilançosunu dengede tutmak ya da dengede bozulmalar meydana gelirse, bozulan dengeyi finansal istikrar doğrultusunda yeniden kurmak amacıyla yapmış olduğu tüm faaliyetleri kapsayan bir politika’dır.⁶ Bu politikanın başarılı ve istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için siyasi iktidarın ve para otoritesinin elindeki enstrümanları en optimal düzeyde kullanması gerekmektedir. Ödemeler bilançosu politikasının istikrarlı bir şekilde yönetilmesi, özellikle Türkiye gibi dışa açık ekonomilerde çok daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü Türkiye gibi uzun yıllardır cari açık veren ülkeler, ödemeler bilançosunun tüm alt kalemlerini de

⁵ Oğuz Kaynakçı, Nuri Avcı, Recep Şen, **Uluslararası Ticarete Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2007, Ankara, s.48

⁶ Rıdvan Karluk, **a.g.e.** , s.141

hesaba katarak politik ve ekonomik tedbirler almaktadırlar. Bunun için de ödemeler dengesi istatistikleri ilgili birimlerce dikkatle takip edilmektedir.

1.1.1. Çift Kayıt Sistemi

İlk kez Luca Pacioli tarafından ortaya konulan çift kayıt sistemi, şirketlerde veya diğer kuruluşlarda finansal durum ve sonuçları kaydetmek için kullanılan en iyi hesap sistemi olarak kabul edilmektedir.⁷ Çift kayıt sistemi esasında; her işlemin ikili bir etkisi vardır. Her bir işlem ya eşitliğin her iki yanını da aynı miktarda etkiler, ya da eşitliğin aynı tarafını eşit miktarda artırarak ve azaltarak sonucun sıfır olmasına sebep olur. Çift kayıt sisteminde dış alemle yapılan bir alacaklı ya da borçlu işlem, uygun olduğu hesap grubuna kaydedildikten sonra başka bir hesaba düşürülen ters yöndeki bir başka işlemle denkleştirilir. Örneğin; yurt dışına yapılan bir mal satışı ihracat hesabının alacaklı yanına kaydedildikten sonra, eğer ödeme döviz girişi biçiminde yapılmışsa döviz hesabına düşürülen aynı miktar bir borç kaydıyla denkleştirilir. Bu kalemlerin biri pozitif (+) işaretle gösterilen alacak kaydı, diğeri ise negatif (-) işaretle gösterilen borç kaydıdır. Başka bir deyişle, çift kayıt muhasebe sistemine göre her ekonomik işlemin, bir “Alacak” bir de “Borç” olmak üzere iki kaydı gerekmektedir.

Ödemeler dengesi istatistiklerinde:

Alacak (+) kayıtlar;

Cari işlemlerde, reel kaynak (mal ve hizmet) ihracını

Sermaye işlemlerinde, yükümlülük artışını veya varlık azalışını

Borç (-) kayıtlar;

Cari işlemlerde, reel kaynak (mal ve hizmet) ithalini

Sermaye işlemlerinde, yükümlülük azalışını veya varlık artışını

gösterir.

⁷ Geoff Taylor, **The Basics of Double Entry Book-keeping**, 2002,s.4, <http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A682481>, (Erişim:05.05.2013)

1.1.2. Piyasa Değeri

Ekonomik işlemlerin değeriendirilmesinde piyasa fiyatları kullanılır. Piyasa fiyatı, işlemin geręekleştięi ve alıcı ile satıcının almaya ve satmaya razı oldukları fiyat olarak tanımlanabilir.

1.1.3. Yerleşik Olma Kavramı

Ödemeler dengesinin tanımında yer alan “ülkede yerleşik olma” deyiminden normal olarak anlaşılan ekonomik faaliyetlerini yürüten kişilerin sözkonusu ülkede bulunuyor olmasıdır. Ancak yerleşik olma ve vatandaşlık arasında bir fark bulunmaktadır. Bir kimse ülkenin vatandaşı olmadığı halde, sürekli oturdukları veya işlerini yürüttükleri yerde yerleşmiş kabul edilebilir. Bu kavramın anlaşılması açısından örnek vermek gerekirse, Almanya’da uzun süreli bir Türk işçi bu ülkede yerleşmiş kabul edilir. Ancak bu ülkede turist olarak bulunan kişiler ise o ülkeye yerleşik kabul edilmezler. O yüzden o ülkede yapılan harcamaları bir dış ekonomik işlem sayılacak ve ilgili ülkenin ödemeler bilânçosuna kaydedilecektir. Bununla birlikte, ülkede yerleşik olma durumunun istisnaları da mevcuttur. Bunlar, sürekli olarak görev yapan diplomatlar ve yabancı silahlı kuvvetler mensupları gibi kişiler olabilmektedir.

1.1.4. Otonom ve Denkleştirici İşlemler

Cari işlemlere mal ve hizmet akımlarıyla ilgili işlemler kaydedilir. Sermaye hesabına da sınır ötesi sermaye işlemleri kaydedilir. Resmi rezervler hesabı ise merkez bankasının piyasaya müdahalede bulunarak yaptığı döviz alım ve satımları sonucu ülkenin resmi uluslararası rezervlerindeki net değişmeyi göstermektedir. Bu açıklamalara göre cari işlemler ve sermaye hesabı kaydedilen işlemler otonom niteliktedir. Çünkü bunların yapılış nedenleri ödemeler bilânçosu dengesini sağlamak değildir. Aksine ekonomik hayatın normal işleyişine göre yapılan işlemlerdir. Diğer bir deyişle ödemeler bilânçosunda ekonomik anlamda bir açık veya fazla ortaya çıkaran işlemler bunlar olmaktadır. Bu açıdan bu işlemlere “otonom işlemler” ya da

“dengesizlik doğuran işlemler” denir.⁸ Diğer taraftan, resmi rezerv değişimleri “denkleştirici işlemleri” oluşturmaktadır. Merkez bankasının bu tür işlemler yapması dış dünya ile yürütülen mal, hizmet ve sermaye akımlarının sonucuna bağlı olmaktadır. Eğer bir dengesizlik söz konusuysa, doğal olarak merkez bankasının müdahalelerine gerek duyulmaktadır. Merkez bankasının müdahaleleri resmi döviz rezervlerinde net bir artış veya azalış şeklinde sonuçlar doğurmaktadır.

1.2. Ödemeler Bilançosunun Ana Hesap Grupları

Ödemeler bilançosu dört hesap grubundan oluşmaktadır. Bunlar cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, resmi rezervler hesabı ve net hata-noksan kalemleridir. Aşağıdaki bölümde ödemeler bilançosunun ana hesap grupları incelenmektedir.

1.2.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, ülkenin ihraç ve ithal ettiği mal ve hizmetlerinin kaydedildiği hesap grubudur. Daha genel bir tanımlamayla da cari işlemler hesabı; ekonominin ithal ve ihraç ettiği mal ve hizmetler, gelir-gider akışları ile karşılıksız transferlerin kaydedildiği kalemdir. Cari işlemler dengesi; net mal ihracatına, net hizmet ihracı, net yatırım geliri ve net transfer ödemelerinin eklenmesiyle elde edilir. Diğer bir deyişle de cari işlemler dengesi, yurtiçinde yerleşiklerle yurtdışında yerleşikler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin dövizle yapıldığı varsayımı altında, esasen bir ülkenin döviz dengesini göstermektedir.⁹

Cari işlemler dengesinde meydana gelen açığa cari açık denir. Cari açık; toplam yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımları karşılamadığı kısma eşittir. Cari işlemler dengesinin bir ekonomide fazla vermesi ise, bu ülkeden diğer ülkelere ya da

⁸Charles Kindleberger, Çeviren: Needet Serin, **Uluslararası İktisat**, Doğan Yayınevi, 1. Basım, 1970, s.251

⁹Mahfi Eğilmez-Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 11. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s.251

uluslararası ekonomiye net bir kaynak (tasarruf) aktarımı olduğu anlamını taşır.¹⁰ Eğer ülke cari işlemler fazlası veriyorsa, borç veren konumunda; cari işlemler açığı veriyorsa borçlanan konumundadır. Net ihracat fazlası olan ülke, bu fazlaya eşit olacak şekilde net dış varlık elde ediyordur. Çünkü yabancılara, onlardan satın alınandan daha fazla satmaktadır. Net dış ticaret açığı veren ülke ise bu açık kadar yurtdışından borçlanmaktadır.¹¹

Ödemeler bilançosunun ana hesap grupları içerisinde en önem verilen kalem cari işlemler hesabıdır. Cari işlemler hesabı kendi içinde dört hesap grubundan oluşmaktadır. Bunlar dış ticaret hesabı, hizmet hesabı, gelir hesabı ve cari transferlerdir.

1.2.1.1. Dış Ticaret Hesabı

Dış ticaret hesabı, mal ihracat ve ithalatından oluşmaktadır ve reel ekonomideki gelişmelerin en belirgin ve en somut göstergesi konumundadır. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki farka ise dış ticaret açığı denir. Mal ihraç gelirleri, mal ithal gelirlerinin üzerinde ise dış ticaret fazlası, ithal giderleri ihraç gelirleri ile karşılanamıyorsa dış ticaret açığı meydana gelir.

Türkiye’de dış ticaret hesabı özellikle de son yıllarda rekor düzeylerde açık vermektedir. Ekonomideki büyüme ile doğru orantılı bir şekilde artan ithalat, dış ticaret dengesi bozmakta, ihracatta da arzulanan performans yakalanamayınca ihracat ile ithalat arasındaki denge, ülke ekonomisi aleyhine bozulmaktadır. TÜİK tarafından ihracat verileri f.o.b. (sigorta ve navlun hariç mal bedeli), ithalat verileri ise c.i.f.

¹⁰Suat Öksüz, “Türkiye’de Para ve Dış Denge İlişkisi: Bir Parasal Yaklaşım Modeli Denemesi”, **Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları**, No:223/146, Eskişehir, 1980, s.3-4

¹¹Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff, **Macroeconomics: Foundations of International**. MIT Press1, NewYork, 1996, s.5

(sigorta ve navlun dahil mal bedeli) bazda parasal olmayan altın ticaretini de içerecek şekilde hazırlanmaktadır.¹²

1.2.1.2. Hizmet Hesabı

Cari işlemler hesabının alt kalemlerinden bir diğeri de hizmet hesabıdır. Hizmet ithali ve ihracından kaynaklanan ödeme akımları bu hesap grubuna kaydedilmektedir. Mal ticaretinin görünür nitelikte olmasına karşın, hizmet ithali ve ihracatı görünmez niteliktedir. Bundan dolayı görünmez ticaret olarak da tanımlanmaktadır.¹³ Hizmet hesabının en önemli kalemi turizm gelirleridir. Bunun yanı sıra uluslararası taşımacılık, transit ticaret, uluslararası bankacılık ve sigortacılık, uluslararası inşaat hizmetleri, yurt dışı özel hizmetler (lisans bedelleri, kiralar, komisyonlar) ile resmi hizmetler de bu kategoride yer almaktadır.¹⁴

Hizmet hesabı, Türkiye açısından dış ticaret açığının finansmanında büyük önem taşımaktadır. Hizmet hesabı, dış ticaret açığımızın azımsanmayacak boyutunu yarattığı fazlayla finanse etmektedir. Ancak son yıllarda muazzam ölçülerde açık veren dış ticaretimizi karşılama oranı gittikçe azalmaktadır.

1.2.1.3. Gelir Hesabı

Gelir hesabı, doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımlarının yanı sıra çalışanların ücretleri ve diğer yatırımlardan elde edilen gelir ve giderlerin kaydedildiği hesap grubudur. Bu hesap grubu Türkiye’de cari işlemler hesabının açık veren diğer kalemidir.

¹²Ömer Faruk Çolak, Alaattin Aktaş, **Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması**, 2.Baskı, Eflatun Basyım Yayın, 2010, s.88

¹³Hayriye Atik, “Hizmet Ekonomisi Göstergeleri ve Türkiye”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2000, s.43

¹⁴Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 11.Basım, İstanbul, Güzem Yayınları, 1996, s.317-318

1.2.1.4. Cari Transferler

Karşılıksız transferler ya da tek yanlı transferler olarak da bilinen bu hesap grubu ülkeler arasında bağış ya da hibe şeklindeki transferleri kapsar. Örneğin, hükümetler ya da özel kişi ve kuruluşların parasal yardımları, gıda ve ilaç gibi aynı yardımlar ve eğitim, sağlık, kültür gibi ticaret dışı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlara ödenen aidatlar karşılıksız transferler hesabına kaydedilmektedir. Dolayısıyla bu işlemlerin karşılığında herhangi bir ödemede bulunulmaz.

Karşılıksız transferler kalemi, ekonomiye mal, hizmet ya da para girişi gerçekleştiği halde, bu girişler karşılığında kaynak transferi yapılmayan transferleri içermektedir.¹⁵ Bu hesap grubu da Türkiye'nin dış ticaret açığının finansmanında yadsınmayacak öneme sahiptir.

1.2.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Uluslararası ekonomik işlemlerin önemli bir grubunu da sermaye ithali ve ihracı oluşturmaktadır. Sermaye işlemleri, genellikle bir ülkedeki yerleşik kişi ve kuruluşların yabancı bir ülkede yaptıkları fiziki yatırımlarla (üretim tesisleri, bina, arazi vs), sınır ötesine aktarılan mali fonlardan (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu alım satımı, yabancı ülke bankalarında vadeli hesap açtırılmaması) oluşur.¹⁶ Ülkenin kendisine ait olmayan sermayeyi kullanması, sermaye ithali olup alacaklı bir hesaptır. Hesaptaki artış olumlu, azalış ise olumsuz bir gelişmeyi gösterir. Sermaye ithaline bu niteliği kazandıran özellik, ülkeye döviz girmesi ve onun için dışarıya bir ödemede bulunulmamasıdır. Ülkeden yabancı ülkelere sermaye gitmesi durumunda sermaye ihracı söz konusudur.

¹⁵TCMB Genel Müdürlüğü, **Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması**, 2007, s.5

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>, (Erişim:15.04.2013)

¹⁶Halil Seyidoğlu, **a.g.e.** s.393

Sermaye hesabındaki kalemler, vadelerine göre uzun ve kısa vadeli sermaye hesabı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayırım, özellikle cari işlemler açığı durumunda, bu açığın nasıl finanse edildiği ve sürdürülebildiği açısından önemlidir. Uzun vadeli sermaye hesabı; genelde bir yıldan daha uzun süreli uluslararası sermaye işlemlerini kapsar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uluslar arası portföy yatırımları, ülke dışında bankalarda açılan uzun vadeli mevduat hesapları vb. bu hesap grubu içinde yer almaktadır. Kısa vadeli sermaye hesabı ise, vadesi bir yıldan daha az olan sermaye akımlarını kapsamaktadır. Süreleri de genellikle 30, 60 ve 90 gün arasında değişmektedir. Ticari bonolar, finansman bonoları, ihracat bedelleri ve krediler, kısa vadeli banka mevduat hesapları bu hesap grubuna kaydedilmektedir.¹⁷ Kısa vadeli sermaye akımları kolaylıkla nakde dönüştürülebilir ancak dünya genelinde meydana gelen mali gelişmelere ve politik istikrarsızlıklara karşı son derece duyarlıdır. Bu nedenle bu tip sermayenin en küçük bir kriz belirtisinde ülkeyi terk etme ihtimali vardır.

1.2.3. Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler hesabı, parasal hesap olarak da adlandırılmaktadır. Bu hesap, ülkelerdeki tüm parasal kurumların net yabancı para cinsinden finansal varlıklarının toplamındaki artış ve azalışları yansıtır. Genel denge negatif ya da pozitif olabilir. İşte bu dengesizliğin sonucu olarak ortaya çıkan ülkenin uluslararası rezervlerindeki değişimler resmi rezervler hesabına kaydedilir. Bu nedenle de resmi rezervler hesabı denkleştirici hesap olarak adlandırılır.¹⁸ Diğer bir tanımlamaya göre de resmi rezervler; gerektiğinde kullanılmak üzere merkez bankası tarafından tutulan uluslar arası ödeme araçlarıdır. Merkez bankası rezervlerinde bulunan döviz, piyasasına

¹⁷ Miles Livingston, **Money and Capital Markets**, 3th Edition, Blackwell Publishers, Massachusetts, 1996, s.371-372

¹⁸ İsmail Aydoğmuş, Harun Öztürkler, **Türkiye’de Cari İşlemler Sorununun Analizi**, Gazi Kitabevi, 2006, s.20

müdahale amacı ile kullanılmaktadır. Merkez bankaları açık piyasa işlemleri ile piyasadan TL ya da döviz satın alarak piyasaya müdahale etmektedir.

Resmi rezervler, otonom işlemlerin (cari işlemler ve sermaye işlemleri) doğurduğu dengesizlikler dolayısıyla sözkonusu ülkenin rezervlerini oluşturan altın ve döviz gibi kaynaklarının stoklarında bir yıl içinde meydana gelen değişimler gösterilir.¹⁹

1.2.4. Net Hata ve Noksan

Net hata ve noksan (istatistikî farklar) kalemi, ödemeler dengesi istatistiklerini muhasebe kayıtları anlamında denkleştirmek amacıyla kullanılan bir kayıttır. Ödemeler dengesinin otonom veya çizgi üstü işlemlerinin net bakiyesi ile denkleştirici ya da çizgi altı işlemlerinin ters yönlü bakiyesi birbirine eşit olmalıdır. Bununla birlikte uygulamada genellikle cari işlemlerle sermaye işlemlerinin kaydedilişindeki hata, eksiklik, gecikme ve unutmaya gibi nedenlerden dolayı bu eşitlik kendiliğinden sağlanamamaktadır. Cari işlemlerle, sermaye hesabı İşlemlerini otonom; resmi rezervler hesabını ise denkleştirici olarak kabul edersek, belirtilen bu sebepler nedeniyle ilk iki hesabın net bakiyesi resmi rezervler dengesindeki değişmeye tam olarak uymaz ve arada bir farklılık gösterir.²⁰ İşte istatistiki farklar kalemi bu durumları denkleştirmek, diğer bir deyişle ödemeler dengesinde muhasebe anlamında eşitliği sağlamak için kullanılmaktadır.

Net hata ve noksan, tanım gereği, ölçüm hataları ve tablodaki verilerin eksik veya fazla derlenmesinden kaynaklanmaktadır. Net hata ve noksan kaleminin oluşmasının temel nedenleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

¹⁹ Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, 2.Baskı, Trabzon, 2001, s.314

²⁰ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus, **Economics**, 15th Edition, McGraw Hill, New York, 1995, s.672-673

- İthalat ya da ihracat için malın hareketi ile ödemenin farklı bilanço dönemlerine yansımaları durumundaki zaman uyumsuzluğu,
- Gümrük işlemlerine ilişkin beyanat hataları,
- Ödemeler dengesindeki çeşitli kalemlerden elde edilen gelirlerin sistem dışına (yastık altına- kasalara) çıkarılması ya da finansman esnasında sistem dışından kaynak kullanılması şeklindeki kayıt dışı işlemler,
- Bazı verilerin (turizm ve bavul ticareti) anketler yoluyla elde edilmesindeki hatalar.²¹

1.3. Ödemeler Bilançosu Dengesi

Ödemeler bilançosunun özellikleri itibariyle, ödemeler bilançosu her zaman dengededir. Diğer bir deyişle, ödemeler bilançosu toplamı daima sıfırdır. Bu durum uluslararası denge ile ilgili farklı kavramları da gündeme getirmektedir. Aşağıda bu denge kavramları kısaca tanımlanmaktadır. Ancak burada bir noktanın altının çizilmesi gerekmektedir: Ödemeler dengesi potansiyel açık ya da fazlaları değil, görünür açık ya da fazlaları gösterir. Potansiyel açık ya da fazla uluslar arası ekonomik işlemleri kısıtlayan her türlü uygulamanın ve devletin bu işlemleri etkilemeye yönelik her türlü politika uygulamalarının olmadığı ekonomik karar vericilerin serbestçe karar vermeleri sonucu oluşacak olan açık ya da fazlaları ifade etmektedir. Gerçek açık ya da fazla ise, ekonomik birimlerinin davranışlarının bir sonucu olduğu kadar, devletin ekonomi politika tercihlerinin de bir sonucudur.

1.3.1. Temel Denge

Temel denge, cari işlemler dengesi ile uzun süreli sermaye hesabı dengesinin toplamını ifade eder. Bu denge kavramının temel özelliği, ekonomideki uzun dönemli

²¹Uğur Çıplak, Ödemeler Dengesinde “**Net Hata ve Noksan**” Kalemi Üzerine Bir Değerlendirme”, TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Yapısal Analiz Müdürlüğü, 2005, s.1
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/Net%20Hata%20ve%20Noksan.pdf>, Erişim (05.05.2013)

1.3.2. Likidite Dengesi

Likidite dengesi, cari işlemler dengesi, uzun süreli sermaye hesabı dengesi ve kısa süreli özel sermaye hesabı dengesinin toplamından oluşmaktadır. Bu denge kavramı, resmi rezervlerdeki değişme ile kısa süreli resmi sermaye hareketlerini temel dengenin denkleştirici işlemi olarak kabul etmektedir.

1.3.3. Resmi Rezervler Dengesi

Resmi rezervler dengesi kavramı resmi rezervler işlemi ile yabancı resmi kuruluşlara olan kısa süreli borçları denkleştirici olarak kabul eder. Bu denge kavramının temel özelliği tüm özel uluslararası işletmeleri otonom olarak kabul etmesidir. Ayrıca resmi rezervler dengesi, döviz piyasasında ulusal para üzerindeki baskıyı ölçen bir araç olarak kabul edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CARI İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU

Cari açık sorunu özellikle de gelişmekte olan ölkelerde son yıllarda ciddi bir kriz tehdidi olmaya başlamıştır. Geliřmek ve kalkınmak için büyüme gereksinimi içinde olan gelişmekte olan ölkeler ya da diğeri bir deyişle yükselen piyasa ekonomileri büyürken, cari işlemler açığı sorunuyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Çünkü gelişmekte olan ekonomilerin birçoğunun yapısal sorunları bulunmaktadır ve bu sorunlar onlara büyümeyle beraber bazı yükler de getirmektedir. Bunlardan da en önemlilerinden biri cari işlemler açığı sorunudur. Bir ekonomideki cari işlemler pozisyonunun en önemli özelliğı karşılaşılmamış krizlere ilişkin önemli bilgiler içermesidir.²²

Cari işlemler açığı sorunu yaşayan yükselen piyasa ekonomilerinin (Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Güney Afrika, Endonezya, Romanya, Türkiye) büyümeden feragat etmeden cari açık sorununa köklü çözümler bulması gerekmektedir. Aksi takdirde cari açık sorununa karşı kısa vadede alınacak önlemler de gelişmekte olan ölkeler adına günü kurtarmaktan başka bir anlama gelmeyecek, cari açık uzun vadede yapısal bir sorun olarak kalmaya devam edecektir. Ayrıca cari işlemler açığı sorunu, gelişmekte olan ölkeler açısından, gelişmiş ölkelere oranla daha ciddi riskler taşımaktadır. Çünkü gelişmekte olan ölkelerde finansal açıdan yapılması gereken reformların tamamı henüz yerine getirilememiştir. Bu doğrultuda merkez bankalarının karar alma süreçlerindeki bağımsızlığı, bankacılık sektörünün pozisyonu, vergi gibi birçok alanda yapılması gerekenler vardır. Örneğın merkez bankalarının bağımsızlığı ve inanılrlılığı fiyat istikrarının yanında finansal istikrarı sağlama noktasında da oldukça önemlidir. Dolayısıyla, cari açık sorunuyla mücadele

²²Hali J. Edison, “Do Indicators of Financial Crisis Work? An Evaluation of an Early Warning System”, *International Journal of Finance and Economics*, 8(1), 2002, s.11-53

eden ülkelerin, merkez bankalarının karar alma ve uygulama süreçlerinde tam bağımsızlığını sağlamaları daha da büyük önem kazanmaktadır.

Cari işlemler açığı sorunu özellikle 2004 sonrasında Türkiye'nin en önemli makro ekonomik sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorun kriz dönemleri hariç bırakıldığında ekonomik büyümenin ivme kazanmasıyla birlikte rekor düzeylere ulaşmış, alışlagelmiş bir sorun olmanın ötesinde ciddi bir kriz tehdidi oluşturmaya başlamıştır. Ancak iktisat literatüründe krizler açısından kritik eşik olarak adlandırılan % 4-5 oranındaki GSYH/Cari açık seviyelerinin çoktan aşıldığı dönemlerde Türkiye, cari açık kaynaklı bir ekonomik kriz yaşamamıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarın yanında, faiz oranlarının da spekülative sermaye açısından son derece cazip seviyelere ulaştığı bu dönemlerde (2010-2011) Türkiye özellikle de kısa vadeli sermaye girişleriyle cari açığın finansmanını sağlamıştır. Sıcak para olarak adlandırılan ve cari açığın finansmanında her zaman bir risk unsuru olan spekülative amaçlı sermaye girişleri bir taraftan cari açığın finansmanını sağlarken diğer taraftan da Türkiye ekonomisinin kırılganlığını artırmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin cari açık sorunu, 2000 sonrası dönem olarak irdelenmektedir. 2011 sonrasında Türkiye'nin büyüme performansında yaşadığı ciddi düşüşle beraber, cari açıkta da önemli gerilemeler olmuştur. Ancak orta vadeli programda da belirtildiği üzere, 2013 yılı bir önceki yıla oranla Türkiye'nin büyüme hızını artıracak bir yıl olacaktır. Bu doğrultuda büyümeyle beraber de cari açığın tekrardan bir tehdit oluşturup oluşturmayacağı tartışma konusudur. Çünkü güncellenen orta vadeli programda Türkiye'nin cari açık beklentisi 2013 yılında GSYH oran olarak yüzde 7,1 olarak tahmin edilmektedir. Daha sonra 2014 ve 2015 beklentisi ise sırayla yüzde 6,9 ve 6,5'tir.²³ Bu oranlar bile cari açığın oluşturabileceği kırılganlık ve kriz

²³Orta Vadeli Program (2013-2015), s.31

<http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/14510/OVP201315.pdf> (Erişim: 01.06.2013)

tehdidi bağlamında azımsanacak rakamlar değildir. Orta Vadeli Programdaki beklentilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin büyüme performansını devam ettirdiği sürece cari işlemler açığı sorunu, Türkiye'nin önemli sorunlarından biri olmaya devam edecektir.

2.1. Cari İşlemler Açığının Gelişimi (2000-2012)

Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu, sadece 2000 sonrası dönemi ilgilendiren bir sorun değil, kökleri 1970'li yıllara kadar uzanan genel bir sorundur. Türkiye'nin son 30 yıllık dönemdeki cari işlemler dengesine bakıldığında, sadece 6 yıl (1988, 1989, 1991, 1994, 1998, 2001) cari işlemler fazlası verdiği görülmektedir. Dolayısıyla cari açık sorunu Türkiye'nin güncel bir sorunu değil, kronikleşen ve geçmiş onlarca yılı bulan temel makro ekonomik bir sorundur. Diğer taraftan özellikle de 2002 sonrası dönemde cari işlemler açığı sorunu, önceki dönemlerden ayrılarak tarihinde görülmemiş boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye'nin son 30 yıllık dönemde sadece 6 kez cari fazla vermesinin ardında yatan farklı birçok neden bulunmaktadır. Dönemler itibarıyla cari açığın kaynağında farklılıklar oluşsa da, genel olarak büyümenin hız kazandığı, ithalatın da büyümeye paralel olarak artması sonucunda cari işlemler açığı da yükselmektedir. Cari fazla verilen yıllar incelendiğinde; bu yılların kriz dönemleri ya da büyümenin ivme kaybettiği yıllar olması cari açığın kaynağı itibarıyla oldukça dikkat çekicidir.

Türkiye'de finansal serbestleşme politikalarının hızlanması, iktisadi büyümesinin yukarı yönlü ivme kazanması, dış ticaret dengesinin bozulması gibi nedenlerle cari açık sorunu 2000'li yıllarla birlikte kronik sorunlardan biri haline gelmiştir. 2000 öncesi dönemde cari işlemler dengesi genellikle negatif bir seyir izlerken, 2000 sonrasında giderek artmış ve 2011 yılında Türkiye ekonomisi 75 milyar dolar cari açık vermiştir.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda, 2000 öncesi dönemlerden ayrılarak yüksek oranda cari açık vermesinin birçok nedeni vardır. 2001 yılında yaşadığı ekonomik krizden çıkan Türkiye'de bu krizin ardından 2002 sonlarında siyasi iktidar değişimi yaşanmıştır. İktidar değişimi, dünyadaki konjonktürel ortamın iyileşmesi, 2001 yılında yapılan reformların uzun vadede olumlu etkilerinin görülmesi, uygulanan ekonomik programların başarısı gibi birçok nedenle Türkiye ciddi bir büyüme sürecine girmiştir. Türkiye'nin büyüme sürecine girmesiyle birlikte de dış ticaret dengesinde bozulmalar artmış, bunun neticesinde cari açık sorunu da baş göstermeye başlamıştır.

Yıllar	Cari İşlemler Açığı (Milyar Dolar)	GSYH/Cari açık (%)
2000	-9,920	-3,7
2001	3,760	2,0
2002	-0,626	-0,3
2003	-7,554	-2,5
2004	-14,198	-3,6
2005	-21,449	-4,5
2006	-31,836	-6,0
2007	-37,781	-5,8
2008	-40,438	-5,4
2009	-12,168	-2,0
2010	-45,092	-6,2
2011	-75,092	-9,7
2012	-47,729	-6,0

Tablo 1: Türkiye'de Cari Açığın Gelişimi (2000-2012)

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Yıllık Analitik Sunumdan derlenmiştir.

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo4.pdf>, (Erişim:02.06.2013)

Tablo 1’de 2000 sonrası dönemde Türkiye’nin cari işlemler açığı ve bu açığın GSYH’ya oranları gösterilmektedir. 2000 sonrasında Türkiye, sadece ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında cari fazla vermiştir. 2003 yılıyla beraber de cari açık adeta katlanarak artmış, bu artışı ancak 2009 küresel krizi dizginleyebilmiştir. Amerika’da başlayan ve ardından hemen tüm dünyayı etkisi altına alan kriz, Türkiye’yi de olumsuz etkilemiş, özellikle de Avrupa kaynaklı ihracat kanalıyla Türkiye ekonomisine zarar vermiştir. Bu krizin etkilerinin yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla Türkiye yeniden büyüme trendine girmiş ve dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiştir. Büyümeyle beraber de cari açık, yeniden Türkiye için ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere, 2011 yılında Türkiye’de 75 milyar dolarlık bir cari açık ortaya çıkmış, GSYH’ye oran olarak da % 9,7’ye ulaşmıştır.

2.2. Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Cari açık, birbirinden çok farklı ekonomilere sahip ülkelerde yaşanabilen ve ekonominin kırılganlığını artıran ciddi bir sorundur. Ancak sorunun derinliği ve çözümü ya da finansmanı ülkelerin ekonomik pozisyonlarına göre değişiklik göstermektedir. Yine bunun yanında cari açık sorununun nedenleri ülkelerin ekonomik yapılarına göre farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin makroekonomik dengeleri, merkez bankasının bağımsız karar alabilme özelliği, siyasi istikrar gibi birçok faktör cari açığın derinliğini ve kriz riskini belirlemektedir.

Türkiye’de de cari işlemler açığı sorununun birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden kimisi kısa ve orta vadede çözülebileme özelliği gösterirken, kimisi de ancak istikrarla ve kararlılıkla uygulanacak politikaların uzun vadede başarısına bağlıdır.

Cari işlemler açığı, Türkiye’nin uzun yıllardır kronikleşen sorunlarından biridir. Ancak özellikle 2002 sonrasında dikkatlerin daha çok üzerine çekildiği bir sorun haline dönüşmüştür. Uzun yıllardır süregelen cari açığın hem genel hem de Türkiye’ye özgü

birçok nedeni vardır. Cari açık sorununa karşı hem kısa vadede hem de uzun vadede uygulanabilecek politika araçları vardır. Bu bağlamda para ve maliye otoritelerinin koordineli çalışması, uyguladıkları politikalardan taviz vermemesi, yapılması gerekli olan reformlar noktasında iktidarın siyasi kaygılar gütmemesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de cari açığa karşı merkez bankası 2010 ve sonrasında kademeli olarak zorunlu karşılık oranlarını artırarak kredi genişlemesini dizginlemeyi, döviz piyasına müdahale ederek TL’nin değer kaybetmesini sağlayarak kısa vadede önemli adımlar atmıştır. Ancak ülkemizde cari açık sorununun birçok önemli nedeni vardır. Yapısal sorunlarından dolayı büyüme, enerjide dışa bağımlılık, ihracatın ithalata bağımlılığı, önceki yıllarda yaşanan kur sorunu, kredi genişlemesi ve düşük düzeylerde seyreden ve son yıllarda daha da düşüş gösteren iç tasarruflar, Türkiye’de cari işlemler açığının en önemli nedenlerindendir.²⁴

2.2.1. İktisadi Büyüme ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye’de cari işlemler dengesinin kriz dönemleri hariç bırakıldığında son yıllarda muazzam düzeylerde açık vermesinin birçok temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Türkiye’nin yapısal sorunlarının bir sonucu olarak ekonomik büyümedir. Türkiye yapısal sorunlarından dolayı büyüdükçe cari açık veren bir ülke konumundadır. Kriz dönemlerinde büyüme oranlarında meydana gelen düşüşlerle beraber cari açık da azalırken, büyümenin tekrardan yukarı doğru ivme kazanmasıyla birlikte cari açık da aynı hızla yükselmektedir.²⁵

²⁴Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, “Cari İşlemler Dengesi Sorunu ve Cari İşlemler Açığının Finansmanı”, **Mülkiye Dergisi**, 2008, Sayı:260, Cilt: XXXI, s.57-88

²⁵B.Ali Eşiyok, “Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığı”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı:258, Cilt:XXXII, 2008 s.97

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	GSYH/Cari Açık (%)	GSYH Büyüme (%)
2000	-9,920	-3,7	6,8
2001	3,760	2	-5,7
2002	-0,625	-0,3	6,2
2003	-7,554	-2,5	5,3
2004	-14,198	-3,6	9,4
2005	-21,449	-4,5	8,4
2006	-31,386	-6,0	6,9
2007	-37,781	-5,8	4,7
2008	-40,438	-5,4	7
2009	-12,168	-2	-4,8
2010	-45,447	-6,2	9,2
2011	-75,092	-9,7	8,8
2012	-47,476	-6	2,2

Tablo 2: Türkiye’de Büyüme ve Cari Açık İlişkisi (2000-2012)

Kaynak: TÜİK Ulusal Hesaplar ve TCMB Ödemeler Dengesi istatistiklerinden hareketle oluşturulmuştur.

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf>, (Erişim: 01.06.2013)

2.2.1.1. Dış Ticaret Dengesi-Cari Açık İlişkisi

Tablo 2’de Türkiye’nin büyüme performansları ve cari açık rakamları gösterilmektedir. Tabloyu analiz ettiğimizde büyüme ile cari açık arasındaki ilişki net olarak görülmektedir. Türkiye’nin büyüme performansının yükseldiği yıllarda, büyümeye bağlı olarak cari açık artmaktadır. Kriz dönemlerinde yaşanan daralmayla beraber de cari açık rakamları gerilemektedir. Bunun temel nedeni ise Türkiye ekonomisinin ithalata dayalı olarak büyüebilmesidir. Bu, Türkiye’nin en önemli yapısal sorunlarından biridir. Büyüme için ithalata gereksinim duyması, dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine bozulmasına neden olmaktadır. Bu noktada Türkiye büyüme ve cari açık arasında bir tercih noktasında kalmaktadır.

Şekil 1: Türkiye'nin ithalat ve ihracat performansı (2000-2012)

Kaynak: TÜİK Yıllara Göre İhracat-İthalat Rakamları,
<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&id=3484>, (Erişim 01.06.2013)

Şekil 1'de Türkiye'nin 2000 ile 2012 yılları arasındaki ihracat ve ithalat performansları gösterilmektedir. 2002 sonrasında Türkiye ekonomisi dünya konjonktüründeki olumlu havayla beraber yakaladığı büyüme trendiyle ihracatta olumlu rüzgârlar estirmeye başlamıştır. Yakalanan performans 1980 sonrası süreçte arzulanan seviyelerin gerisinde olmasına rağmen ihracattaki yukarı doğru ivme istikrar bakımından olumlu sinyaller vermiştir. Ancak ihracat rakamlarındaki istikrarlı artış, özellikle de 2008 global krizinin etkilerinin hissedilmesiyle beraber sert bir düşüş yaşamış, 2008 sonunda 132 milyar dolar seviyesine ulaşan ihracat, krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılı sonunda ise 102 milyar dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Ancak 2010 yılıyla beraber ihracat yeniden yukarı doğru bir ivme kazanmış ve 2012 sonunda yeni rekor düzeye ulaşmıştır.

İhracat rakamlarında gözlemlenen olumlu havaya karşın, özellikle de 2009 sonrasında Türkiye'nin dış ticaret dengesi gittikçe bozulmuştur. Çünkü ihracat rakamlarındaki artışın yanında, ithalat rakamları ihracatın çok üzerinde gerçekleşmiş, özellikle de 2011 yılında dış ticaret dengesi daha da kötüleşmiştir.

Türkiye'de büyüme oranları arttıkça, ihracat artmakta ancak ithalat ihracatın çok daha ötesinde artmaktadır. Bu durumda büyümeyle beraber, dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. Bozulan dış ticaret dengesi de cari açığa yansımakta, Türkiye büyüdükçe cari açık veren ekonomi sarmalından çıkamamaktadır.

Türkiye'nin cari açık sorunuyla mücadelesinde, dış ticaret dengesinde yıllardır devam eden açık, ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Türkiye'de ihracat ithalata bağımlı bir görüntü sergilemekte ve bunun neticesinde ihracatın Türkiye'ye olan katma değeri de sınırlı olmaktadır. 2002 sonrasında gerek imalat sanayi üretimi gerekse ihracattaki artışın ithal bağımlılığının, uluslararası rekabet gücü, kur politikası, dahilde işleme rejimi, endüstri içi ticaret, imalat sanayi üretim kompozisyonunun değişmesi gibi birçok önemli nedeni vardır.²⁶

²⁶ Ahmet Yılmaz, Togan Karataş, "Türkiye Ekonomisinde 2001 Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XXVII, Sayı: II, 2009, s.75

Yıllar	GSYH/Cari İşlemler Dengesi (%)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
2000	-3,7	-26	51,0
2001	2	-10	75,7
2002	-0,3	-15	69,9
2003	-2,5	-22	68,1
2004	-3,6	-34	64,8
2005	-4,5	-43	62,9
2006	-6,0	-54	61,3
2007	-5,8	-62	63,1
2008	-5,4	-69	65,4
2009	-2,0	-38	72,5
2010	-6,2	-71	61,4
2011	-9,7	-105	56,0
2012	-6,0	-84	64,5

Tablo 3: Dış Ticaret Dengesi ve Cari Açık İlişkisi (2000-2012)

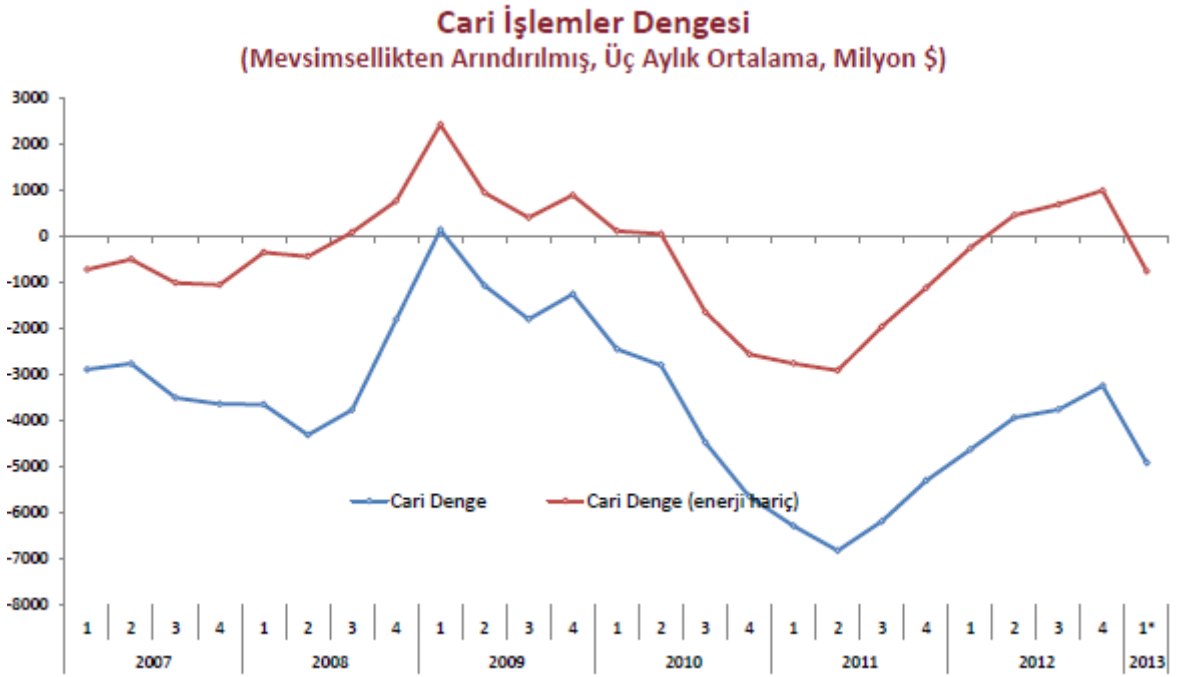
Kaynak: TCMB verileri ve TÜİK Dış Ticaret İstatistiklerinden hareketle oluşturulmuştur.

Dış ticaret dengesinde yaşanan bozulmaya cari işlemler açığındaki artış eşlik etmektedir. Tablo 3'ten de görüleceği üzere, dış ticaret açığı arttıkça cari işlemler açığı da doğrudan artmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret dengesinin bozulmasında, ithalatta yaşanan artışların temelinde enerjide dışa bağımlılığın payı büyüktür. Çünkü Türkiye ekonomisinin son 10 yıldır gerçekleştirdiği ekonomik performans ile birlikte üretimin temel girdisi olan enerjiye olan ihtiyacı da hızla artmaktadır. Ekonomik büyüme hızının artmasıyla beraber enerji tüketimi de artmaya devam etmektedir.

2.2.1.2. Enerji Bağımlılığı ve Cari Açık İlişkisi

Yeterli enerji kaynakları bulunmayan Türkiye, enerjiyi dışarıdan ithal etmek zorundadır. Bu zorunluluk ekonomik büyüme artışıyla birlikte toplam ithalatı artırırken, enerji ithalatının toplam ithalat içindeki oranını da artırmaktadır. Bu durum cari dengenin enerji ithalatına bağlı olarak sürekli olarak açık vermesine neden olmaktadır. Enerji talebinde meydana gelen bu artış, ekonomik büyüme ve cari açık arasında maalesef bir tercih noktasına gelinmesine neden olmaktadır.

Şekil 2:Cari Denge-Enerji Hariç Cari Denge

Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı'nın 03.04.2013 tarihinde Mardin Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı **Ekonomik Görünüm** başlıklı sunumdan alınmıştır. <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf>, (Erişim:07.06.2013)

Şekil 2'de Türkiye'nin cari işlemler dengesi enerji hariç rakamlarla birlikte gösterilmektedir. 2007 ile 2012 yılları arasındaki cari açık rakamları, enerji hariç cari açık miktarıyla karşılaştırılmaktadır. Türkiye'nin cari açığında enerjinin payı oldukça

büyüktür. Enerji hariç bırakıldığında cari açığın miktarı önemli ölçüde azalmaktadır. Bu nedenle, cari açıkla mücadelede enerji sorununa kalıcı çözümler bulmak büyük önem kazanmaktadır.

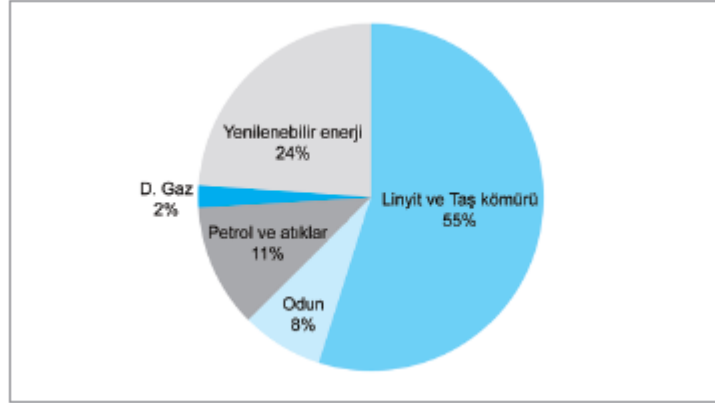
2011 yılındaki yüzde 8,5'lik büyüme oranıyla beraber cari açığın GSYH içindeki payının da yüzde 10'un üzerine çıkması ve Avrupa kaynaklı küresel ekonomideki belirsizlik nedeniyle 2012 yılında büyüme hızı da yavaşlamıştır. Bu yavaşlama ekonomideki canlılığı sınırlarken, ekonomik büyümenin de yüzde 2,2 ile hedeflenin altında gerçekleşmesine ve GSYH miktarında önemli bir fedakârlığa neden olmuştur.

2.2.1.1. Türkiye'de Enerji Üretimi

Dünya üzerinde kıt olan enerji kaynakları, Türkiye'de de malesef kendi ihtiyacını karşılayacak miktarda değildir. Türkiye'nin 2011 yılı itibariyle enerji üretimi 32,2 Milyon Ton Eşdeğer Petrol'dür (MTEP).²⁷ Enerji rezervlerinin dağılımına bakıldığında, enerji üretim kaynaklarının en önemlisi kömürdür. Türkiye zengin kömür rezervlerine sahip olmasına rağmen kömürde yurtiçi talebi karşılayacak üretim yapılamamaktadır. Bunun dışında diğer önemli enerji üretim kaynağı da yenilenebilir enerji kaynaklarıdır.

²⁷ Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, **Genel Enerji Dengesi**, 2011

http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/71073/2, (Erişim:05.05.2013)

Şekil 3: Türkiye’de Enerji Üretim Kaynakları

Kaynak: TC Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığı 2011 yılı Genel Enerji Dengesi verilerinden hareketle oluşturulmuştur.http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/71073/, (Erişim:04.06.2013)

Yenilenebilir enerji kaynakları bakımından zengin bir coğrafyaya sahip olan Türkiye’deki enerji üretiminin ancak yaklaşık dörtte biri yenilenebilir enerjiden elde edilmektedir. Çünkü gerek yatırım maliyetlerinin yüksek olması gerekse yatırım koşullarındaki bazı zorluklar potansiyelin altında üretim yapılmasına neden olmaktadır. Linyit ve taş kömürünün enerji üretimindeki payı ise yüzde 55’tir.

Diğer yandan, dünyanın hemen bütün gelişmiş ülkelerinde var olan nükleer enerji santralleri Türkiye’de de kurulma aşamasındadır. 2023 yılında enerji tüketiminde nükleer enerji payının toplam enerji tüketiminde yüzde 10 seviyesine ulaşılacağı beklenmektedir. Bu doğrultuda Mersin ve Sinop’ta kurulacak olan nükleer santraller için somut adımlar atılmıştır. Mersin Akkuyu’da yapılacak olan nükleer santral için Rusya ile anlaşılan Türkiye, Sinop’ta kurulacak ikinci nükleer santral içinse Japonya ile anlaşmıştır. Mersin’de kurulacak olan nükleer santralin 2019 yılında, Sinop’ta kurulacak olan nükleer santralin ise 2013 yılında tamamlanması beklenmektedir. Üçüncü nükleer santral için ise yer ve zaman konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca çalışmalar sürdürülmektedir.

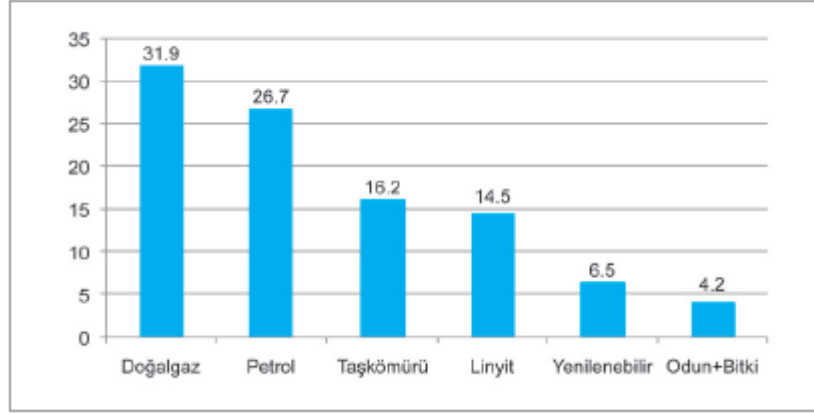
2.2.1.2.2. Türkiye’de Enerji Tüketimi

Tüm dünyada ekonomik büyüme ve üretim kapasitelerine bağlı olarak, ülkelerin enerji tüketimi de aynı oranda artmaktadır. Dünya enerji tüketiminde en yüksek payları 2010 yılı verilerine göre ile Çin, ABD ve Rusya almaktadır. Bu ülkeleri Hindistan, Japonya ve Almanya izlemektedir. Türkiye’nin dünya enerji tüketimindeki payı ise yüzde 0,9’dur. Enerji tüketim miktarı ise 2011 yılı itibarıyla 118,8 MTEP’tir.²⁸

Türkiye ekonomisinin büyüme hızı ve gelişmişlik düzeyi arttıkça enerji tüketimi de artmaktadır. Yurtiçi enerji üretiminin yeterli ölçüde artırılmaması sebebiyle tüketimdeki artış ile dışa olan bağımlılık artmaya devam etmektedir. Bu nedenle enerji için ayrılan kaynak da sürekli artmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı’nın raporuna göre, Türkiye enerji tüketimi en hızlı artan ikinci ülkedir. Bu sanayileşme ve gelişmişlik düzeyinin bir göstergesi olması bakımından son derece olumlu bir göstergedir. Diğer taraftan Türkiye’nin enerji ihtiyacını karşılamak için dışa bağımlı bir ülke olması da dış ticaret dengesi ve dolayısıyla cari açık açısından düşünüldüğünde gelecek dönemler açısından olumsuz bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Enerji ihtiyacının karşılanmasında yeterli düzeyde kaynağa sahip olmayan Türkiye’de ekonomik büyüme arttıkça enerjide dışa bağımlılık da artmaktadır. Aynı zamanda enerjiye olan bu bağımlılık nedeniyle enerji kaynaklarındaki fiyat değişimleri tüm ekonomik göstergeleri doğrudan etkilemektedir. Enerji tüketimi ekonomik büyümeyi artırırken, ekonomik büyüme de enerji tüketimini sürekli hale getirmekte, bu anlamda ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında çift yönlü bir ilişki söz konusu olmaktadır. Diğer yandan, ekonomik büyüme ile birlikte enerji tüketiminin de artışı ve buna bağlı olarak dışa bağımlılığın artması, aynı zamanda küresel ekonomideki belirsizlikler nedeniyle artan enerji fiyatları ile ekonomi üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir.

²⁸Alaaddin Bobat, **Bir Panelin Ardından**, 2013.s.1 http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=431, (Erişim:28.05.2013)

Şekil 4: Türkiye’de Enerji Tüketiminin Kaynaklara Göre Dağılımı

Kaynak: TC Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığı 2012 yılı Genel Enerji Dengesi verilerinden hareketle oluşturulmuştur. http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/71073/, (Erişim:04.06.2013)

Türkiye’de enerji tüketiminde doğalgaz yüzde 31,9’la ilk sırada yer almaktadır. Bunu yüzde 26,7 ile petrol takip etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının ise tüketimdeki payları yüzde 6,5 ile sınırlı kalmıştır. Türkiye’deki enerji tüketiminin yüzde 71’i ithalat, yüzde 29’u ise yurtiçi üretimden karşılanmaktadır. 2012 yılı toplam ithalat miktarı olan 236,5 milyar dolar’ın 60,1 milyar doları enerji ithalatına ayrılmıştır. Dolayısıyla, 2012 yılında gerçekleşen 46,9 milyar dolar olan cari açığa, enerji önemli bir paya sahip olmuştur.²⁹

2.2.1.2.3. Türkiye’nin Enerji İhtiyacının Karşılanmasına İlişkin Çözüm Yolları

Enerji ulusal ve uluslararası alanda politika belirlemede büyük öneme sahip bir kaynaktır. Özellikle Türkiye gibi enerjide dışa bağımlılığı yüksek ve enerji talebi ekonomik büyümeye paralel olarak hızla artan ülkelerde enerji politikaları büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda gerçekleşen ekonomik büyüme ile beraber artan enerji ithalatı nedeniyle cari açık Türkiye’nin yapısal bir sorunu haline gelmiş ve sürdürülebilirliği tartışma konusu olmuştur.

²⁹ Naki Bakır, **Enerji İthalatı Düşüyor**, Dünya Gazetesi, 2013

<http://www.dunya.com/cari-acik-icin-iyi-haber-enerji-ithalati-dusuyor-190691h.htm>, (Erişim: 01.06.2013)

Türkiye'nin potansiyelinin altında büyümesinin önüne geçilmesi ve 2023 hedeflerinin yakalanabilmesi için, enerji alanında yapılması gereken düzenlemeler büyük önem kazanmaktadır. Cari açığı artırmadan ekonomik büyümenin sağlanması için enerji kaynaklarının çeşitlenmesi ve mevcut enerji kaynaklarının verimli kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji kaynaklarında ve bölgelerinde çeşitlilik olması ve mevcut enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılarak enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, Türkiye için atılması gereken en önemli adımlar olacaktır. Bunun için de, sistematik bir enerji politikasının oluşturulmasına ihtiyaç vardır.³⁰

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla de enerji alanında büyük bir öneme sahiptir. Enerji kaynaklarına yakınlığı ve Avrupa ile enerji kaynakları arasında bir köprü vazifesi görmesi Türkiye'ye farklı bir misyon yüklemektedir. Türkiye'nin konumu itibarıyla zengin enerji kaynaklarına sahip olmamasına rağmen, enerji kaynaklarıyla çevrelenmiş durumda olması Türkiye'nin bir enerji merkezi olması noktasında önemlidir. Dünya'nın kanıtlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin dörtte üçünün Türkiye'ye komşu ülkelerde yer alması bunun bir göstergesidir. Özellikle OECD ve gelişmekte olan Asya ülkelerinin, Orta Doğu ve Hazar Havzası petrolüne artan bağımlılığı Türkiye'nin stratejik öneminin gün geçtikçe artacağına işaret etmektedir.

Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olmaktan kurtulmak için attığı en önemli adımlardan biri Nükleer enerji santrallerinin kurulması kararıdır. Dünyanın birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkesinde nükleer enerji santralleri vardır ve bu santraller enerji üretiminde önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin nükleer enerji santralleri kurma kararı, enerji tüketiminde dışa bağımlılığın azaltılması anlamında olumlu bir adımdır. Çünkü Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı kalması birçok makroekonomik değişkeni

³⁰Furkan Yıldız, "Türkiye'de Enerji Politikalarının Dönüşümü", **2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi başlıklı İTO Yayınları**, Yayın No:2011-31, İstanbul, 2011, s.277
<http://www.ito.org.tr/itoyayin/0025460.pdf>, (Erişim:20.06.2013)

adeta bir zincir şeklinde olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle enerjide dışa bağımlılığın azaltılması için nükleer enerji santrallerinin kurulması zorunluluk halini gelmiş ve bu doğrultuda adımlar atılmıştır.

Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyelini büyük ölçüde kullanması da dışa bağımlılığını azaltmada büyük önem taşımaktadır. Yenilenebilir enerji, sürekli devam eden doğal süreçlerdeki varolan enerji akışından elde edilen bir enerjidir. Güneş, rüzgâr ve dalga enerjisi ve jeotermal enerji bunlardan bazılarıdır. Bu enerji kaynaklarının verimli kullanılması gelecek açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü talep edilen enerjinin hızla artmasına paralel olarak mevcut enerji kaynaklarının çok kısa zamanda tükeneceği bilimsel bir gerçektir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ait sağlıklı ve güvenilir veri setleri oluşturulmalı ve bu veri setlerinin sürekliliği ve güncellenmesi sağlanmalıdır. Mesela; güneş ve rüzgar enerjisi ölçümleri yerel ve kesintisiz olarak yapılmalı ve kaydedilmelidir. İç kaynakların en uygun koşullarda kullanılmasına, bu kaynakların doğaya en az zarar vermesine ve ekonomik gelişime maksimum katkı sağlamasına dayalı yeni bir enerji politikasının belirlenmesi, Türkiye için 2023 vizyonu için de bir zorunluluk olmalıdır. Bu nedenle yenilenebilir ve çevresel zararları en az olan ve ülke içinde bol olarak bulunan enerji kaynaklarına yönelmek, Türkiye'yi hem enerji darboğazından kurtaracak hem de dışa bağımlılığı azaltacaktır.³¹ Buna ilaveten artan nüfus ve enerji talebine bağlı olarak dünyanın emisyon değerinin mevcut sınırlar içinde tutulması mümkün değildir. Bu kirliliğin devam etmesi durumunda dünya sıcaklığının artacağı ve deniz seviyesinin yükseleceği vb. sonuçlar tüm dünyada enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını daha da kaçınılmaz hale getirmiştir. Yapılan tüm araştırmalar çevreyle dost, teknolojik gelişmeyle beraber evsel elektrik aletlerinden uzay araçlarına kadar geniş bir perspektifte enerji talebine cevap

³¹ Muhsin Tunay Gençoğlu, **Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Açısından Önemi**, Fırat Üniversitesi Fen Mühendislik Bilimleri Dergisi, Elazığ, s.6

http://enerjipostasi.com/haber_resim/files/dosyalar/1319921457yenilenebilir%20enerji%20kaynaklar%C4%B1n%C4%B1n%20C3%B6nemi.pdf, (Erişim15.05.2013)

verecek, sınırlı enerji kaynaklarının ve çeşitli kirletici etkilerin çevreye verdiği önlenemez zararları ortadan kaldıracak, ideal enerji kaynaklarının en kısa sürede tüm uygulama alanlarında kullanılması gerektiği sonucunda birleşmektedir.

2.2.2. Reel Kur ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye’de son yıllarda tartışılan konulardan biri olan kur sorunu, üzerinde durulması gereken bir konudur. Özellikle 2010 yılı içerisinde hararetle tartışılan ve kimi çevrelerce adeta en önemli iktisadi sorunmuş gibi sunulan kur sorununa gereğinden fazla ilgi gösterildiği de açıktır. Kuşkusuz kurun, ihracat üzerinde etkisi vardır ancak bu etki çoğu zaman abartılmakta, asıl alınması gereken politik ve ekonomik önlemler ise maalesef kur tartışmalarının gerisinde kalabilmektedir.

Literatürde döviz kurunun dış ticarete etkisi üzerine yapılmış birçok akademik çalışma mevcut olup, bu alanda varılmış bir görüş birliği yoktur. Ancak döviz kurunda meydana gelen artışların dış ticaret dengesini olumlu etkileyeceği genel kabul gören yaklaşımdır. Dolayısıyla genel kabul gören yaklaşıma göre, değerli ulusal para dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilerken, nispeten daha değersiz ulusal para da dış ticaret dengesine olumlu yönde yansımaktadır. Özellikle Batı dünyasında yapılan kimi çalışmalarda kur etkisinin güçlü olduğu belirlenmiş, kimi çalışmalarda ise kurun dış ticarete kısmen etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Doyle, 2001 yılında yapmış olduğu çalışmasında döviz kurunda meydana gelen belirsizliklerin dış ticaret üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir.³² Gagnon ise yapmış olduğu analizinde Doyle’dan farklı olarak reel kur değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.³³

³²Eleanor Doyle, **Exchange Rate Volatility and Irish-UK Trade:1979-1992**, Applied Economics, 2001, s. 249-265

³³Joseph E. Gagnon , “Exchange Rate Variability and the Level of International Trade”, **Journal of International Economics**, s.269-287

Yine benzer bir sonuç da Aristotelous'in çalışmasında ortaya çıkmıştır. Aristotelous 2001 yılındaki çalışmasında kurun dış ticaret üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³⁴

Hooper ve Kohlhagen ise Amerika ve Almanya'da döviz kuru belirsizliği ve ticaret hacmi arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, döviz kuru oynaklığının ciddi bir risk unsuru olduğu ve bunun da dış ticaret hacmini daralttığı sonucuna varmışlardır.³⁵

Türkiye'de de bu konuda yapılmış birçok akademik çalışma mevcuttur. Özellikle son dönemde yapılan çalışmalarda birbirinden farklı olmakla beraber, benzer sonuçlara da ulaşılmıştır. Yamak ve Korkmaz Türkiye için yaptıkları 1995 ile 2004 yıllarını kapsayan çalışmada, TL'de meydana gelen değer kayıplarının dış ticaret dengesini olumlu etkilediği sonucuna varmış, ancak bunun da büyümeden fedakârlık etmek suretiyle gerçekleşebileceğini vurgulamışlardır.³⁶

Karagöz ve Doğan da yapmış oldukları ekonometrik çalışma (1995-2004) neticesinde reel döviz kuru ile dış ticaret arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını ama kısa dönemde dış ticaretin reel kurdan etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.³⁷ Benzer sonuçlar Albeni, Demir ve Demirgil'in 1997 ile 2004 dönemini kapsayan araştırmasında ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın sonucunda da reel kur ile ihracat arasında ilişkinin tahmin edilenin aksine zayıf olduğu ifade edilmiş, ihracata kurdan ziyade rekabetin ve teknolojik gelişmelerin etki ettiği

³⁴ Aristotelous K., "Exchange- Rate Volatility, Exchange-Rate Regime and Trade Volume: Evidence From the UK-US Export Function (1989-1999)", **Economic Letters**, 2001, s. 87-89

³⁵ Hooper Peter and Steven W. Kohlhagen, "The Effect of Exchange Rate Uncertainty on the Prices and Volume of International Trade", **Journal of International Economics**, s.483-511

³⁶ Rahmi Yamak-Abdurrahman Korkmaz, **Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi: Kritik Elastikiyetler Şartı**, www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o21s3.pdf, (Erişim: 15.12.2010)

³⁷ Murat Karagöz, Çetin Doğan, "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:15, Sayı: 2, s.219-228, <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt15/sayi2/219-228.pdf>, (Erişim: 21.01.2011)

vurgusu yapılmıştır.³⁸ Acaravcı ise, 1989 ile 2010 dönemimi kapsayan çalışmasında döviz kuru değişkenliğinin Türkiye ihracatı üzerindeki etkisini irdelemiştir. Bu çalışmada, döviz kurundaki belirsizliğin, ihracatı negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.³⁹

2010 yılında TEPAV'ın (Dinçdağ-Özlaleli) yapmış olduğu araştırma notunda ise, reel kur ile ihracat arasında sanıldığı gibi aksine bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Araştırmada kriz sonrası süreçte AB'de ihracat payını artırmış Asya ülkelerinin kur dinamikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Pazar paylarını artıran Çin, Endonezya ve Singapur'un paralarının son dönemde değer kazandığı, bunun yanında pazar payları azalan Tayvan ve Kore'nin ise para birimlerinin değer kaybettiği ifade edilerek reel kurun ihracat üzerinde etkili olmadığı belirtilmiştir.⁴⁰

Ülke	Reel Kurdaki Değerlenme (%)	Pazar Paylarındaki Değişim (%)	İhracattaki Değişim (Milyar Euro)
Endonezya	7	0.03	-0.5
Çin	7	0.86	-4.2
Singapur	3	0.01	-1.2
Hindistan	-5	0.14	0.3
Tayvan	-5	-0.06	-4.5
Türkiye	-6	-0.04	-3.2
Kore	-18	-0.02	-3.5

Tablo 4: Reel Efektif Döviz Kuru Endeksinde Değişim (2009 Ekim-2010 Mart, Kriz Öncesine göre)

Kaynak: TEPAV, Dinçdağ, Özlaleli, a.g.e., s.7

³⁸ Mesut Albeni, Yusuf Demir, Hakan Demirgil, “Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”, **Review of Social Economic&Business Studies**, Vol:5/6, s.261-284

³⁹ Ali Acaravcı, İlhan Öztürk, “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, **Review of Social &Economic Business Studies**, vol 2, s.205, <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/2/2Article10.pdf>, (Erişim 03.03.2011)

⁴⁰ Ayşegül Dinçdağ, Ümit Özlaleli, **AB Pazarında İhracat Kayıpları**, TEPAV, 2010, s.7, www.tepav.org.tr/.../12803169765.AB_Pazarindaki_Ihracat_Kayıplari.pdf, (Erişim 12.30.2010)

Kriz öncesi ve sonrası dönemi kapsayan Dinçdağ ve Özlaleli'nin yapmış oldukları çalışmada, teorik beklentilerin tersi bir durum yaşanmıştır. Ulusal parası nispeten değerlendirilen Asya ülkelerinin ihracat miktarları, global düzeyde daralmaya bağlı olarak kriz öncesi döneme göre azalmasına rağmen, pazar paylarını artırmışlardır. Buna karşılık paraları değer kaybeden ülkelerde pazar paylarında bir azalma yaşanmıştır. (Bkz. Tablo 3) TEPAV'ın yapmış olduğu araştırmayla zıt sonuçlar veren bir çalışma da 2005 yılında Dinçer tarafından yapılmıştır. Dinçer, döviz kuru dalgalanmalarının asimetrik etkilerini incelediği çalışmasında beklenmedik negatif kur şokunun, başka bir deyişle kurlarda meydana gelen değerlenmelerin ihracatı azalttığı sonucu ortaya çıkmıştır.⁴¹ Türkiye'de kurlar istenilen seviyeye yükseldiği takdirde ihracat artar mı soruna yanıt aranırken vurgulanması gereken önemli bir husus da ihracat ve ithalattaki elastikiyet farkıdır. Türkiye'de ihracatın kur elastikiyeti, ithalatın kur elastikiyetinden daha düşüktür. Farklı bir ifadeyle kur hareketlerinden ithalat, ihracata kıyasla daha çok

Yıllar	İhracat Değişim Oranı (%)	İthalat Değişim Oranı (%)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Reel Döviz Kuru (TL-USD)
2002	15,1	24,5	69,9	1,50
2003	31,0	34,5	68,1	1,49
2004	33,7	40,7	64,8	1,42
2005	16,3	19,7	62,9	1,34
2006	16,4	19,5	61,3	1,43
2007	25,4	21,8	63,1	1,30
2008	23,1	18,8	65,4	1,29
2009	-22,6	-30,2	72,5	1,54
2010	11,5	31,7	61,4	1,50
2011	18,5	29,8	56,0	1,67
2012	13,0	-1,8	64,5	1,79

Tablo 5: Türkiye'de Reel Kur ve Dış Ticaret İstatistikleri, (2002-2012)

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri ve TCMB verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

⁴¹ Nazire Nergis Dinçer, **Döviz Kur Dalgalanmalarının Asimetrik Etkileri: Türkiye Örneği**, DPT Uzmanlık Tezi, 2005 <http://ekutup.dpt.gov.tr/para/dincernn/dovizkur..pdf> (Erişim:01.01.2011)

etkilenmektedir. Eğer reel kur kalıcı olarak yüksek seviyelerde tutulabilirse ihracat bundan olumlu etkilenir. Genel kanı bu yönde olduğu için değersiz ulusal paranın ihracatı olumlu etkilediğinden hareketle değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Tablo 4'te Türkiye'de 2002 ile 2012 yılları arasında reel kur ile ihracat-ithalat dinamiklerinin yanı sıra ihracatın ithalatı karşılama oranları gösterilmektedir. Tabloda en dikkat çekici sonuç TL'nin değer kazandığı dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düşüşlerdir.

Değerlenen TL'nin ihracatçı açısından rekabeti güçleştirmesi nedeniyle, değerli TL, ihracatçı açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. İthalatı teşvik edip ihracatçıya büyük zarar veren döviz kuru, tabloda da görüleceği üzere ihracatın ithalatı karşılama oranını önemli ölçüde düşürmektedir. Ancak döviz kuru ile ihracat arasında tam anlamıyla bir orantı olmayıp, dalgalı bir ilişki söz konusudur.

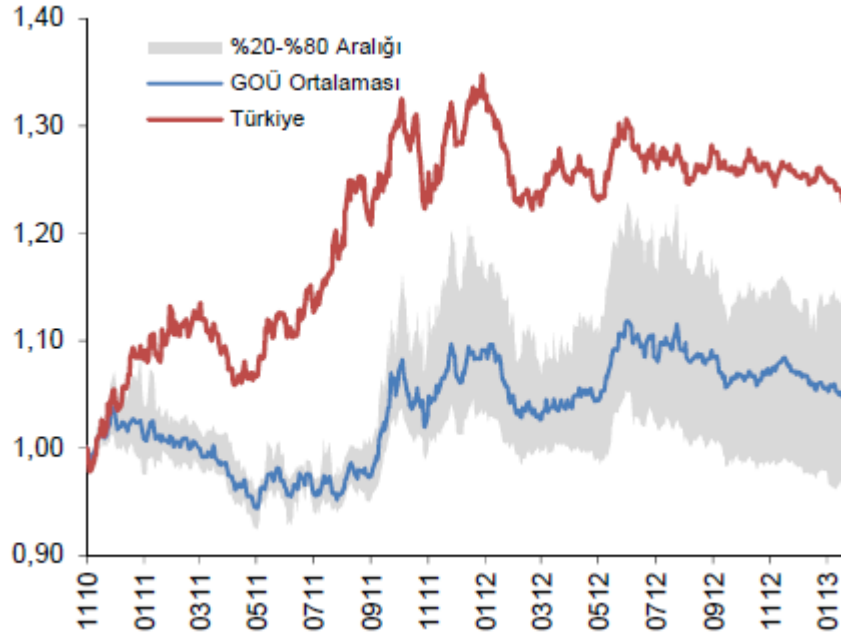
Şekil 5: Reel Döviz Kuru (TÜFE Bazlı REDK, 2003=100)

Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı'nın 12.06.2013 tarihinde Giresun Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı "Ekonomik Görünüm" başlıklı sunumundan alınmıştır.

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2013/Baskan_Giresun.pdf, (Erişim:14.06.2013)

Şekil 6’da Türkiye’de reel döviz kurunun seyri, 2003 ve sonrası dönemde 8 aylık periyotlarla gösterilmektedir. 2011 yılının üçüncü çeyreğinde ciddi bir kırılma yaşayan döviz kuru, 2012 ortalarından itibaren toparlanma sürecine girmiştir.

Türkiye’de kur sorunu özellikle de 2010 yılı içerisinde yoğun olarak tartışılmıştır. Çünkü o dönemler aşırı değerlenen Türk Lirası, ihracatçıyı zor durumda bırakmakta ve ithalatı cazip kılmaktaydı. Bunun neticesinde ise ithalatta ciddi artışlar meydana gelmekte, dış ticaret dengesi ve paralel olarak cari işlemler dengesi daha da bozulmaktaydı. Ancak merkez bankasının uyguladığı optimal dozda ve Türkiye’ye uygun politikalarla kur sorunu, 2011 ortalarında aşılmıştır. Merkez bankası, döviz piyasasına müdahalelerle piyasadan TL satın alarak, dövizdeki yükselişi dizginlemeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. 2011 ortalarından itibaren kur, ihracatçının rekabet edebileceği düzeye gelmiştir.

Şekil 6: Gelişmekte Olan Ülke Kurları, (ABD dolarına karşı, 01.11.2010=1)

Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı’nın 12.06.2013 tarihinde Giresun Ticaret ve Sanayi Odası’nda yaptığı “Ekonomik Görünüm” başlıklı sunumundan alınmıştır.

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2013/Baskan_Giresun.pdf, (Erişim:14.06.2013)

Hem ihracat hem de sermaye akımlarının olumsuz etkisi nedeniyle kur sorunu özellikle de 2010 ve sonrasında merkez bankasının takip ettiği ve önem verdiği kanallardan biri haline gelmiştir. Merkez Bankası, 2010 yılından itibaren uyguladığı politikalarla, sermaye akımlarının artması sonucu kurlarda belirginleşen oynaklığı sınırlandırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede merkez bankası, TL'deki aşırı değerlenmenin giderilmesi için politika faiz oranlarını düşürmüş ve faiz koridorunu aşağı yönlü genişleterek kısa vadeli piyasa faizlerinin oynak seyretmesine izin vermiştir. Bunun sonucunda, 2010 yılı sonlarına kadar benzer yükselen piyasaların para birimleri ile ortak bir hareket izleyen TL, bu dönemden sonra belirgin bir ayrışma göstermiştir.

Faiz koridoru* ve rezerv opsiyonu mekanizması** sayesinde döviz kurundaki oynaklık diğer yükselen piyasalara göre daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu çerçevede gerek 2011 gerek 2012 yılında Türk Lirası diğer yükselen piyasalara kıyasla değer kaybetmesine rağmen, döviz kuru oynaklığının aynı gruptaki benzer ülkelere göre daha düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Merkez Bankası, 2013 yılında da döviz kurlarının piyasadaki arz ve talep koşulları tarafından belirlendiği dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edeceğini açıklamıştır. Merkez bankası uyguladığı bu rejim çerçevesinde nominal ya da reel herhangi bir kur hedefi belirlememiştir. Ancak bununla beraber merkez bankası, makroekonomik ve finansal istikrara yönelik risklerin sınırlandırılması amacıyla TL'nin aşırı değerlenmesi ya da değer kaybına karşı da kayıtsız kalmayacağını duyurmuştur.

***Faiz Koridoru:** 2012 yılından buyana uygulanan bir para politikası olup, TCMB'nin borç verme ve borç alma faizinin arasında kalan alandır. Bkz. TCMB, Yıllık Rapor 2012, s.30

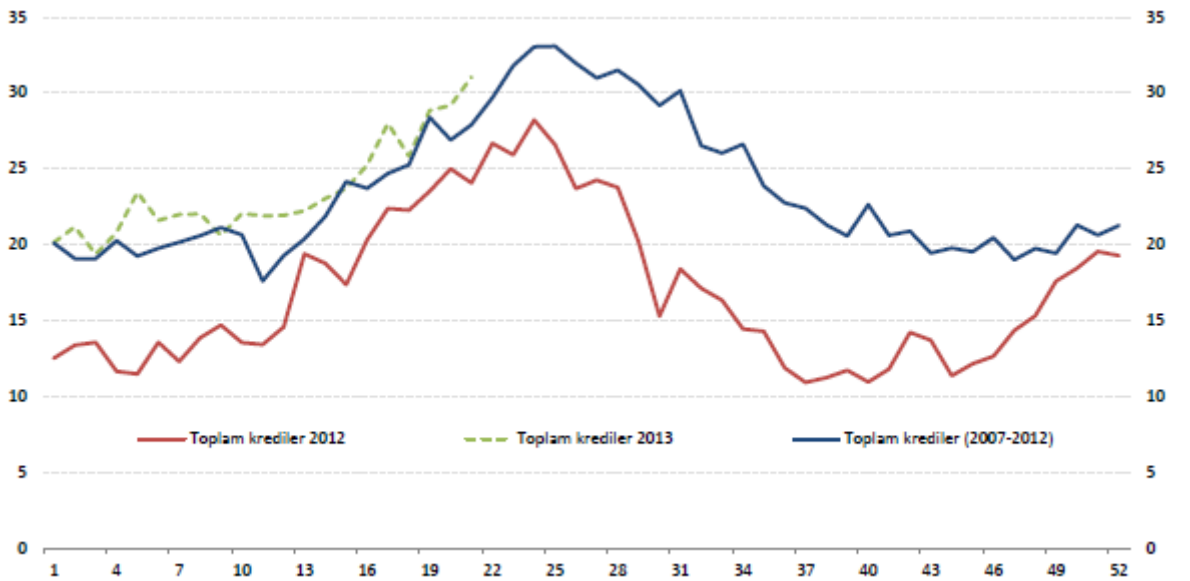
<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/12turkce/12turkce.php>, (Erişim:22.06.2013)

****Rezerv Opsiyonu Mekanizması:** Bankaların zorunlu karşılıklarının bir bölümünü, döviz ve altın cinsinden tutmaları için izin vermek suretiyle gönüllü olarak ek döviz ve altın rezervleri bulundurmalarını sağlayan mekanizmadır. Bkz. TCMB, Aylık Bülten, Sayı:29, Mart, 2013, s.3

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Bulten29.pdf>, (Erişim:22.06.2013)

2.2.3. Kredi Genişlemesi ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye 2001 yılında ciddi bir finansal krizden çıkmış, 2002 sonlarında da yapılan seçimle Türkiye’de iktidar değişimi yaşanmıştır. 2001 döneminde yapılan reformların etkisi, siyasi istikrar ve uygulanan doğru politikalarla Türkiye, 2003 yılıyla beraber önemli ölçüde büyümeye başlamıştır. Türkiye’nin büyüme sürecine girdiği 2003 yılıyla birlikte makroekonomik birçok göstergede önemli değişiklikler olmuştur. Kriz dönemlerinde baskılanan harcamalar ve yatırımlar artmış, bu doğrultuda da kademeli olarak kredi kullanımlarında artışlar olmuştur. Özellikle de 2004 yılıyla beraber krizin etkilerinin hissedildiği 2009 sonlarına kadar kredi kullanımlarında önemli artışlar olmuştur. 2009 yılında dibe vuran krediler 2010 yılı üçüncü çeyreğiyle beraber yeniden yukarı doğru bir ivme kazanmıştır. 2011 yılı ikinci çeyreğinin ardından ise Türkiye’de rekor düzeyde kredi büyümesi yaşanmıştır. Kredilerdeki bu muazzam genişleme makroekonomik açıdan tehlikeli sinyaller vermeye başlamıştır.

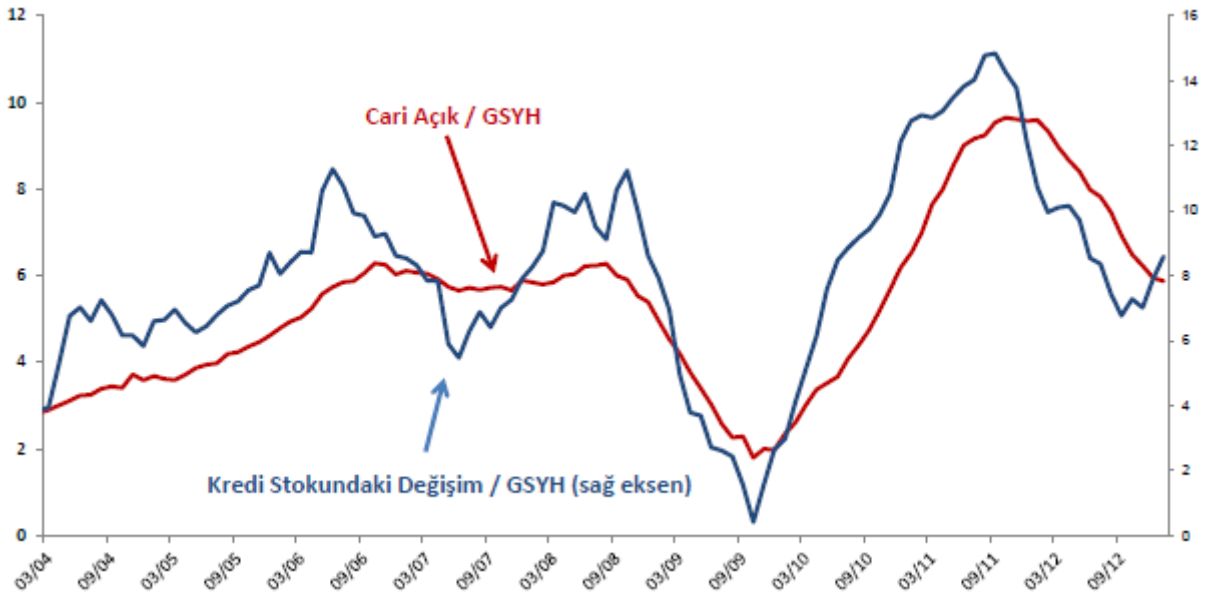
Şekil 7: Kredi Büyüme Oranları ve Toplam Krediler (13 Haftalık Yıllıklandırılmış Hareketli Ortalama, Kur Etkisinden Arındırılmış, Yüzde)

Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı'nın 12.06.2013 tarihinde Giresun Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı Ekonomik Görünüm başlıklı sunumundan alınmıştır.

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2013/Baskan_Giresun.pdf, (Erişim:14.06.2013)

Bankalar, yurtdışından aldıkları ucuz sendikasyon kredilerini (Sendikasyon kredisi: İki ya da daha fazla kredi veren kuruluşun biraraya gelmesiyle benzer hüküm ve koşullarda, büyük miktarda fon ihtiyacında olan bir borçluya sağlanan kredi⁴²) yurtiçinde satarak önemli miktarlarda kar elde etmişlerdir.

Şekil 8’de toplam kredi oranlarındaki gelişme haftalık bazda gösterilmektedir. 2010 yılından itibaren kredi oranlarında yaşanan büyüme kriz sinyalleri vermeye başlayınca merkez bankası munzam karşılık oranları gibi politik araçlarla müdahalelerde bulunarak, bankaların kredi iştahını kesmeyi amaçlamıştır. Bu müdahaleler neticesinde bankaların kredi iştahı dizginlenmiş ve 2011 sonrasında kredi talebinde de düşüşler meydana gelmiştir.

Şekil 8: Kredi Büyümesi ve Cari Açık, 12 Aylık Kümülatif, Yüzde

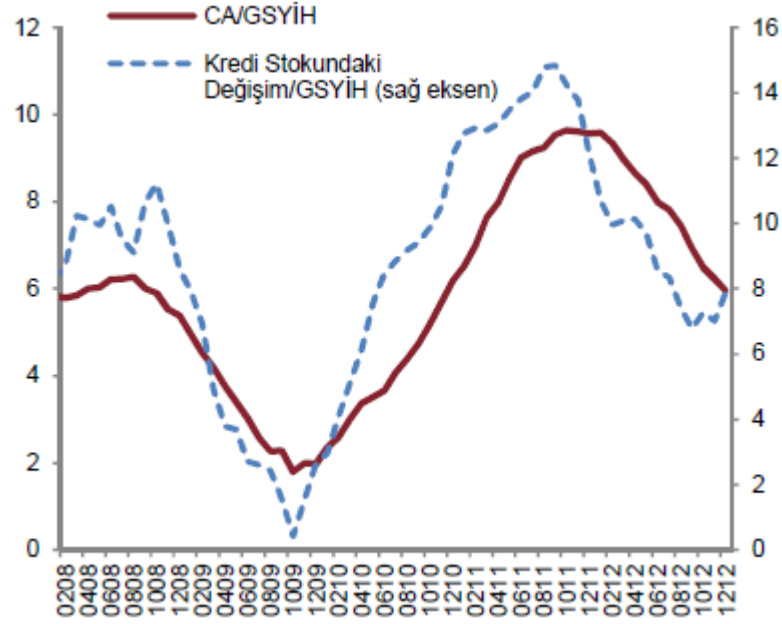
Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı'nın 03.04.2013 tarihinde Mardin Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı Ekonomik Görünüm başlıklı sunumdan alınmıştır.

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2013/Basci_Mardin.pdf, (Erişim 07.04.2013)

⁴²İlker Parasız, Kemal Yıldırım, **Uluslararası Finansman, Teori ve Uygulama, Dış Açık Makroekonomiye Giriş**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, 1994, s.376

Şekil 8’de Türkiye’nin 2004 yılı ve sonrası kredi genişleme miktarları ve cari açık/GSYH oranları 6 aylık periyotlarla gösterilmektedir. Türkiye’de kredi genişlemesi özellikle de merkez bankasının uygulamış olduğu etkili ve doğru politika araçları sayesinde 2011 yılı son çeyreğiyle beraber düşüş göstermeye başlamıştır. Kredi miktarlarındaki daralmaya cari açık oranındaki düşüş de eşlik etmiştir.

Merkez Bankası kredilerdeki hızlı artışın önüne geçmek amacıyla zorunlu karşılık oranları, likidite politikası, aktif risk ağırlıkları, genel karşılıklar ve kredi/değer oranı gibi politika araçlarını kullanmıştır. Bu tedbirler sonucunda kur etkisinden arındırılmış kredi büyüme hızının 2010 yılında ulaştığı yüzde 30’un üzerindeki riskli seviyelerden, 2011 yılında yüzde 25 civarına ve 2012 Ekim ayında yüzde 15 seviyelerine gerilemiştir. Son çeyrekte ise ekonomik toparlanmanın ve destekleyici likidite koşullarının etkisiyle artış gösteren kredi büyüme hızı yılsonunda yüzde 18,4 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 9: Kredi Değişimi ve GYSH/Cari açık

Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı'nın 03.04.2013 tarihinde Mardin Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı Ekonomik Görünüm başlıklı sunumdan alınmıştır.

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2013/Basci_Mardin.pdf, (Erişim 13.05.2013)

Şekil 9’da kredi genişlemesi ve cari açık arasındaki ilişki 2’şer aylık periyotlarla gösterilmektedir. (2008-2012) Kredilerdeki genişleme 2012 yılıyla beraber 2010 sonrası en dip seviyesine ulaşmıştır. Kredi genişlemesinin makroekonomik açıdan ciddi sinyaller verdiği dönemlerde TCMB, zorunlu karşılık oranlarını kademeli olarak artırarak kredi genişlemesini daraltmayı amaçlamıştır. Hem TL hem de döviz için munzam karşılıkları artıran merkez bankası bu politikasında başarılı olmuştur.

2010 yılının üçüncü çeyreğinden sonra kredi kullanımlarındaki büyüme ile cari işlemler açığındaki yükseliş arasında yakın bir ilişki vardır. 2010 sonunda her iki göstergede dip seviyesinde yer almış, bu tarihten sonra ise hızlı bir yükseliş trendine geçmiştir. Her iki göstergedeki yukarı yönlü bu tırmanış ancak 2012 başlarında dizginlenebilmiştir.

2.3. Cari İşlemler Açığının Finansmanı

Cari işlemler açığının ülke ekonomilerinin kırılganlığını artırarak ne ölçüde bir sorun oluşturabileceği hemen tüm dünyada tartışılan konulardan biridir. Özellikle yüksek oranda cari açık veren ülkelerde, bu açığın finansmanı daha büyük önem kazanmaktadır. Cari açığın finansman şekli, krizleri ve krizlerin derinliğini belirleyen en önemli unsurlardan biridir.

Türkiye kriz dönemleri hariç bırakıldığında uzun yıllardır cari açık veren bir ülkedir. Özellikle de daha hızlı büyüdüğü yıllarda yapısal sorunlarından dolayı çok yüksek düzeylerde cari işlemler açığı vermiştir.

Türkiye’de cari işlemler açığı değişik şekillerde finanse edilmiş ve edilmektedir. Cari açığın finansmanında da asıl dikkatlerin üzerine çekildiği nokta, bu finansman kalemlerinin finansman oranlarıdır. Cari işlemler açığının miktarı kadar, finansman kaynaklarının niteliği de önemlidir ve krizlerin ve krizlerin derinliğini belirleyen en önemli bileşenlerden biridir. Cari açığın soğuk para olarak adlandırılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile finanse edilmesi en çok istenilen yoldur.

Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar, fiziksel sermaye stokuna katkıda bulunmakta ve bir kırılma unsuru oluşturmamaktadır. Bunun aksine sıcak para olarak ifade edilen kısa vadeli sermaye akımları ise cari açığın finansmanında en arzulanan seçenektir. Çünkü spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermaye akımları, giriş yaptığı ülkenin kırılma eğilimini artırarak, kriz tehdidi oluşturmaktadır. Türkiye'nin özellikle 2002 sonrası dönemde cari açığın finansmanında doğrudan yabancı yatırımların payı artmakla birlikte, bu tür yatırımların büyüklüğü henüz arzulanan seviyelerde değildir.

Sermaye girişlerinin ekonomik etkileri de bazı faktörlere göre farklılık arz eder. Bunlar; ekonominin ilk durumu, sermaye girişlerinin sebepleri ve kompozisyonu, sermaye girişlerine karşı uygulanan politikalar, ekonominin absorbe edilebilir kapasitesi, makro ekonomik yapı, coğrafi konum gibi faktörlerle sıralanabilir.⁴³ Diğer bir deyişle kısa ya da uzun vadeli sermaye yatırımlarının etkisi her ülke için aynı değildir.

2.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermaye, bir ülkenin başka ülkelerden alıp, ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ve teknolojik kaynaklardır.⁴⁴ Diğer bir tanıma göre de yabancı sermaye yatırımı, bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların ülke sınırları dışında servet edinmeleridir.⁴⁵ IMF'nin tanımına göre yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede yerleşik bir kişinin bir başka ülkedeki yerleşik ise, kişiye fon aktarması ya da ondan bir aktif satın almak üzere fon göndermesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlama, sermaye hareketlerinin kapsamını ödemeler dengesi yaklaşımı içinde belirlemektedir.⁴⁶

⁴³ Susan Schadler, "Recent Experiences with Surges in Capital Inflows", **IMF Occasional Paper**, 108, Washington D.C, 1993, s.22

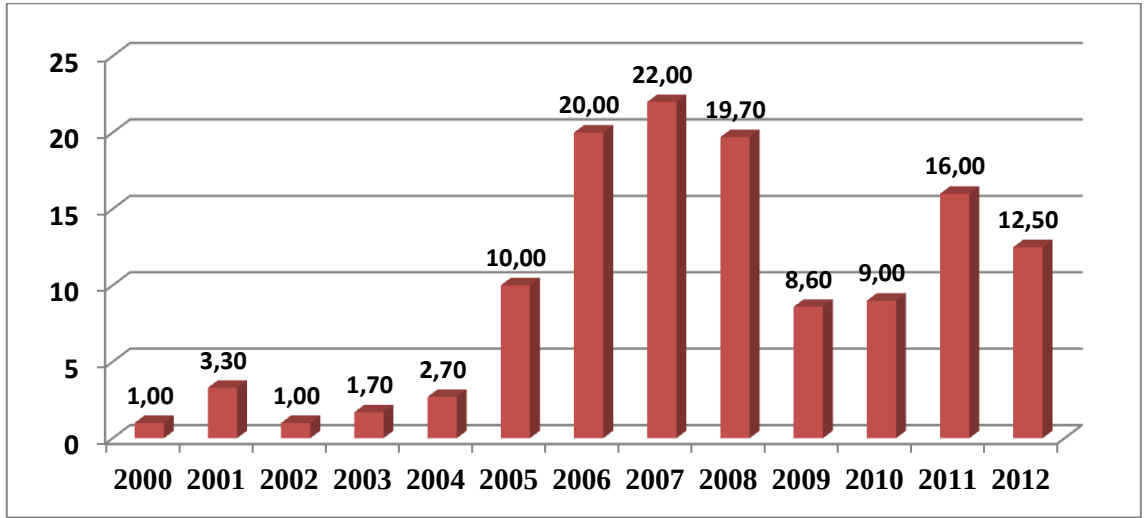
⁴⁴ Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, Türkmen Kitabevi, 2001, İzmir, s.308

⁴⁵ Aykan Candemir, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 9, 2006, s.673

⁴⁶ IMF, **Occasional Papers, Determinants and Systematic Consequences of International Capital Flows**, No:77, Washington D.C, Mart, 1991, s.19

Yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki varlıklar elde edilmesi ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlamaya göre doğrudan yabancı yatırımlar; bir şirketin, ülke dışında bulunan yabancı bir ülke sermayesinin önemli bir çoğunluğuna (%10 veya üzerinde) sahip olması ya da bir şirket kurmasıdır.⁴⁷ Doğrudan yabancı yatırımlar, cari açığın finansmanında en güvenilir ve en sağlıklı seçeneklerden biridir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, düşük faiz ve üretim maliyetleri nedeniyle karlılık oranları yüksek, büyüme dinamizmi olan, makroekonomik dengeleri oturmuş, iç talebi canlı ve eğitilmiş işgücünün fazla olduğu ekonomileri tercih etmektedirler. Bu şekilde ülkeye çekilen yabancı sermayenin ekonomiye kazandırdıkları, sadece bir finansman kaynağı olması değildir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye, yönetim bilgileri, pazarlama teknikleri, yeni teknoloji, patent, lisans gibi mali olmayan olanakları da giriş yaptığı ülkeye kazandırmaktadır.⁴⁸

Şekil 10: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (2000-2012)

Kaynak: TCMB Bankası Ödemeler Dengesi istatistikleri yıllık ayrıntılı sunumundan yararlanılarak oluşturulmuştur.

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf>, (Erişim: 11.06.2013)

⁴⁷ Jhon-Ren Chen, **Foreign Direct Investment**, NewYork: Palgrave Publisher, 2000, s.6

⁴⁸ Aslan Eren, **Türkiye Ekonomisi**, 3.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010, s.222-223

Şekil 10'da Türkiye'ye 2000-2012 döneminde giren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarları gösterilmektedir. Özellikle 2003 sonrası dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda önemli artışlar olmuştur. Cari açığın da kademeli olarak yükseldiği bu dönemlerde, cari açığın finansmanının nitekli bir kalemle sağlanması bakımında doğrudan yabancı yatırımlarda gözlemlenen bu artış oldukça olumludur. Ancak doğrudan yabancı yatırımlardaki bu artış 2009 yılıyla birlikte sert bir düşüş göstermiştir. Bu düşüşün ardından 2011 yılında bir toparlanma yaşansa da 2012 sonu itibariyle 2007 yılındaki 22 milyar dolarlık seviyenin gerisinde kalmıştır. Diğer bir deyişle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında kriz öncesi dönemledeki rakamlar henüz yakalanamıştır.

2.3.2. Portföy Yatırımları

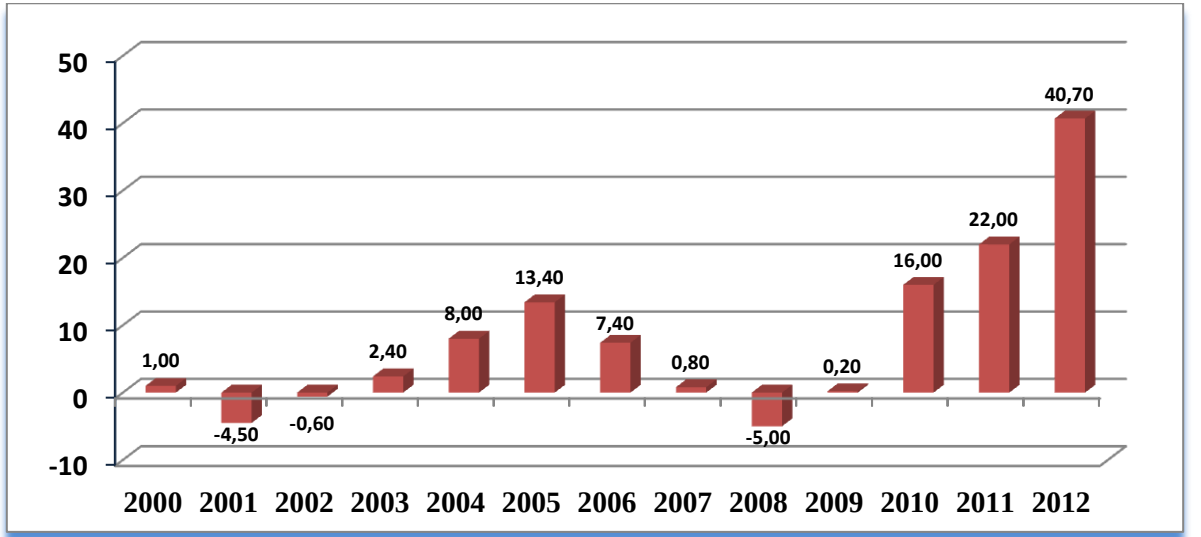
Portföy yatırımları, yabancıların tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yaptığı yatırımlardır.⁴⁹ Bu yatırımlar genellikle faizlerin yüksek olduğu ekonomileri tercih etmektedirler. Fiziksel sermaye stokuna katkıda bulunmadığı için tercih edilen bir yatırım türü değildir. Bu tip yatırımların en önemli özelliği; daha avantajlı faiz ve döviz kurunun ya da uygun koşullarda sermaye piyasalarının olduğu ülkelere hızlı bir fon akımıyla geçerek, bulunduğu ülkeye kolayca terk edebilmesidir.⁵⁰ Bu nedenle portföy yatırımları kalkınmanın finansmanına katkıda bulunmakla birlikte, ülke ekonomisinde enflasyon baskısı, ulusal paranın aşırı değerlenmesi şeklinde olumsuz etkiler de oluşturabilmektedir.⁵¹ Portföy yatırımları, en küçük bir kriz belirtisinde, ülkeyi hızla terk ederek, ülkede döviz krizine sebep olma özelliği gösteren bir yatırım türüdür. Bu nedenle, cari açığın finansmanında tercih edilmeyen ve çok güvenilir olmayan bir yatırım şeklidir.

⁴⁹Nihat Batmaz, Halil Tunca, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 2005, s.6

⁵⁰H.Gül Özer, **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)**, Sıramat Matbacılık, Ankara, 2006, s.28

⁵¹Ali Alp, **Finansın Uluslararasılaştırılması**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.188

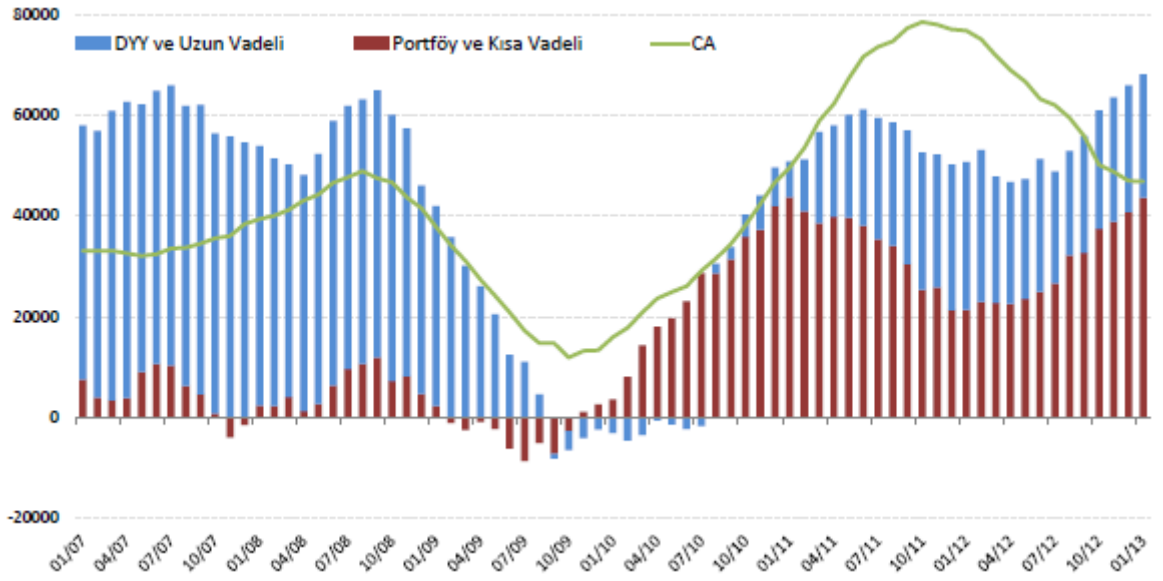
Şekil 11’de Türkiye’nin 2000 sonrası dönemde portföy yatırımlarının seyri gösterilmektedir. Portföy yatırımları özellikle 2010 ve sonrası büyük artış göstermiştir. Buna karşın güvensizlik ortamının arttığı kriz dönemlerinde ise dip seviyelere ulaşmıştır. 2008 yılında -5 milyar dolar seviyesine kadar düşen portföy yatırımları, 2010 yılında 16 milyar dolara yükselmiştir. 2012 yılında ise sırayla 40 milyar dolar seviyesini aşmıştır. Portföy yatırımları, cari açığın finansmanını sağlayarak sürdürülebilirliğini devam ettirirken diğer taraftan da ekonomilerin kırılganlığını arttırabilmektedir. Bu nedenle portföy yatırımları cari işlemler açığının finansmanında pek tercih edilmeyen bir seçenektir.

Şekil 11: Portföy Yatırımları (2000-2012)

Kaynak: TCMB Bankası Ödemeler Dengesi istatistikleri yıllık ayrıntılı sunumundan yararlanılarak oluşturulmuştur.

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf>, (Erişim: 11.06.2013)

Şekil 12: Cari Açığın Temel Finansman Kaynaklarının Dağılımı (12 aylık kümülatif,)

Kaynak: TCMB Başkanı Erdem Başçı'nın 03.04.2013 tarihinde Mardin Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı "Ekonomik Görünüm" başlıklı sunumundan alınmıştır.

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2013/Basci_Mardin.pdf, (Erişim 05.12.2013)

Şekil 10'da 2007 ve sonrası Türkiye'de cari açığın finansman kalemleri üçer aylık periyotlarla gösterilmektedir. 2011 yılı başlarından itibaren cari açığın finansmanında doğrudan yabancı yatırımlarda artış olmasının yanında portföy yatırımlarda da gerilemeler olmuştur. Ancak hala cari açığın finansmanında portföy yatırımları önemli bir yer tutmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, spekülasyon sermaye akımlarının tam tersine yüksek değil düşük faizlerin olduğu, üretim maliyetlerinin düşük bulunduğu, karlılık oranları yüksek, büyüme dinamizmi olan, makro dengeleri oturmuş, kural ve düzenlemelerde tutarlılığa sahip, iç talebin canlı ve eğitilmiş işgücünün yüksek olduğu ülkelere gelmektedir.⁵²

⁵² Vildan Serin, **İktisat Politikası**, Alfa Yayınları, 1.Baskı, Ekim 1998, s.693

2.4. İktisadın Güncel Tartışması: Cari Açık Bir Sorun Mudur?

Cari açığın ülke ekonomileri açısından bir sorun oluşturup oluşturmadığı hem dünyada hem Türkiye’de uzun zamandır tartışıla gelmiş konulardan birisidir. İktisat literatüründe bu konuda birbirinden farklı görüşler ortaya konulmuştur. Kimi görüşlere göre, eğer cari işlemler açığı sürekli olarak sıcak para ile finanse edilirse ülke ekonomileri için uzun vadede ciddi bir sorun olarak kabul edilirken, cari açık nitelikli biçimde finanse edilirse ülke ekonomisi için sorun olmaktan çıkmaktadır.⁵³ Farklı bir görüşe göre, cari açığın sorun olup olmayacağı ülkelerin makroekonomik konumlarına ve kırılganlıklarına göre değerlendirilmelidir. Çünkü, kritik eşik olarak nitelendirilen cari işlemler dengesinin GSYH’ ye oranı %5’i aştığı takdirde, bunun tüm ülkeler için değil, bazı ülkeler için sorun olabileceği ortaya konulmaktadır. Diğer bir deyişle cari açık evrensel bir sorun değil tekil bazda ülkeler için farklı sonuçlar doğuran bir olgudur. Örneğin, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan gibi ülkelerde cari açığın GSYH’ye oranı 1997 yılında %15’in üzerine çıkmasına rağmen, bu ülkelerde teorik bilgilerin aksine bir kriz ortaya çıkmamıştır.⁵⁴

Dünyanın en büyük ekonomik gücü Amerika Birleşik Devletleri uzun yıllardır cari açık veren bir ülkedir, ancak Birleşik Amerika’daki yüksek cari açık rakamları ciddi bir kriz tehdidi oluşturmamaktadır. Buna karşılık aynı oranda bir cari açık başka bir ülke için önemli sorunları beraberinde getirebilmektedir. Cari işlemler açığının bir sorun olup olmadığı tartışması 1980 sonrası süreçte daha çok yükselen piyasa ekonomileri için yoğun olarak devam sürdürülmüştür. Bunun en temel nedeni yükselen piyasaların IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların dayattığı neoliberalist serbestleşme politikalarının bir sonucu olarak kısa vadeli sermaye hareketlerine açık bir konuma gelmeleri ve bu durumun da yükselen piyasalarda kırılganlığı artırarak ekonomik

⁵³Serdar Erkılıç, **Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara, s.4

⁵⁴Mehmet Cural, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesinin 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve Finansmanı”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 2, s.179-200

krizlere neden olmasdır.⁵⁵

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	GSYH'ye Oranı
2002	-0,625	-0,3
2003	-7,554	-2,5
2004	-14,198	-3,6
2005	-21,449	-4,5
2006	-31,836	-6,0
2007	-37,781	-5,8
2008	-40,438	-5,4
2009	-12,168	-2,0
2010	-45,447	-6,9
2011	-75,092	-9,7
2012	-47,729	-6,0

Tablo 6: Türkiye Ekonomisinin Cari İşlemler Dengesi (2002-2012, Milyar Dolar)

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi, Yıllık Analitik Sunumundan derlenmiştir.

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf>, (Erişim:11.06.2013)

Cari işlemler açığının Türkiye Ekonomisi için bir sorun olup olmadığı tartışması özellikle de 2004 sonrası dönemde yoğunlaşmıştır. Çünkü bu dönemde Türkiye’de iktisadi büyüme hız kazanmış ve buna bağlı olarak da cari işlemler açığı ciddi bir risk unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. 2004 yılından sonraki dönemde, 2008-2009 global kriz dönemi hariç bırakıldığında, Türkiye’nin cari işlemler dengesi genellikle artış eğiliminde olmuştur. Tablodan da görüleceği üzere, 2011 yılı sonunda ise Türkiye, 75 milyar doların üzerinde cari işlemler açığı vermiştir. Fakat rekor düzeydeki bu cari açığa rağmen Türkiye, cari açık kaynaklı bir kriz yaşamamıştır. Çünkü 2010 yılında cari açığın finansman kalitesindeki kötüleşme 2011 yılı itibariyle

⁵⁵ Gülsüm Akalın, Ayhan Uçak, “Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF’nin Kriz Yönetimi”, **Öneri Dergisi**, Cilt 7, Haziran, 2007, s.258

kısmen de olsa düzelme eğilimine girmiş, 2012’de de bu devam etmiştir. Cari açığın Türkiye ekonomisi için ne ölçüde bir sorun oluşturabileceği tartışmaları da 2011 yılı sonlarından itibaren de azalma eğilimine girmiştir. Bunda, Türkiye’nin cazip bir yatırım merkezi konumunda bulunması, küresel ölçekte sorunların devam ediyor olması ve cari açığın finansmanı noktasında doğrudan yabancı sermaye girişlerinin artması etkili olmuştur.

Yine önemli bir nokta da; Türkiye’de krizler her zaman genel makroekonomik dengesizliklerin, siyasi istikrarsızlıkların ve demokrasi dışı müdahalelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’de cari açığın bir krizle sonuçlandığı 1994 ve 2001 gibi dönemlerde; her zaman bütçe açıkları ve kamu borç yükü yüksekti. Bunun yanında kamunun borçlarının döviz, faiz ve vade yapısı çok elverişsizdir. Kötü yönetilen bir ülkede sadece pahalı bir borçlanma söz konusu değil, aynı zamanda borçların içinde döviz payı yüksek, faizler değişken ve vade kısa idi. Şimdi son derece gerilemiş olan kamu borçlarının maliyeti düşük, vadesi çok uzun, faizi borçların yüzde 60’larına varan oranda sabit, döviz ağırlığı ise yüzde 35’lerde dengelidir.⁵⁶

⁵⁶İbrahim Öztürk, **Türkiye’de Bir Cari Açık Krizi Olur Mu?**, Zaman Gazetesi,

http://www.zaman.com.tr/ibrahim-ozturk/turkiyede-bir-cari-acik-krizi-olur-mu_1141804.html, (Erişim:13.01.2013)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNUNUN ANA KAYNAĞI: TASARRUF EKSİKLİĞİ

2001 yılında yaşadığı finansal kriz sonrasında önemli yapısal reformları başarıyla hayata geçirerek makroekonomik istikrarı sağlama yolunda önemli adımlar atan Türkiye için sürdürülebilir ve yüksek ekonomik büyümenin sağlanması için en önemli sorunlardan biri iç tasarruflarının yetersiz oluşudur.

Tasarruf eksikliği sorunu, Türkiye açısından mevcut yatırımların karşılanabilmesi için dış kaynak kullanımını zorunlu kılmakta ve bunun neticesinde de Türkiye, dış ülkelerin tasarruflarıyla büyüyen bir ülke konumuna gelmektedir. Türkiye’de tasarrufların sabit sermaye yatırımlarının sürekli olarak altında seyretmesi, kalıcı bir cari işlemler açığına ve Türkiye’nin uluslararası yatırım pozisyonunun (Bir ülkede yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kişilerden olan finansal alacakları ile rezerv varlıklarının ve yurtdışında yerleşik kişilere olan finansal yükümlülüklerinin belirli bir tarihteki stok değerini gösteren tablodur.⁵⁷) kötüleşmesine neden olmaktadır. Çünkü ülke zamanla yurt dışına artan miktarda faktör ödemesi yapmak zorunda kalmakta ki bu durum cari işlemler açığındaki bozulmayı kalıcı hale getirerek bir noktadan sonra ani ve sert politik tepkilere yol açabilmektedir. Daha kısa vadede ise cari açık ülke ekonomileri için ciddi bir kırılganlık sebebi olarak görülmektedir. Çünkü cari açığın finansmanı ülkeyi dış finansmana ve yabancı yatırımcıların tercihlerine bağlı hale getirmektedir. Bu dış sermaye bağımlılığı ani sermaye çıkışları durumunda ekonomiyi hoş olmayan bir düzeltmeye zorlamakta ve iç talep sert bir şekilde daralırken, para birimi hızla değer kaybedebilmektedir.

⁵⁷ Mahfi Eğilmez, **Kendime Yazılar**, Ocak 2013

<http://www.mahfiegilmez.com/2013/01/turkiyenin-uluslararası-net-yatrm.html> (Erişim: 02.02.2013)

Uyguladığı başarılı istikrar politikaları ve sunduğu cazip getiriler sayesinde Türkiye ekonomisi önemli ölçüde yabancı sermaye çekebilse de, bu büyüme stratejisinin sürdürülebilirliği kuşkuludur.

Uluslararası karşılaştırmalar da Türkiye’deki tasarruf oranlarının OECD ülke ortalamasından ve kendisiyle aynı gelir grubunda yer alan ülkelerin tasarruf oranlarından daha düşük olduğunu göstermektedir.⁵⁸

Türkiye’nin tasarruf eksikliği sorununda önemli bir nokta da; tasarruf açığının, küresel kriz dönemini çıkarttığımızda bile, kamu tasarruf açığında yaşanan düşüslere rağmen devam etmesidir. Zira 2001’den 2012’ye tasarruf açığının özel ve kamu olarak paylaşımında önemli bir değişim gözlenmektedir. 2001 yılında yüzde 11'lere varan kamu tasarruf açığı özel kesimin tasarruf fazlasıyla karşılanırken, 2012’e gelindiğinde toplam tasarruf açığının önemli bir kesimi özel kesim tarafından oluşturulmuştur. Dolayısıyla son yıllardaki mevcut tasarruf açığı problemi, 1990’lı yıllardaki yanlış maliye politikaları sonucu oluşan yüksek kamu tasarruf açıklarından değil, özel sektörün ve özellikle hane halkının daha az tasarruf etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan, 2001 sonrası başarıyla uygulanarak bütçe disiplini ve kamu tasarruflarını beraberinde getiren politikalar da mevcut duruma çözüm üretmek için tek başına yeterli olmayacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de cari işlemler açığının ana kaynağı olan yurtiçi tasarrufların ülke ekonomileri açısından önemi, özel tasarruflardaki gerilemenin nedenleri ve tasarruf açığını düşürmek için uygulanabilecek olası politikalara değinilecektir.

⁵⁸Ümit Özlale, Alper Karakurt, “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:83, 2012, s.1

3.1.Tasarruf Kavramının Tanımı ve Önemi

Genel ve en kısa tanımlamayla tasarruf, gelir ile tüketim arasındaki fark olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle tasarruf; para biriktirme, yeni yatırımlarda bulunmak için para ayırma ve bu parayı bankaya veya faiz getiren başka bir yatırım aracına vererek yeniden işlenmesini sağlamak olarak ifade edilebilir. Tüketim boyutuyla tasarruf, gelirden yapılan bir masraftır.⁵⁹ D.H. Robertson ise tasarrufu; dün kazanılmış fakat bugün kullanılır hale gelmiş gelirden tüketime sarf edilmeyen miktardır şeklinde tanımlamıştır.⁶⁰ Teorik olarak tasarruflar, harcanabilir kişisel gelirin bir fonksiyonu olarak ifade edilebilir:

$$S=S(DP)$$

S: Tasarruflar

DP: Harcanabilir Gelir

Tasarruf fonksiyonu, harcanabilir gelir düzeyinden bağımsız tasarruflar ve gelir düzeyine bağlı olarak tasarruflar iki parçalı bir yapıdadır. Bu bağlamda tasarruf fonksiyonu aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$S= -S_o + S_x + Y_D$$

S_o: Otonom Tasarruflar

S_x: Marjinal Tasarruf Eğilimi

Y_D: Reel Harcanabilir Gelir

Otonom tasarruflar, insanların hiçbir geliri olmasa bile yapmaları zorunlu olan otonom tüketim harcamalarını karşılamakta kullandıkları ve gelirden bağımsız tasarruf miktarını belirtmektedir. Otonom tasarrufların, otonom tüketim masraflarının finansmanında kullanılması nedeniyle, bunların miktarındaki bir artışın toplam tasarruflarda bir düşüşe yol açması kaçınılmazdır.⁶¹

⁵⁹ Charles Rist, **Tasarruf Teorisi**, Çev: Bedri Gürsoy, s.167
http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/2/1/14_Ch Charles_Rist.pdf, (Erişim:01.02.2013)

⁶⁰ Sabri F.Ülgener, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, 12.Baskı, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1986, s.206

⁶¹ Batu Tunay, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, Arıkan Basım Yayın, 2007, İstanbul, s.122

Toplam yurtiçi tasarruflar özel ve kamu tasarrufları olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kamu tasarrufları, kamu harcanabilir gelirinden kamu tüketimi çıkartılarak elde edilir. Özel tasarruflar ise, özel harcanabilir gelirden özel tüketimin çıkartılmasıyla bulunur. Gönüllü ya da iradi tasarruflar olarak adlandırılan bu tasarruflar, hiçbir dış etkinin altında kalmaksızın isteyerek yapılan tasarruflardır.⁶² Özel tasarruflar da kendi içerisinde hane halkı tasarrufları ve şirket tasarrufları olmak üzere iki ayrılmaktadır.

Bir ekonomide, gelirin tüketilmeyen bölümü tasarruf edilmekte ve yatırımların finansmanında kullanılmaktadır. Kapalı bir ekonomide, özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşan yurtiçi tasarruflar kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşit olmaktadır.

$$S_d = S_p + S_g = I_p + I_g$$

S_d = Toplam Yurtiçi Tasarruflar

S_p = Özel Tasarruflar

S_g = Kamu Tasarruf

Tasarruflar, ülke ekonomileri açısından son derece önemlidir. Tasarruflar bireysel olarak temelde gelecek kaygısı ve geleceğini garanti altına alma düşüncesiyle yapılmasının yanında makro açıdan devletler için de aslında benzer bir durum söz konusudur. Devletlerin gelecek planları açısından tasarruf oranları büyük önem taşır. Çünkü bir ülkenin tasarrufları yeterli düzeyde değilse, mevcut yatırımları karşılamak için gelecekte başka ülkelerin tasarruflarına muhtaç kalmaktadır. Dolayısıyla tasarruflar ülke ekonomileri için hem sürdürülebilir büyümenin sağlanması hem de kırılganlığın azaltılması noktasında büyük önem taşımaktadır.

Bir ülkenin yurtiçi tasarrufları istenilen seviyede değilse ülkenin kalkınması, dış finansmana bağlı hale gelir. Dış finansmana bağımlı hale gelen ve dış destekle büyüyen bir ekonomide yerli üretici bundan zarar görür. Zarar eden mikro düzeydeki üreticinin

⁶² Ali Özgüven, **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japonya Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.300

geliri azalır ve bunun neticesinde ülkesine ödediği vergi de azalır. Dolayısıyla yurtiçitasarruf eksikliği sorunu bir zincir halinde ülke ekonomilerini derinden etkileyen bir durumdur. Bu nedenle ülkeler ekonomik kalkınmalarını mutlaka iç tasarruflara dayandırmalıdırlar.

Türkiye açısında yurtiçi tasarruf oranları temelde iki açıdan büyük önem taşımaktadır. Birinci yurtiçi tasarruflar yatırımları, dolayısıyla büyümeyi finanse eder. İkincisi neden ise yurtiçi tasarruflar yeterli düzeyde olmazsa, onun yerine ikame edilecek olan yabancı sermaye girişlerinin ekonomi açısından bir kırılganlık oluşturma tehlikesidir.

Yurtiçi tasarruf oranlarının düşük olması Türkiye’de yüksek büyümenin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Tasarruflar ve yatırım arasındaki ilişki tasarrufun büyümeye aksettirilmesinde potansiyel bir kanal niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte; bu ilişkinin düzeyine bakmaksızın, yurtiçi kaynakların büyüme finansmanındaki paylarının artması da dış kırılganlıkların azaltılmasında önemli bir role sahiptir.

Düşük yurtiçi tasarruflar gelişmekte olan bir ülke için yatırımların daha fazla dış finansmanla yapılması anlamına gelmekte ve bu durum büyümenin sürdürülebilirliği açısından ciddi riskler oluşturmaktadır. Şekil 13’te düşük yurtiçi tasarruf oranlarından ve yüksek dış finansmandan daha az büyümeye geçişin nasıl olduğu gösterilmektedir. Şekilde de görüleceği üzere, üç geçiş kanalı bulunmaktadır:

Birincisi, dış finansman imkânı olmayan ya da sınırlı olan ve kredi kısıtı yaşayan şirketler için yurtiçi tasarrufun olmaması yatırımları azaltmakta ve neticede ekonomide büyüme yavaşlamaktadır. İkincisi büyük şirketler için, ekonominin iyi olduğu dönemlerde yatırımları finanse etmek sorun olmamaktadır ancak sermaye girişlerinin yön değiştirmesi ihtimali ekonomik kırılganlık yaratmaktadır. Sermaya akımlarının aniden durması gibi en uçta bir durumun yaşanması halinde finansmanın aniden bulunamaz oluşu sadece birinci elden yatırımları vurmakla kalmayacak, yatırımcı duyarlılığındaki bozulmayla beraber yatırım ve büyüme üzerindeki olumsuz etkileri

daha da kötüleştirecektir. Üçüncüsü ise sürekli dış sermaye akışı ulusal para biriminin değerlenmesine neden olmakta; bu da ticarete giren sektörlerin karlılığını ve rekabet edebilirliğini baskılamaktadır.⁶³

Şekil 13: Tasarruflardan Büyümeye Potansiyel Geçiş Kanalları

Kaynak: Türkiye Ekonomik Raporu, a.g.e. s.13

⁶³ Kalkınma Bakanlığı, **Türkiye Ekonomik Raporu, Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü**, s.13
<http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/14001/T%C3%BCrkiyeUlkeEkonomiRaporuT%C3%BCkce.pdf>,
(Erişim:03.02.2013)

3.2. Tasarruf Eğilimlerinin Teorik Temelleri

Tasarruflar eğilimleri üzerine yapılan çalışmalarda genelde iki hipoteze vurgu yapılmaktadır. Birincisi Friedman'ın "Sürekli Gelir Hipotezi"dir. Sürekli gelir, bireylerin planlanan dönem içerisinde kazanmaya devam edeceğini düşündüğü geliri ifade etmektedir. Sürekli gelir hipotezi, rasyonel bireylerin, gelecekte gelirlerinin düşeceği beklentileriyle bugünkü tasarruflarını artıracaklarını savunmaktadır.⁶⁴

Sürekli gelir hipotezin önemli özelliklerinden birisini, beklenen gelir düzeyi oluşturmaktadır. Buna göre, eğer bireyler gelirlerinde azalma bekliyorlarsa, tasarruflarını artıracaklar, tam tersi durumda da tasarruflarını azaltacaklardır. Diğer taraftan büyüme de göz önüne alındığında, şimdiki büyüme oranının gelecekteki büyüme hızını artıracığı yönünde beklentiler varsayımı altında tasarruf oranlarının düşeceği kabul edilmektedir. Çünkü büyüme hızının artması beklentisi, bireylerin gelirlerinde bir artış olacağı düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Sürekli gelir hipotezinin sonuçları arasında, dış ticaret hadlerinin ve reel faizlerin de tasarrufları etkileyeceği ortaya konulmaktadır.

Dış ticaret hadleri; bir ülkenin aleyhine değişiyorsa ve eğer bu durum geçici olarak algılanıyorsa, tasarruflar tüketimden daha çok daralacak, ancak kalıcı olarak algılanıyorsa, tasarruflardan ziyade tüketimi daha çok etkileyecektir. Genel kanı olarak reel faiz oranlarının tasarrufları artıracığı düşünülse de böyle bir durum her zaman gerçekleşmemekte, faizlerin gelir ve ikame etkilerine göre durum değişebilmektedir.

Reel faizlerdeki bir artış; tüketimi azaltarak, sonraki dönemde elde edilecek anapara ve faizin bugünkü değerini artıracaktır. Belirtilen ikame etkisi nedeniyle, tasarruflarda artışlar meydana gelecektir.

⁶⁴ John Campbell, **Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of Permanent Income Hypothesis**, NBER, Working Paper:1805, 1986, s.1255
http://www.nber.org/papers/w1805.pdf?new_window=1, (Erişim: 12.11.2012)

Gelir etkisi söz konusu olduğunda ise alacaklılar için reel faizlerin artışı daha yüksek faiz geliri elde etmekle sonuçlandığı için harcamaların artmasına neden olurken, bu durum borçlular için daha fazla faiz ödemesi anlamına geldiğinden, harcamaların azalmasına neden olabilecektir. Bu yüzden reel faizlerin artmasının tüketim harcamaları üzerindeki etkisi alacaklılar için belirsiz, borçlular için ise negatif olabilmektedir.⁶⁵ Bu konuda belirtilmesi gereken diğer husus, reel faiz oranları ne kadar artarsa artsın, gelir düzeyi düşük olanlar için tasarruf artışının her zaman söz konusu olmayacağıdır.

Tasarruflara ilişkin ikinci hipotez ise “Yaşam Döngüsü Hipotezi”dir. Bu hipotezde tasarruflara ve servete daha fazla önem verilerek, uzun dönemli gelir dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla, bu hipotezin temelinde fayda maksimizasyonu yatmaktadır. Buna göre; bir bireyin belli bir dönemdeki tasarrufu, sadece o dönemde elde ettiği gelire göre değil, aynı zamanda geçmişte ya da gelecekte elde edeceği gelire de bağlıdır. Birey yaşamının tüm dönemlerinde tüketimden elde edeceği faydayı maksimize etmeye çalışır.⁶⁶ Bu hipotezde insanların tüketimleri bekledikleri yaşam sürelerine göre ayarlanacaktır ve daha düşük gelire sahip olduklarında özellikle de gençlik ve emeklilik dönemlerinde negatif tasarruflarda bulunacaklar, verimli ve üretken oldukları yıllarda ise pozitif tasarruflar söz konusu olacaktır.

⁶⁵ Caroline V. Rijckeghem, Murat Üçer, “Türkiye’de Tasarruf Oranının Evrimi Başlıca Belirleyicileri: Doğru Politikalar için Çıkartılacak Dersler”, **TÜSİAD Yayınları**, No: TÜSAİD-T/2009-02/482, İstanbul, 2009, s.15-17

⁶⁶ Franco Modigliani, “Life Cycle, Individual Thrift and the Wealth of Nations”, **The American Economic Review**, 1986, s.300

3.3. Türkiye'nin Tasarruf Eksikliği Sorununun Gelişimi

Çalışmamızın temeli 2000 sonrası Türkiye'nin tasarruf eksikliği sorununun nedenleri ve çözüm önerileri üzerinde odaklanmaktadır. Ancak Türkiye'nin kronik sorunlarından biri olan yurtiçi tasarruf eksikliği sorununun nedenlerinin tam tespiti açısından 1990 sonrası dönemle birlikte tasarrufların seyri de kısaca incelenmektedir.

1980 sonrasında 2000 yılına kadar dönemde Türkiye'de izlenen iktisat politikaları ertelenmiş tüketimlerin gerçekleştirilmesinin yolunu açarken, 2001 krizi sonrasında izlenen iktisat politikaları ile konut ve otomobil harcamalarını teşvik eden politikalar, tasarruf yerine tüketim yapma davranışını cazip hale getirmiştir. Bankacılık sektörünün fon kaynak maliyetinin düşük olması ve göreceli olarak küresel likidite bolluğu nedeni ile yabancı para cinsinden fonlara yönelmesi bu eğilimin besleyicisi olmuştur.⁶⁷

3.3.1. 1990-2000 Dönemi Tasarruf Eksikliği Sorunu

1990'lı yıllarda Türkiye'nin tasarruf eksikliği sorununun kompozisyonunda, kamu kesimi tasarrufları genellikle negatif görüntü sergilemektedir. Bu dönemde kamu kesiminin tasarruflarının çok düşük düzeylerde kalmasına rağmen, özel kesim tasarrufları, özel kesim yatırımlarını karşılayacak düzeydeydi. 90'lı yıllarda iç tasarrufta kamu kesimi tasarruf eksikliği, özel kesim tasarruflarıyla karşılanmıştır. Bu dönemde özel ve kamu tasarruflarının toplamı olan, yurtiçi tasarruflar, tablo 7'den de görüleceği üzere GSYH'ye oran olarak ortalama yüzde 22 dolaylarındaydı. Ancak 2000'li yıllarda büyümeyle beraber hem toplam tasarrufların kompozisyonunda değişim yaşanmış hem de tasarrufların GSYH'ye oran olarak miktarında çok önemli düşüşler olmuştur.

⁶⁷Ömer Faruk Çolak, Harun Öztürkler, *Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanahalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi*, s.18

http://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/2025/TBB_Arastirma_Colak_Ozturkler.pdf,
(Erişim:11.05.2013)

Yıllar	Kamu Tasarrufları	Özel Tasarruflar	Toplam Tasarruflar
1990	2,6	22,1	24,7
1991	0,7	23,9	24,6
1992	-0,6	24,6	24
1993	-0,7	25,8	25,1
1994	-0,1	25	24,9
1995	-0,1	24,6	24,6
1996	-1,1	23,4	22,3
1997	0,8	22,6	23,4
1998	-1,4	25,7	24,3
1999	-5	25,1	20,1
2000	-3,4	21,8	18,4

Tablo 7: 1990-2000 Dönemi Yurtiçi Tasarrufların Seyri, GSYH Oran olarak, yüzde

Kaynak: TCMB verileri, TÜİK Ulusal Hesaplar ve DPT Sosyal Ekonomik Göstergeler 1950-2010, verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

Tablo 7’de Türkiye’nin 1990-2000 dönemi kamu kesimi, özel kesim ve toplam tasarruf oranları gösterilmektedir. Anılan dönemde kamu kesiminin tasarruf oranları özellikle de 90’lı yılların sonlarına doğru önemli düşüşler göstermiştir. Bunun yanında aynı dönemde özel tasarruf oranlarında da, gerilemeler başlamıştır. Özel tasarruflardaki bu gerilemeler adeta 2002 sonrası oluşacak özel tasarruf eksikliğinin bir sinyali niteliğinde olmuştur.

Kamu tasarruflarında 2001 krizine kadar süren azalma eğiliminin, bankacılık sektörünün zayıf kurumsal yapısı ve makroekonomik istikrarsızlıkla birlikte 2001 krizinin de zeminini hazırlamıştır.⁶⁸

⁶⁸ Sumru Altuğ, Sumru Öz, **Finansal Serbestleşme ve Yurtiçi Tasarruflar**, EAF Politika Notu, Kasım, 2012, s.2 http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1209.pdf, (Erişim: 23.07.2012)

3.3.2. 2001-2012 Dönemi Tasarruf Eksikliği Sorunu

Bir ülke için ulusal tasarruf oranları en önemli ekonomik gelişme göstergelerinden biridir. Ulusal tasarruf olarak adlandırılan ekonomideki toplam tasarruf miktarı Türkiye'de son yıllarda büyük düşüş göstermektedir. Bu düşüş son 20 yıllık süreçte 10 puanın üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun da en önemli nedeni 1990'lı yıllarda negatif seyreden kamu kesimi tasarruflarının son yıllarda artış göstermesine karşın, özel tasarruf oranlarındaki düşüşlerdir.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda en önemli sorunlarından biri haline gelen cari işlemler açığı sorunu; özellikle de 2003 sonrası dönemde Türkiye adına ciddi bir tehdit olmaya başlamıştır. Küresel krizin olumsuz etkilerinden iç talebi canlandırıcı politikaların da yardımıyla yüksek büyüme sağlayarak kurtulan Türkiye ekonomisi için iç tasarruf eksikliğinin düşürülmesi bir zorunluluk haline gelmiştir çünkü 2001 yılından itibaren tasarruf oranlarının düşmesi sonucunda oluşan yüksek tasarruf açığı ve bozulan cari işlemler dengesi Türkiye'nin geleceği açısından ciddi bir risk unsuru oluşturmaktadır.

Tablo 8'de Türkiye'nin 2001 krizinden sonraki dönemde tasarruf oranlarının seyri ve cari açık rakamları birlikte gösterilmektedir. 2001 krizi sonrasında, yurtiçi tasarruf oranlarında önemli düşüşler gözlenmiştir. 2001 öncesi dönemde tasarruf eksikliğinin ana kaynağı, kamu kesimi tasarruflarının negatif düzeylerde seyretmesi iken, 2001 sonrasında özel tasarruf oranlarındaki düşüşler dikkatlerin çekildiği alan olmuştur.

Türkiye'de yurtiçi tasarruf oranı 2003 yılından sonra gelişmekte olan ülkelerin ortalamalarının da belirgin bir şekilde altına düşmüştür. Gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinde yurtiçi tasarrufların GSYH'ye oranı %45'lere kadar çıkarken, bu oran Türkiye'de %15'ler düzeyinde kalmıştır.

Türkiye’de toplam tasarrufların GSYH’ye oranı 2002 yılında yüzde 18,6 iken 2012 yılında yüzde 4,3 puan düşerek, yüzde 14,3 olarak gerçekleşmiştir. Toplam tasarruf oranındaki düşüş, özel tasarruflardaki azalıştan kaynaklanmıştır. 2002 ile 2012 döneminde özel tasarrufların GSYH’ye oranı yüzde 11,5 puan düşerken, kamu tasarruflarının GSYH’ye oranı yüzde 7,2 puan artış göstermiştir. Özel tasarruflardaki düşüşte; hanehalkı ve şirketlerin likidite kısıtlarının azalmasıyla beraber ihtiyaç amaçlı tasarrufların düşmesi, sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemlerindeki değişimler ve demografik faktörler rol oynamıştır.

Yıllar	Kamu Tasarrufları	Özel Tasarruflar	Toplam Tasarruflar
2001	-7,1	25,5	18,4
2002	-4,8	23,4	18,6
2003	-4,1	19,6	15,5
2004	-1,0	16,9	16,0
2005	2,8	13,1	15,9
2006	4,2	12,4	16,6
2007	2,4	13,1	15,5
2008	1,7	15,1	16,8
2009	-0,8	14,1	13,2
2010	1,5	12,0	13,5
2011	3,7	10,7	14,4
2012	2,4	11,9	14,3

Tablo 8: 2001-2012 Dönemi Yurtiçi Tasarrufların Seyri, GSYH Oran olarak, yüzde

Kaynak: TCMB verileri, TÜİK Ulusal Hesaplar ve DPT Sosyal Ekonomik Göstergeler 1950-2010, verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

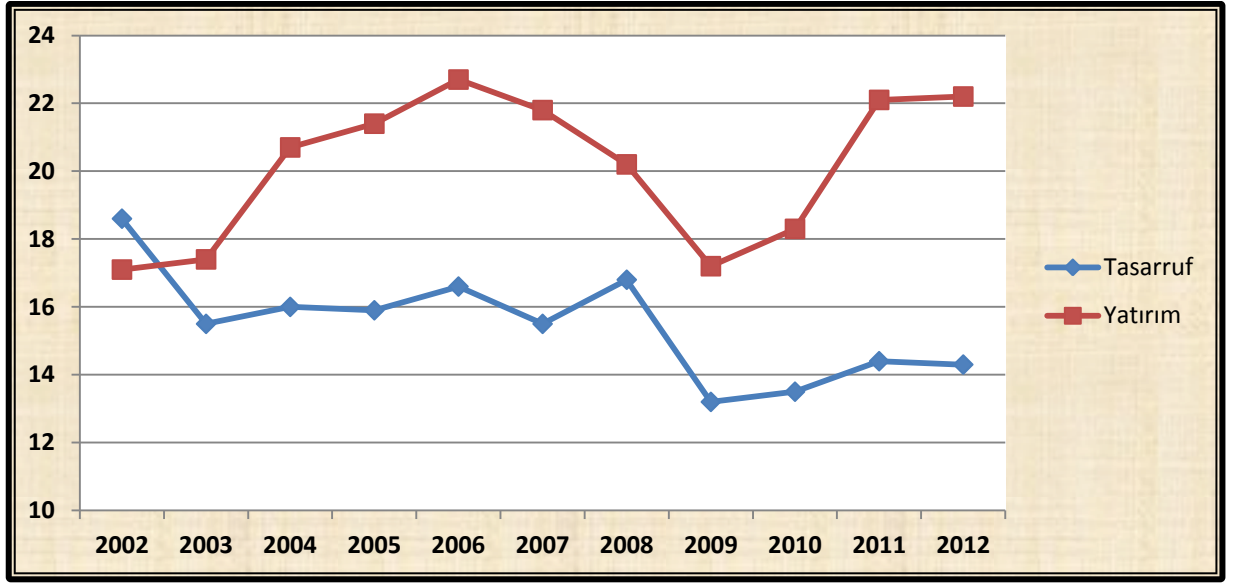
Türkiye’de tasarruf oranının düşük olmasının ana nedeni, özel sektör tasarruflarının 2000’li yıllarda hızla azalma eğilimine girmesidir. Kamu maliyesinde 2001 krizi sonrasında sergilenen disiplinli politikalar sayesinde, önceki dönemlerde Türkiye’deki tasarruf açığının temel belirleyici olan kamu sektörü, yerini özel sektöre bırakmış durumdadır. Bunun yanında, bu dönemde şirketler kesiminin tasarruf etmek yerine yatırımı tercih etmesi de tasarruf oranlarının düşük kalmasında etkili olmuş görünmektedir.

Yıllar	Kamu Kesimi Tasarrufları/ GSYH	Kamu Kesimi Yatırımları/ GSYH	Özel Kesim Tasarrufları/ GSYH	Özel Kesim Yatırımları/ GSYH
2001	-7,1	4,7	25,5	11,7
2002	-4,8	4,9	23,4	12,2
2003	-4,1	3,8	19,6	13,6
2004	-1	3,2	16,9	17,5
2005	2,8	3,8	13,1	17,6
2006	4,2	3,8	12,4	18,9
2007	2,4	3,9	13,1	17,9
2008	1,7	4,1	15,1	16,1
2009	-0,8	4,1	14,1	13,1
2010	1,5	4,3	12,0	14,8
2011	3,7	7,7	10,7	22,3
2012	2,4	-0,6	11,9	7,7

Tablo 9: Toplam Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

Kaynak: DPT Sosyal Ekonomik Göstergeler 1950-2010 ve TCMB verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

Tablo 9’da Türkiye’de tasarrufların 2000 sonrası dönemde kompozisyonunda yaşanan ve yatırım oranları gösterilmektedir. Kamu kesiminin tasarruflarının GSYH’ye oranı özellikle de 2004 yılından sonra önemli ölçüde düzelme sürecine girmiştir. Kamu kesimi yatırım ve tasarrufları arasında makasa da kriz dönemi hariç bırakıldığında istikrarlı bir şekilde daralmaktadır. Diğer taraftan özel kesimin yatırım ve tasarruf oranlarında ise tam tersi bir durum yaşanmaktadır. 2001 yılında GSYH’ya oran olarak 25,5 tasarruf yapan özel kesimin gititkçe yatırımlarını dahi karşılamayacak ölçüde düşüş gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin tasarruf oranlarında son yıllardki düşüşün ana kaynağı özel tasarruf oranlarındaki gerilemelerdir. İlerleyen bölümde Türkiye’de özel tasarruf oranlarındaki gerilemelerin nedenleri incelenecektir.

Şekil 14: Tasarruf-Yatırım Dengesi, (GSYH'ye oran olarak, milyar dolar)

Kaynak: DPT Sosyal ve Ekonomik Göstergelerden hareketle oluşturulmuştur.

Şekilde Türkiye'nin 2001 krizi sonrası dönemden 2013 yılına kadar tasarruf-yatırım dengesi gösterilmektedir. Şekil 14'ten takip edileceği üzere, 2001 krizi sonrasında yaşanan iktisadi büyümenin kaynağı olarak sabit sermaye yatırımları ciddi şekilde artmaya başlamıştır. Buna karşın 2002 sonrası dönemde birçok farklı nedene bağlı olarak özellikle de özel kesim tasarruflarında muazzam gerilemeler yaşanmıştır.

Türkiye ekonomisinde büyüme ile tasarruf yatırım dengesi arasındaki ilişki şekilde net olarak görülmektedir. Ekonominin hızla büyüdüğü dönemlerde yatırım ve tasarruf arasındaki fark açılırken ekonomik büyümenin yavaşladığı dönemlerde bu fark azalıyor. Büyümenin hız kazandığı yıllarda kamu kesimi tasarruf açıkları azalmakta buna karşın özel kesim tasarruf açıkları artmaktadır. Kamu kesimi tasarruf açıklarını artırıp, özel kesimin tasarruf fazlası verme eğilimine girdiği dönemlerde ekonomik büyüme hızla düşüyor ya da ekonomik küçülme yaşanıyor. Farklı bir deyişle Türkiye büyüdükçe yatırım artmakta ancak yatırımlardaki artış hızına iç tasarruflar yetişmemektedir. Bunun neticesinde de büyümek için dış tasarrufa ihtiyaç duyan Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı, büyümeyle paralel olarak artmaktadır.

Toplam Tasarruflar (%GSYH'ye oran)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	20,6	20,9	22,1	22,7	24	24,3	24,2	21,8	23,1	23,9	24
Gelişmiş Ekonomiler	19,2	19,1	20	20,1	20,9	20,8	19,8	17,1	18,1	18,2	18,3
Avrupa Birliği	19,8	19,8	20,6	20,3	21	21,8	20,9	18,2	18,7	19,3	18,8
Avro Bölgesi	21	20,8	21,9	21,5	22,4	23	21,5	19	19,6	20	19,9
Gelişmekte Olan Ülkeler	26,1	27,8	29,6	30,8	32,8	33,3	33,7	32	32,5	33,7	33,3
Almanya	20,1	19,7	22,3	22,3	24,4	26,7	25,5	22,4	23,5	23,9	23,4
Fransa	19,8	19,2	19,8	19,5	20,3	21	20,2	17,6	17,7	18,7	18,5
Japonya	25,3	25,6	26,2	26,1	26,6	27,8	26,3	22,6	23,5	21,9	21,9
ABD	14,7	13,9	14,7	15,2	16,4	14,6	13,4	11,1	12,2	13,1	13,7
Türkiye	18,6	15,5	16	15,9	16,6	15,5	16,8	13,2	13,5	14,4	14,3

Tablo 10: Uluslararası Karşılaştırmalarla Toplam Tasarruf Oranları (2002-2012)

Kaynak: IMF, Küresel Ekonomik Görünüm Veri Tabanından hareketle oluşturulmuştur.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx>

Tablo 10’da Türkiye’nin ulusal tasarrufları uluslararası karşılaştırmalarla birlikte gösterilmektedir. Tablodan görüleceği üzere, 2002 ile 2012 döneminde dünya genelinde toplam tasarrufların GSYH’ye oranı yüzde 3,4 puan artarak yüzde 24 olurken, bu artışın gelişmekte olan ekonomilerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 2002 ile 2012 döneminde gelişmiş ekonomilerde bu oran yüzde 0,9 düşerken, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 7,2 puan artmıştır. Aynı dönemde gelişmiş ekonomilerden Avrupa Birliği, Avro Bölgesi, Fransa, Japonya ve ABD’de toplam tasarrufların GSYH’ye oranı düşerken, Almanya’da artış göstermiştir. Tabloyu analiz ettiğimizde özellikle de gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların yüksek seyrettiğini görmekteyiz. Ancak gelişmekte olan ülkelerin biröoğu halen iç tasarruf eksikliği sorunu yaşamaktadır. Gelişmekte olan tasarruflarının bu denli yüksek olmasında Çin en önemli etkidir. Çünkü Çin’in yüzde 50’ye yakın olan ulusal tasarrufları gelişmekte olan ülkelerin tasarruf ortalamalarını tek başına önemli ölçüde yükseltmektedir. Ancak buna rağmen Türkiye’nin uluslararası alanda karşılaştırıldığında, ulusal tasarruf oranlarının çok düşük düzeylerde olduğu da kuşkusuzdur. Türkiye’nin büyümesini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için yurtiçi tasarruflarını artırması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4. Özel Tasarruflardaki Düşüşün Nedenleri

Özel tasarruflar, hanehalkı ve şirket tasarrufların toplamından oluşmaktadır. Hanehalkı tasarruflarıyla ilgili literatürde yer alan temel tüketim kuramına göre, kişi tüketimini yaşayacağı zaman dilimi içerisinde dengeleyecektir. TÜİK'in hanehalkı bütçe anketleri hanehalkları için tasarruf oranlarının hesaplanmasında temel teşkil etmektedir. Hanehalkı genelde gelirinin tamamını harcamak yerine bir kısmı ile çeşitli yatırım araçlarına yönelerek tasarruf etme yoluna gitmektedir. Tasarruf sahipleri açısından, tercihlerinin temelinde bir yandan tasarruflarının değer kaybetmesini önlemek varken, diğer yandan da devamlı ve makul bir gelir elde etme isteği bulunmaktadır. Tasarruf tercihleri ise, hanehalkının içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar, davranış kalıpları, eğitim ve gelir durumu gibi pek çok kişisel, finansal ve çevresel faktörden etkilenmektedir.

Ulusal tasarrufları artırmak tüm ekonomik birimler için arzu edilen bir durumdur ancak artırılması kolay değildir. Ülkelerin ekonomik, siyasal ve toplumsal yapısına göre değişiklik göstermektedir. Tasarruf artışına neden olan en önemli iki belirleyici gelir ve faiz oranlarıdır. Bunlardan başka tasarruf artışına birçok faktör yol açmaktadır: Ülkenin siyasal ve ekonomik şartlarındaki belirsizlikler, gelir artışları, faiz oranında meydana gelen değişimler, tüketici kredilerinde etkin olmayan düzenlemeler, firma yönetimlerinin şirket kazançlarını dağıtma yerine özsermaye olarak şirkette bırakması, geçmişten gelen korkular (ekonomik krizler vb.), nüfusta meydana gelen çarpıcı değişiklikler, yatırımcıların kendi ülkelerine bağlılıklarının azalması sayılabilir⁶⁹ Abdioğlu ve Berber tarafından yapılan ekonometrik çalışmada ise, Türkiye'de 1970-2005 döneminde yurtiçi tasarruf ve belirleyicilerinin ne olduğu araştırılmış ve çalışmada yurtiçi tasarrufların en önemli belirleyicilerinin; büyüme, gelir, bağımlılık oranı ve reel faiz oranı olduğu saptanmıştır.⁷⁰

⁶⁹ Richard Cooper, "Global Imbalances: Globalization, Demography and Sustainability", **Journal of Economic Perspectives**, Volume:22, Number:3, 2008, s.93

⁷⁰ Zehra Abdioğlu-Metin Berber, "Türkiye'de Yurtiçi Tasarruf ve Belirleyicileri", **İkinci Uluslar arası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı**, 2006, s.4 www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/zehra.doc, (Erişim:05.04.2012)

Türkiye’de 2001 sonrasında özel kesim tasarruflarında yaşanan kırılma aşağıdaki nedenlerle açıklanabilir:

3.4.1. Geleceğe Olan Güvenin Artması

Tüketiciler üzerinde yapılan bazı anket sonuçlarına göre, 2001 kriziyle beraber dip seviyeye ulaşan güven endeksleri 2003 sonrası dönemde yükselişe geçmiştir. Bunun sonucunda geleceğe olan güven duygusundaki artışın, özel tasarruf oranlarını olumsuz yönde etkilediği düşünülebilir. Ancak tüketici güven endekslerinde 2004 sonrasında görüntü değişmektedir. Gerek güven endeksinde yaşanan düşüşlerin gerekse işsizlik beklentisindeki olumsuz tablonun teorik olarak tasarruf oranlarını yükseltmesi beklenmekteydi. Bununla birlikte, 2004 sonrası süreçte güven endeksi ve işsizlik beklentilerindeki olumsuz tabloya rağmen, tasarruf oranlarında artış meydana gelmemiştir. Dolayısıyla geleceğe yükselmesi, ancak 2004 öncesi dönemdeki tasarruf oranlarındaki düşüşü açıklayabilmekte, 2004 sonrası dönemi açıklayamamaktadır.

3.4.2. 2001 Krizi Sonrasında Yaşanan Tüketim Patlaması

Türkiye’nin, özel tasarruflarındaki düşüşü açıklamaya yardımcı olan nedenlerden biri de 2001 krizinde tüketim harcamalarının dip noktaya yaklaşması ve krizin etkilerinin yavaşlamaya başladığı 2002 sonrası dönemde ertelenen tüketim harcamalarında yaşanan patlamalardır. Çünkü 2003 ile 2006 döneminde dayanıklı tüketim malları harcaması, 2001-2002 dönemine göre % 80 oranında bir artış göstermiştir. Bu durum tasarruf oranlarındaki düşüşlerde tüketim patlamasının etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Üçer ve Rijckeghem tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, tasarruflarındaki düşüş, görünenin aksine 2002 sonrasında yaşanan tüketim patlamasıyla açıklanamamaktadır.⁷¹ Yapılan çalışmada, eğer 2001 krizi yaşanmasaydı ve tüketici davranışları normal seyrinde devam etseydi tüketim harcamaları hangi seviyelerde olurdu sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın

⁷¹Murat Üçer, Caroline V. Rijckeghem, a.g.e., s.36

sonucunda tüketim patlamalarının krize karşı bir tepki olarak ortaya çıkmadığı ortaya konulmuştur.

3.4.3. Dış Ticaret Hadlerindeki Bozulma

Özel tasarruf oranlarının önemli belirleyicilerinden biri olan ticaret hadlerindeki iyileşmenin, tasarruf oranlarındaki düşüşlerde etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü teorik olarak dış ticaret hadlerindeki bozulma tasarrufları olumsuz yönde etkilemektedir. Pozitif ticaret hadleri ise, servetler ve gelirler üzerindeki pozitif etkisinden dolayı tasarrufları artırıcı yönde etki yapmaktadır.⁷²

3.4.4. Enflasyon Oranındaki Düşüş

Enflasyon, bireylerin tüketimleri ve tasarrufları arasındaki tercihlerini etkilemektedir. Enflasyon ve tasarruflar arasındaki araştırılan teorik çalışmalarda; beklenen ve beklenmeyen enflasyonun, iktisadi bireylerin tüketim ve tasarrufları arasındaki tercihlerini farklı yönlerden etkileyebileceği ileri sürülmüştür. Örneğin, Deaton beklenmeyen enflasyonun iktisadi bireyleri daha ihtiyatlı davranmaya zorlayarak kişisel tasarrufları artırdığı sonucuna varmıştır.⁷³ Juster ve Wachtel ise, 1972 yılında yaptıkları çalışmalarında; enflasyonun beklenen reel gelirin değişkenliğini artırdığını, bunun da tasarruflarda hesapta olmayan artış ya da azalışlara yol açacağını ve hanehalkının gelecekte hesapta olmayan azalışları dengelemek amacıyla cari dönemde tasarruflarını artırmayı tercih edeceğini ileri sürmüşlerdir.⁷⁴ Kısaca, enflasyonun yaratmış olduğu belirsizlik ortamı bireylerin tasarruf eğilimlerini artırmaktadır. Dolayısıyla enflasyon oranındaki düşüşler, toplam tasarruflar üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Enflasyon oranı düştükçe, harcamalar artmakta ve tasarruf eğilimleri azalmaktadır. Türkiye’de de 2002 sonrası dönemde enflasyonun tek haneli rakamlara kadar gerilemesi tasarruflar üzerinde olumsuz sonuç doğurmuştur. Sonuç

⁷²Maxwell J. Fry, “Terms of Trade Dynamics in Asia: An Analysis of National Saving and Domestic Investment”, *Journal of International Money and Finance*, Vol:5, s.57-73

⁷³Angus Deaton, “Involuntary Saving Through Unanticipated Inflation”, *Empirical Economics*, Vol:8, 1983, s.87-92

⁷⁴Thomas Juster, Paul Wachtel, “Inflation and the Consumer”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2010, s.71-114

olarak, 2002 sonrası dönemde hanehalkı tasarruflarının gerisinde yatan nedenlerden biri de enflasyo oranındaki düşüşlerdir.

3.4.5. Kamu Tasarruflarındaki Artış

Hükümet politikaları, ülke tasarrufları üzerinde oldukça etkili olabilecek bir araçtır. Bu politilaların oluşturduğu etkiler özel tasarruf eğilimleri üzerinde de farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu konudaki teorik görüşler oldukça çeşitlidir. Kamu kesiminin tasarruflarındaki düşüş, bir taraftan tüketimi arttırırken, diğer taraftan da vergi yükünü **şimdiki** nesilden gelecek nesillere aktararak tasarruf eğilimini azaltmaktadır. Bu durumda kamu tasarruflarındaki düşüş ulusal tasarrufu da azaltacaktır. Uygulamalı çalışmalar kamu harcamalarının özel harcamaları kısmen kovduğunu (crowd out) sonucunu ortaya koymaktadır. Böylece artan kamu tasarrufları ulusal tasarrufun artmasına yardımcı olmaktadır.⁷⁵

Diğer taraftan Keynezyen model özel tasarruflardaki artışın, kamu tasarrufundaki geçici azalıştan ortaya çıktığını söyler. Ricardocu kurama göreyse kamu tasarruflarındaki artışın ulusal tasarruflar üzerine hiç etkisi olmadığını vurgusu yapılır; çünkü aynı miktarda özel tasarruflarda azalış meydana gelmektedir. Ricardocu denklik kavramı*, kamu harcamalarındaki değişimin özel tasarruflar üzerinde eşit miktarda ama zıt yönde bir etkisi olduğunu belirtir. Daha önce yapılan uygulamalı çalışmaların çoğunluğunda Ricardocu denklik hipotezi doğrulanmamakla birlikte, kuramsal olarak hipotezin varlığı da bir gerçektir.

⁷⁵ Anuradha Dayal Gulathi, Christian Thimann, **Saving in Southeast Asia and Latin America Compared: Searching for Policy Lessons**, IMF Working Paper, WP/97/110, 1997, s.3
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97110.pdf>, (Erişim: 21.09.2012)

*Ricardocu Denklik Kavramı: Devletin iktisadi faaliyetlerinin, ekonominin ya da bireylerin iktisadi kararları üzerindeki etkisinin ölçülmesinde bakılması gereken göstergenin reel kamu harcamaları olduğunu, kamu harcamalarının finansman biçiminin ise önemli olmadığını ifade eder. Bir başka ifade ile veri bir kamu harcamasının vergi yerine borçlanmayla finansmanının, bireylerin tüketim kararları ve ekonominin sermaye birikimi üzerinde bir etkisi olmayacağı, bu iki finansman biçiminin etkisinin birbirine denk olacağını önermesidir. Bkz. Turan Yay, **Ricardocu Denklik Teorimi**, 2002, s.1, <http://turanyay.org/files/other/ricardo.pdf>, (Erişim:05.06.2013)

Türkiye’de tasarrufların 20 yıllık kompozisyonu incelendiğinde kamu tasarrufları ile özel tasarrufların genelde zıt yönde hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Son 10 yıllık dönemde de kamu tasarruflarındaki iyileşme, özel tasarrufları olumsuz etkilemiştir. Yapılan teorik çalışmalar ışığında kamu tasarruflarındaki artışın özel tasarrufları azaltıcı yönde etkisi olduğunu düşünürsek, Türkiye’nin özel tasarruflarındaki yaşanan düşüşlerde kamu tasarruflarında yaşanan iyileşmenin etkili olduğunu savunabiliriz.

3.4.6. Kredi İmkânlarının Bollaşması

2001 krizinin ardından 2002 sonrası süreçte tasarruf oranlarındaki düşüşleri açıklayan nedenlerden biri de kredi imkânlarının bollaşması sayılabilir. Kredi imkânlarının genişlemesi, harcamaların artmasına neden olarak tasarruf oranlarındaki düşüşlere katkı sağlamıştır. Kredi imkânlarının genişlemesi başta tüketime yaptığı katkıyla tasarruf oranlarını olumsuz etkilemekte ve insanların geleceğe daha güvenle bakmalarında neden olmaktadır.

2012 yılında MÜSİAD tarafından hazırlanan Türkiye Ekonomik Raporu’nda da kredi imkânlarında yaşanan genişlemenin hanehalkı tasarruflarını olumsuz etkileyip, tüketimi ise tetiklediği vurgusu yapılmıştır.⁷⁶

3.4.7. Reel Faiz Hadlerinde Gerileme

2001 krizinin ardından Türkiye’de özellikle de makro ekonomik anlamda ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır. Makro düzeyde birçok alanda yaşanan olumlu gelişmelerden biri de reel faiz hadlerinin yüzde 30’lardan tek haneli rakamlara kadar gerilemesidir. Teorik olarak reel faiz hadleri ve tasarruf oranı arasındaki ilişki ise ikame ve gelir etkilerinin ters yönde çalışması nedeniyle belirsizdir. Ancak, Türkiye’nin kendine özgü toplumsal yapısı düşünüldüğünde, yıllarca yüksek enflasyon ve faizle yaşamak zorunda kalan insanlarda, yüksek faiz oranı “faizle yaşamak” şeklinde bir düşünce oluşturmuştur.

⁷⁶ MÜSİAD, Türkiye Ekonomik Raporu, 2012, s.121

<http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalariyayin/pdf/EKONOMI%20RAPORU%202012.pdf>, (Erişim: 01.12.2013)

Bu bağlamda düşünüldüğünde Türkiye’de reel faizlerin düşmesinin yarattığı olumsuz gelir etkisi tüketim ve tasarruflar üzerinde önemli ölçüde negatif bir sonuç doğurmuş olabilir. Ayrıca, reel faiz oranlarının tasarruflara etkisi konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde birbirine benzer çalışmaların yanında, farklı sonuçlar içeren çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin; Summers 1982 yılında yapmış olduğu çalışmada, reel faizler ve tasarruflar arasında pozitif ve güçlü bir ilişki tespit etmiştir.⁷⁷

3.4.8. Demografik Faktörler

Demografik değişkenler kentleşme oranı, nüfusun yaş dağılımı ve yaşam beklentisi gibi başlıklar altında toplanabilir. Nüfusun yaş durumu, tasarruflar için önemli bir etkidir çünkü tüketimlerini tüm yaşamlarına yaymak isteyen insanlar eğer gelecekte gelirlerinin düşük olacağını düşünürlerse tasarruf yaparlar. Bu durumda iş gücünün dışında kalan genç ve yaşlı insanlar tasarruf yapmazlar. Genç insanlar, gelecekteki gelirlerine karşılık tasarrufta bulunmazken, yaşlılar daha önceki yıllarda yaptıkları tasarruflardan dolayı tasarrufta bulunmazlar. Ekonomik birimler gençken, negatif tasarrufa ve düşük düzeyde gelire sahipken, verimli yıllarında pozitif tasarrufa ve yaşlılık yıllarında ya da emeklilik yıllarında negatif tasarrufa sahiptirler. Bu nedenle nüfusun yaş dağılımının tasarrufları etkilediğini söyleyebiliriz. Çalışan nüfusun oranı emekli nüfusa göre artarsa tasarruflar artar.⁷⁸

Diğer taraftan, ölüm oranlarındaki azalmanın bir göstergesi olan yaşam beklentisinin artması sonucunda da tasarrufların artması beklenmektedir. Sabit bir refah düzeyini yaşam boyu sürdürmek adına gerekli olan zenginlik yaşam beklentisinin artması sonucu yükselmektedir. Dolayısıyla daha uzun süreler hayatlarını devam ettirecek olan rasyonel bireylerin bu zenginlik talebini tasarruflarındaki artışla karşılamaları beklenmektedir. Bloom, Canning, Sevilla (2003) tarafından belirtildiği

⁷⁷Ebru Çağlayan, “Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:1, 2006, s.424

⁷⁸Aslı Günay, Metin Özcan, **Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar**, Türkiye Ekonomi Kurumu Tasarruf Çalıştayı, 2007, s.5

üzere tasarruflardaki bu artışın özellikle 40-65 yaş grubunda görülmesi olasıdır.⁷⁹ Çünkü bu yaş grubuna gelen kişilerde artık çocuklarına yoğun olarak kaynak transferi yapma eğilimi beklenmemektedir ve emeklilik döneminin de yaklaşması sonucu daha çok tasarruf yapma eğilimi içine girmektedirler. Demografik geçişin henüz başlamadığı dönemdeki görece kalabalık olan kohortların geçiş süreci başladıktan sonraki süreçte 40-65 yaş grubuna varması ile birlikte toplam tasarruflarda bir artış yaşanması beklenebilir. Sonuç olarak Türkiye'nin 2002 sonrası dönemde tasarruflarındaki düşüşün ardında yatan nedenlerden biri de, demografik faktörlerdir. Nüfusun yaş yapısı, bağımlılık oranları düşünüldüğünde, bu durumun hanehalkı tasarruflarını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

3.5. Yurtiçi Tasarruf Eksikliği Sorununa İlişkin Çözüm Yolları

Türkiye'nin uzun yıllardır süregelen sorunlarından biri olan ve özellikle 2004 sonrası dönemde yaşadığı düşüşle daha ciddi bir sorun haline dönüşen tasarruf eksikliği sorununun çözümü oldukça zordur ve uzun vadede uygulanacak politikaların başarısıyla paraleldir. Türkiye'nin toplam tasarruflarındaki temel neden hanehalkı tasarruflarındaki düşüşlerdir. Türkiye'de hanehalkı özellikle son yıllarda gelirine kıyasla oldukça düşük oranda tasarruf etmektedir. Dolayısıyla, aslında tasarrufların artırılması konusunda temel nokta hanehalkı tasarruflarının artırılması gerektiği gerçeğidir. Hükümet yurtiçi tasarrufların artırılması için son olarak yeni bir bireysel emeklilik sistemini devreye sokmuştur. Daha doğrusu mevcut bireysel emeklilik sisteminde değişiklik yapılmış ve bu kanalla yurtiçi tasarrufların artırılması hedeflenmiştir. Değiştirilen bu yeni sistem, tasarrufçu tabanı genişletmeyi ve süreçleri basitleştirmeyi hedeflemektedir. Sistemin diğer bir temel amacı da, bireylerin çalışma yaşamları boyunca yaptıkları düzenli tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlayarak; oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam

⁷⁹David E. Bloom, David Canning, Jaypee Sevilla, **The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change**, RAND, 2003

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2007/MR1274.sum.pdf, (Erişim: 17.04.2013)

etmesini sağlamaktır.⁸⁰

Birçok gelişmekte olan ülke de sosyal güvenlik alanında yaptıkları reformlarla birlikte ağırlıklı olarak zorunlu olmak üzere mevcut kamu emeklilik sistemlerinin yanısıra özel emeklilik sistemlerini uygulamaya koymuşlardır. Ekonometrik tahminler, söz konusu uygulamaların gecikmeli olarak yurtiçi tasarruf oranlarında yaklaşık 1,5 puana kadar artışa yol açabildiğini göstermektedir. Türkiye’de uygulanan yeni sistemin gönüllülük esasına dayanması ve fon işletim giderlerinin oldukça yüksek olması, yapılan değişikliğin tasarrufları artırıcı etkisinin sınırlı olacağını düşündürmektedir.⁸¹

Türkiye’de hayata geçirilen bireysel emeklilik sisteminin tahmini sonuçlarına göre, bu sistemin yurtiçi tasarruflara etkisinin uzun vadede ve sınırlı olacağı ortaya konulmaktadır. Hayata geçirilen bireysel emeklilik sistemi, yurtiçi tasarrufların artırılması noktasında oldukça olumlu bir gelişmedir fakat Türkiye gibi büyüdükçe cari işlemler açığı veren ve ekonomik kırılganlığı artan bir ülke için bu yeterli değildir. Çünkü Türkiye’de toplam tasarruflar son 10 yıllık dönemde GYSH’ye oran olarak yaklaşık yüzde 10 puanlık bir düşüş göstermiştir. Bu çok ciddi ve az rastlanılan bir durumdur. Dolayısıyla Türkiye’nin tasarruflarını 1-2 puan artırması değil, mevcut yatırımları karşılayabilmesi için GSYH’ye oran olarak yüzde 25’lere çıkartması gerekmektedir. Bunun için de gerek kısa vadede gerek uzun vadede yapılabilecek mikro ve makro bazda bazı politik ve iktisadi önlemler olacaktır.

⁸⁰TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, 2011, s.56

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/bolumIV-13.pdf>, (Erişim:23.12.2012)

⁸¹Özgür Özel, Cihan Yalçın, **Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme**, TCMB Çalışma Tebliği, 2013, s.1

<http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/2013/WP1304.pdf>, (Erişim:14.06.2013)

3.5.1. İstikrarlı Ekonomik Ortam

Türkiye’de yurtiçi tasarruf oranlarını artırmak için istikrarlı ekonomik ortam büyük önem taşımaktadır. Çünkü Türkiye’nin son dönemdeki tasarruf eksikliği sorununun temelinde hanehalkı tasarruflarındaki düşüşler vardır. Bu doğrultuda özel tasarruflar; reel faiz oranı, gayri safi özel kullanılabilir gelir, genç nüfus bağımlılık oranı ve enflasyon gibi değişkenlerle yakından ilişkilidir.

2001 sonrasında ekonomik istikrara geçiş neticesinde tasarruf için ihtiyati saiklerde bir azalma gerçekleşmiş olmasına rağmen gelecekte gelirleri artırmak suretiyle yurtiçi tasarrufu yukarılara çekmek için, Türkiye’nin son on yılda ortaya koyduğu sağlam makroekonomik politikalar temelinde, istikrarlı ve kolaylaştırıcı ekonomik ortamın varlığı tasarruflar açısından oldukça önemlidir.

3.5.2. Kadınların İşgücüne Katılımı

Hanehalkı tasarruflarının artırılmasında temel noktalardan biri gelirdir. Yapılan teorik çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlar ortaya çıksa da, iktisat yazınında genel kabul gören yaklaşım; bir ailede gelir artarsa bu durumun tasarrufları olumlu yönde etkileceği yönündedir. Bu doğrultuda kadın istihdamının artırılması daha büyük önem kazanmaktadır. Çünkü ING Bank tarafından 2013 yılı Ocak ayında açıklanan “Türkiye’nin Tasarruf Eğilimleri” araştırmasının sonuçlarına göre; çalışan kadınlar, erkeklerden daha fazla tasarruf etme eğilimindedir. Yine rapora göre; kadınlar çalışmadıkları takdirde ise bu sefer erkeklerden daha az tasarruf etmektedirler. Raporun sonuçlarına göre, kadınların işgücüne katılımının artırılması, bireysel tasarrufları artırarak, hanehalkı tasarruf eğilimlerini olumlu katkısının olacağı düşünülmektedir.⁸²

⁸²ING Bank, *Türkiye’de Tasarruf Eğilimleri Araştırması*, 2013, s.1

http://www.ingbank.com.tr/ingbank-basimbultenleri_15_01_2013.asp, (Erişim:13.05.2013)

3.5.3. Kurumsal Tasarrufların Artırılması

Özel tasarruflar hanehalkı ve şirket tasarrufları olmak üzere iki ayrılmaktadır. Kurumsal tasarruflar esas itibariyle şirket tasarruflarıdır. Şirket tasarruflarının artırılması da tasarruf eksikliğinin azaltılmasında büyük önem taşımaktadır. Şirketlerin tasarruflarının artırılmasının iki yolu bulunmaktadır. Bunlar şirket karlarının artırılması ile sermaye piyasalarından öz kaynak finansmanı sağlanmasıdır.

Türkiye’de kurumsal tasarrufların ve dolayısıyla yurtiçi tasarrufların artırılmasının öncelikli araçlarından biri sermaye piyasalarının genişletilmesi, şirketlerin sermaye piyasasından kaynak sağlamaları ve sermaye piyasasında ikincil pazarların (menkul kıymetleştirme) kurulmasıdır. Ayrıca bunların yanında; orta ve yüksek teknoloji sektörlerde yoğunlaşma arttıkça, şirketlerin karlılık ve tasarruf potansiyelleri de büyüyecektir. Bunun yanında şirketlerin sermaye piyasasından kaynak temini teşvik edilmeli, bu amaçla düzenlemeler esnetilmeli, erişim kolaylaştırılmalı, vergi olanakları ile destekler sağlanmalı, alternatif finansal araçlar için düzenlemeler yapılarak pazarlar kurulmalıdır.⁸³

3.5.4. Yabancı Sermaye Politikası

Ülke ekonomileri için fiziksel sermaye stokuna katkıda bulunan doğrudan yabancı sermaye girişleri arzu edilen bir seçenektir. Ancak çoğu zaman politik ve ekonomik birçok değişkene bağlı olarak yabancı sermaye girişi istenilen nitelikte olmamakta, soğuk para olarak adlandırılan doğrudan yatırımlar yerine sıcak para olarak adlandırılan spekülasyon amaçlı sermaye girişleri ağırlık kazanabilmektedir. Ülke ekonomilerinin bu bağlamda sıcak para tuzağına yakalanmamaları gerekmektedir. Türkiye’ye giren yabancı yatırımlar incelendiğinde uzun yıllardır giren sermaye ya sıcak para şeklinde olmakta ya da karlı işletmeleri satın olarak sermaye şeklinde

⁸³Can Gürlesel, *Yurtiçi Tasarruflar Nasıl Artar?* İTO Gazetesi, 2012
http://www.ito.org.tr/wps/portal/gazete-detay?WCM_GLOBAL_CONTEXT=ito_portal_tr/ito-portal/gazete/gzt-2011/gzt-2011-12/gzt-2011-12-30/a503d100499c3e5bae13beab7a1a8150, (Erişim:05.06.2013)

olmaktadır. Bu durumda da kar ve faiz gibi faktör gelirleri olarak dışarıya kaynak transferi artış gösteriyor. Türkiye için en arzulanan tercih; uzun vadeli, sıfırdan yatırım yapacak, ilave istihdam yaratacak sermayenin girmesidir.⁸⁴ Bu yolla istihdamın artırılması, kaynak transferinin önlenmesi yoluyla özel tasarrufların artırılması hedeflenmelidir.

⁸⁴ Esfender Korkmaz, **Tasarruflar Nasıl Artar**, 2013

http://www.iktisatlilar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=310:artar, (Erişim:03.06.2013)

SONUÇ

Cari işlemler açığı sorunu, özellikle de son yıllarda yükselen piyasa ekonomileri olarak adlandırılan gelişmekte olan ülkelerde iktisadi bir sorun olmanın ötesinde ciddi bir kriz tehdidi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde, yakalamış olduğu büyüme performansı ile gelişmekte olan ülkeler içerisinde de en çok göze çarpan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Türkiye ekonomisi 2004 yılından itibaren yakalamış olduğu büyüme performansı ile, aynı grup içerisinde yer aldığı birçok gelişmekte olan ülkeyi geride bırakmış ancak büyümede göstermiş olduğu performans 2008-2009 global kriziyle birlikte sekteye uğramıştır. Krizin etkilerinin yavaş yavaş ortadan kalmasıyla birlikte Türkiye'nin makro ekonomik göstergeleri de yeniden düzelmeye başlamıştır ve 2010 yılıyla birlikte de büyümede göstermiş olduğu ivmeyle, Çin'in ardından dünyanın en hızlı büyüyen ikinci ülkesi olmuştur. Türkiye'nin büyüme, enflasyon ve işsizlik gibi temel makro ekonomik göstergelerindeki iyileşmeler oldukça olumludur. Ancak Türkiye ekonomisinin uzun vadede çözüm bekleyen önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların en önemlilerinden biri, iktisadi büyüme hızı arttıkça, ithalata olan bağımlılığında artmasıdır. Çünkü, büyümek ve kalkınmak için üretimini artırmak zorunda olan Türkiye ekonomisinde, üretimin merkezi konumunda olan imalat sanayi, ithalata bağımlı bir yapıdadır. Bunun neticesinde de üretimim artışı ve ihracat, ithalata bağımlı olarak artmaktadır. Bu sarmal neticesinde Türkiye, ihraç ettiği nihai ürünlerin ham ve ara mallarını ithal etmekte ve bunun sonucunda da ithalat artmakta, üretimde ithalatın artması, ihraç edilen malların ekonomiye kattığı katma değeri sınırlamaktadır. Dolayısıyla iktisadi büyüme hızı artarken, beraberinde Türkiye ekonomisine ithalata bağımlılık gibi bazı yükler de getirmektedir. Üretim artışına paralel olarak yapılan ara ve yatırım mallarının yanısıra, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından bir diğeri de enerjide dışa bağımlı olmasıdır. İmalat sanayide üretim hızı arttıkça, enerji tüketimi de aynı hızda artmaktadır. Son verilere göre Türkiye'nin ithalatının yaklaşık %25'lik kısmı enerji oluşturmaktadır ve bu da ekonomiye çok ciddi bir yük oluşturmaktadır. Bunun yanısıra Türkiye'ye bağlı olamayan nedenlerle enerji fiyatlarındaki artışlar da, enerjiye olan bağımlılığın yükünü daha da artırmaktadır. İmalat sanayinin ithalata olan bu bağımlı yapısı ve bu bağımlılığın dış ticaret dengesini kötüleştirilmesi bağlamında, Türkiye'nin bu sarmaldan

çıkabilmesi için öncelikle imalat sanayinde katma değeri yüksek ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi, yapılacak teşviklerle imalat sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve aramal ihtiyacının iç pazarda karşılanması çok önemlidir. Bunun yanısıra, Türk sanayisinin uluslararası alanda rekabet gücünün arttırılması, Ar-Ge ve markalaşma gibi çalışmalara da ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasında yenilenebilir enerji kaynaklarının tam kapasite ve verimle kullanılması noktasında Enerji Bakanlığı tarafından yapılan ve 2013 yılına kadar yapılması planlanan programlar oldukça umut vericidir. Fakat Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları tam kapasite ve verimle kullanılsa bile enerji ihtiyacının tam olarak karşılaması mümkün değildir. Bu doğrultuda son yılların güncel tartışması olan nükleer santraller ön plana çıkmaktadır. Taşıdığı risklere rağmen hemen tüm gelişmekte olan ülkelerde uzun yıllardır kullanılan nükleer santraller, Türkiye için de artık bir zorunluluk haline dönüşmüştür. Çünkü Türkiye ekonomisinin uzun yıllardır adeta sırtında taşıdığı ve büyüdükçe ağırlaşan bir yük olan, enerji sorununun, başka politik araçlarla çözülmesi olası görünmemektedir.

Türkiye ekonomisinin cari işlemler açığı sorununa karşı yapılması gerekenler ithalatı kısmakla ya da ihracatı artırmakla sınırlı değildir. Çünkü Türkiye’de cari açığın en köklü ve yapısal nedeni, iç tasarruflarının yetersiz oluşudur. Türkiye’nin yurtiçi tasarruf eksikliği sorunu uzun yıllardır var olan bir sorundur. Ancak 2002 sonrası süreçte tasarrufların kompozisyonunda önemli bir dönüşüm yaşanmış, kamu tasarruf oranlarında görece toparlanmaya karşın, özel tasarruf oranları ciddi şekilde düşmeye başlamıştır. 2002 sonrası dönemde, hanehalkı tasarruflarındaki düşüş, kamu tasarruflarındaki toparlanmanın çok daha ötesinde olmuş ve yurtiçi toplam tasarruflar %13'lere kadar gerilemiştir.

Yurtiçi tasarruflarının yetersiz oluşu, Türkiye ekonomisini birçok kanaldan olumsuz etkilemektedir. Çünkü yurtiçi tasarrufların yetersiz oluşu ve yatırımların karşılanamaması, Türkiye’yi dış ülkelerin tasarruflarına bağımlı hale getirmektedir. Mevcut yatırımları karşılamak için yabancı ülkelerin tasarruflarına ihtiyaç duyulması ülke ekonomilerinin kırılganlığını artırarak, sağlıksız bir büyümeye neden olabilmektedir. Türkiye’de yurtiçi tasarruf eksikliği sorununun çözümü uzun vadede

uygulanacak istikrarlı siyasi ve iktisadi politikaların başarısına bağılıdır. Yürürlüğe giren bireysel emeklilik sisteminin hayata geçirilmesi yurtiçi tasarrufların artırılmasında noktasında oldukça önemli bir gelişmedir. Uzun vadede emeklilik sisteminin özel tasarruflar üzerinde pozitif yönde yaklaşık 2 puanlık bir katkı yapacağı düşünülmektedir. Ancak bu tasarruf eksikliği sorununun aşağı çekilmesinde tek başına yeterli olabilecek bir politika aracı değildir. Bunun yanında alınması gereken makro ve mikro ölçekte önemli kararlar vardır. Türkiye’de finansal ve siyasi istikrarın sürdürülmesi, kayıt dışılıkla mücadele, kadın istihdamının artırılması, kredi kartlarının kullanımı ile ilgili düzenlemeler, nüfusun yaş düzeyi gibi birçok faktör kısa ve uzun vadede yurtiçi tasarruf üzerinde oldukça etkili olabilecek faktörlerdendir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu Zehra, Metin Berber, **Türkiye’de Yurtiçi Tasarruf ve Belirleyicileri**, İkinci Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı, (2006)
www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/zehra.doc,

Acaravcı Ali, Öztürk İlhan, “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, **Review of Social & Economic Business Studies**, vol 2, (2006), <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/2/2Article10.pdf>

Albeni Mesut; Yusuf Demir, Hakan Demirgil, “Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”, **Review of Social Economic & Business Studies**, Vol:5/6, (2003)

Alp Ali, **Finansın Uluslararasılaştırılması**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (2000)

Altuğ Sumru, Sumru Öz, **Finansal Serbestleşme ve Yurtiçi Tasarruflar**, EAF Politika Notu, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1209.pdf, (2012)

Akalın Gülsüm, Ayhan Uçak, “Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF’nin Kriz Yönetimi”, **Öneri Dergisi**, Haziran, (2007)

Aristotelous K. **Exchange- Rate Volatility, Exchange-Rate Regime and Trade Volume: Evidence From the UK-US Export Function (1989-1999)**, Economic Letters, (2001)

Atik Hayriye, “Hizmet Ekonomisi Göstergeleri ve Türkiye”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 14, (2000)

Aydoğmuş İsmail, Harun Öztürkler, **Türkiye’de Cari İşlemler Sorununun Analizi**, Gazi Kitabevi, (2006)

Ayşegül Dinçdağ-Ümit Özlaleli, **AB Pazarında İhracat Kayıpları**, TEPAV, www.tepav.org.tr/.../12803169765.AB_Pazarindaki_Ihracat_Kayıplari.pdf, (2010)

Başol Koray, **Türkiye Ekonomisi**, Türkmen Kitabevi, İzmir, (2001)

Batmaz Nihat, Halil Tunca, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Yayınları, 1.Basım, İstanbul, (2005)

Bakır Naki, **Enerji İthalatı Düşüyor**, Dünya Gazetesi, (2013)

<http://www.dunya.com/cari-acik-icin-iyi-haber-enerji-ithalati-dusuyor-190691h.htm>

Berber Metin, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, Trabzon, (2001)

Bloom E. David, David Canning, Jaypee Sevilla, **The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change**, RAND, (2003)

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2007/MR1274.sum.pdf

Bobat Alaaddin, **Bir Panelin Ardından**, (2013)

http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=431

Campbell John, **Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of Permanent Income Hypothesis**, NBER, Working Paper:1805,
http://www.nber.org/papers/w1805.pdf?new_window=1, (1986)

Candemir Aykan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Vol: 9, (2009)

Case E. Karl; Ray C. Fair, Sharon M. Oster, Çeviri: Deliktaş Ertuğrul; Metin Karadağ, Mehmet Güçlü, **Ekonominin İlkeleri**, 9. Baskı, Palma Yayıncılık, İstanbul, (2011)

Cooper Richard, “Global Imbalances: Globalization, Demography and Sustainability”, **Journal of Economic Perspectives**, Volume:22, Number:3, (2008)

Cural Mehmet, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesinin 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve Finansmanı”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:2,Cilt: XXIX, (2010)

Çağlayan Ebru, “Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:1, Cilt: XXI, (2006)

Çıplak Uğur, **Ödemeler Dengesinde “Net Hata ve Noksan” Kalemi Üzerine Bir Değerlendirme**, TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Yapısal Analiz Müdürlüğü, (2005)

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/Net%20Hata%20ve%20Noksan.pdf>,

Çolak Ömer Faruk, Aktaş Alaadin, **Makroekonomik Göstergelerin Yorumlanması**, Eflatun Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara, Şubat, (2010)

Deaton Angus “Involuntary Saving Through Unanticipated Inflation”, **Empirical Economics**, Vol:8, (1983)

Dinçer, Nazire Nergis **Döviz Kur Dalgalanmalarının Asimetrik Etkileri:Türkiye Örneği**, DPT Uzmanlık Tezi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/para/dincernn/dovizkur..pdf>, (2005)

Doyle Eleanor, **Exchange Rate Volatility and Irish-UK Trade:1979-1992**, Applied Economics, (2001)

Edison J. Hali , “Do Indicators of Financial Crisis Work? An Evaluation of an Early Warning System”, **International Journal of Finance and Economics**, (2000)

<http://ideas.repec.org/p/fip/fedgif/675.html>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Genel Enerji Dengesi, 2011
http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/71073/2

Eğilmez Mahfi-Kumcu Ercan, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 11.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, (2007)

Eğilmez Mahfi, **Kendime Yazılar** (2013)

<http://www.mahfiegilmez.com/2013/01/turkiyenin-uluslararası-net-yatrm.html>

Erkılıç Serdar, **Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, (2006)

Eşiyok B. Ali, “Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığı”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı:258, Cilt: XXXII, (2008)

Fry J. Maxwell, “Terms of Trade Dynamics in Asia: An Analysis of National Saving and Domestic Investment”, **Journal of International Money and Finance**, Vol:17, (1985)

Gagnon Joseph, “Exchange Rate Variability and the Level of International Trade”, **Journal of International Economics**, (1989)

<http://ideas.repec.org/p/fip/fedgif/369.html>

Gençoğlu Muhsin Tunay, “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Açısından Önemi”, **Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, Elazığ, (2002)

Gürlesel Can, **Yurtiçi Tasarruflar Nasıl Artar?** İTO Gazetesi, (2012)

http://www.ito.org.tr/wps/portal/gazete-detay?WCM_GLOBAL_CONTEXT=ito_portal_tr/ito-portal/gazete/gzt-2011/gzt-2011-12/gzt-2011-12-30/a503d100499c3e5bae13beab7a1a8150

Hoopper Peter, Kohlhagen Steven, “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on the Prices and Volume of International Trade”, **Journal of International Economics**, (2002)

ING Bank, **Türkiye’de Tasarruf Eğilimleri Araştırması**, (2013)
http://www.ingbank.com.tr/ingbank-basinbultenleri_15_01_2013.asp

IMF, **Occasional Papers, Determinants and Systematic Consequences of International Capital Flows**, No:77, Washington D.C, Mart, (1991)

Jhon-Ren Chen, **Foreign Direct Investment**, NewYork: Palgrave Publisher, (2000)

Livingston Miles, **Money and Capital Markets**, 3th Edition, Blackwell Publishers, Massachusetts, (1996)

Kalkınma Bakanlığı, **Türkiye Ekonomik Raporu, Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü**, (2008)

<http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/14001/T%C3%BCrkiyeUlkeEkonomiRaporuT%C3%BCkce.pdf>,

Karagöz Murat, Çetin Doğan, “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:15, Sayı:2, (2005)

<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt15/sayi2/219-228.pdf>

Karluk Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım, 4.Baskı, İstanbul, (1996)

Kaynakçı Oğuz; Avcı Nuri, Şen Recep, **Uluslararası Ticarete Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Şubat, (2007)

Kindleberger Charles, Çeviren: Serin Necdet, **Uluslararası İktisat**, Doğan Yayınevi,1.Basım, (1970)

Korkmaz Esfender, **Tasarruflar Nasıl Artar**, (2013)

http://www.iktisatlilar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=310:artar

Modigliani Franco, **Life Cycle, Individual Thrift and the Wealth of Nations**, The American Economic Review, (1986)

MÜSİAD, **Türkiye Ekonomik Raporu**, (2012)

<http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalaryayin/pdf/EKONOMI%20RAPORU%202012.pdf>

Obstfeld Maurice ve Keneth Rogoff, **Macroeconomics: Foundations of International**. MIT Press1, NewYork, (1996)

Orta Vadeli Program (2013-2015)

<http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/14510/OVP201315.pdf>

Özcan Metin, Aslı Günay, **Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tsarruf Çalıştayı Sunumu, (2007)

Özlale Ümit, Karakurt Alper, “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:83, (2012)

Öksüz Suat, “Türkiye’de Para ve Dış Denge İlişkisi: Bir Parasal Yaklaşım Modeli Denemesi”, **Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları**, Eskişehir, (1980)

Özel Özgür, Cihan Yalçın, **Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme**, TCMB Çalışma Tebliği, (2013) <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/2013/WP1304.pdf>

Özer Gül, **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)**, Sıramat Matbacılık, Ankara, (2006)

Özgüven Ali, **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japonya Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, (1988)

Öztürk İbrahim, **Türkiye’de Bir Cari Açık Krizi Olur Mu?**, Zaman Gazetesi, (2013)

http://www.zaman.com.tr/ibrahim-ozturk/turkiyede-bir-cari-acik-krizi-olur-mu_1141804.html,

Öztürkler Harun, Ömer Faruk Çolak, **Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanahalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi**, http://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/2025/TBB_Arastirma_Colak_Ozturkler.pdf, (2012)

Parasız İlker, Yıldırım Kemal, **Uluslararası Finansman, Teori ve Uygulama, Dışa Açık Makroekonomiye Giriş**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, (1994)

Rist Charles, **Tasarruf Teorisi**, Çev: Bedri Gürsoy, (2009) http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/2/1/14_Charles_Rist.pdf,

Samuelson Paul, William D. Nordhaus, **Economics**, 15th Edition, McGraw Hill, New York, (1995)

Schadler Susan, “Recent Experiences with Surges in Capital Inflows”, **IMF Occasional Paper**, 108, Washington D.C, (1993)

Serin Vildan, **İktisat Politikası**, Alfa Yayınları, 1.Baskı, Ekim (1998)

Seyidoğlu Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 11.Basım, İstanbul, Güzem Yayınları, (1996)

Taylor Geoff, **The Basics of Double Entry Book-keeping**, (2002)

<http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A682481>

TCMB Aylık Bülten, Mart, (2013)

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Bulten29.pdf>

TCMB Finansal İstikrar Raporu, (2011)

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/bolumIV-13.pdf>

TCMB Genel Müdürlüğü, **Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması**, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>, (2007)

TCMB, **2012 Yıllık Rapor**,

<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/12turkce/12turkce.php>,

Thimann Christian, Anuradha Dayal Gulathi, “Saving in Southeast Asia and Latin America Compared: Searching for Policy Lessons”, **IMF Working Paper**, WP/97/110, (1997) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97110.pdf>

Tunay Batu, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, Arıkan Basım Yayın, İstanbul, (2007)

Üçer Murat, Caroline V. Rijckeghem, “Türkiye’de Tasarruf Oranının Evrimi Başlıca Belirleyicileri: Doğru Politikalar için Çıkartılacak Dersler”, **TÜSİAD Yayınları**, Yayın No: TÜSAİD-T/2009-02/482, İstanbul, (2009)

Ülgener F. Sabri, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, 12.Baskı, Filiz Yayınevi, İstanbul, (1986)

Yamak Rahmi, Korkmaz Abdurrahman, **Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi: Kritik Elastikiyetler Şartı**, (2008)

www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o21s3.pdf

Yeldan Erinç, “Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, <http://calismatoplum.org/sayi7/makale2.pdf>, (2005)

Yıldız Furkan, “Türkiye’de Enerji Politikalarının Dönüşümü”, **2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi** başlıklı **İTO Yayınları**, Yayın No:2011-31, İstanbul, (2011)

<http://www.ito.org.tr/itoyayin/0025460.pdf>

Yılmaz Ahmet, Togan Karataş, “Türkiye Ekonomisinde 2001 Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, (2009)

Yurt Emel, Senem Şahin Çakmak, “Cari İşlemler Dengesi Sorunu ve Cari İşlemler Açığının Finansmanı”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: XXXII, Sayı: 260, (2008)

http://enerjipostasi.com/haber_resim/files/dosyalar/1319921457yenilenebilir%20enerji%20kaynaklar%C4%B1n%C4%B1n%20%C3%B6nemi.pdf,

<http://turanyay.org/files/other/ricardo.pdf>, (2002)